

SZAKDOLGOZAT

Bölkei Blanka

2024

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Budai Campus

Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet

Tájrendező és kertépítő mérnöki alapképzési szak

Sportélet a 19-20. századi magyar kastélykertekben

Belső konzulens:	dr. Fekete Albert egyetemi tanár
Belső konzulens intézete/tanszéke:	Kertművészeti és Kertépítészeti Tanszék
Készítette:	Bölkei Blanka

Budapest

2024

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés, témaválasztás indoklása	1
2. Célkitűzés	2
3. Anyag és módszer	3
3.1. A kastélykert fogalma, értelmezése.....	3
3.2. A sport fogalma, értelmezése	4
3.3. A kutatási terület lehatárolása, a vizsgált kastélykertek kiválasztásának szempontjai.....	5
3.4. Kerttörténeti kutatás módszertana és forrásai.....	7
4. A 19-20. századi magyar kastélykertek sportéletének jellemzői.....	9
4.1. A vizsgálati időszak történelmi-gazdasági jellemzése	9
4.2. Élet a kastélykertekben - funkciók általános vizsgálata	14
4.3. Lovas- és lósportok	18
4.3.1. Lóversenyek (galopp és ügető).....	18
4.3.2. Vadászat	21
4.3.3. Fogathajtás.....	24
4.3.4. Lovaspóló	25
4.3.5. Egyéb lovas sportok: díjugratás, díjlovaglás, tereplovaglás.....	26
4.4. Labdasportok.....	27
4.4.1. Tenisz	27
4.4.2. Futball.....	29
4.4.3. Teke	30
4.5. Egyéb sportok (úszás, torna, szánkózás, korcsolya, evezés, golf).....	30
4.6. Kastélykertek sporthoz kapcsolódó létesítményeinek funkcionális elemzése, az egykori sportélet tovább élése a kertekben.....	33
5. Eredmények és azok értékelése	37
5.1. Legnépszerűbb sportágak	37
5.2. Sportlétesítmények térbeli elhelyezése a kastélykertekben.....	38
5.3. Sportlétesítmények időbeli megjelenése a kastélykertekben.....	40
5.4. A kastélykertek sportlétesítményeinek társadalmi, politikai szerepe	41
5.5. Területi kimutatások.....	42
5.6. Létesítmények fennmaradása, kortárs hasznosítása	46
6. Következtetések, javaslatok	50
7. Összegzés	53
Irodalomjegyzék.....	55
Mellékletek.....	60

1. Bevezetés, témaválasztás indoklása

Napjainkban a hazai kastélykertek többsége kihasználatlanul, elhagyatottan áll, vagy teljesen új szerepben, szállodaként, szociális vagy oktatási intézmény, hivatal esetleg kórház kertjeként működik. Mivel ezek az új funkciók nehezen férnek össze a kastélyparkok eredeti rendeltetésével és kialakításával, megjelenésük gyakran a kastélykertek teljes vagy részleges átalakítását eredményezte. Ezért napjainkban számos új vagy átalakított épület, kerti elem és egység, újszerű térszervezés jellemzi a kastélykerteket, ami esetenként akár a történeti érték degradálódását is előidézi.

A kastélykertek eredetileg az arisztokraták mindennapi életének nyüzsgő színtereit képezték, emberek százainak biztosítottak munkát, megélhetést. Fenntartásuk presztízskérdés volt a tulajdonos számára, hiszen a reprezentációs helyszínként is értelmezhető kastélykerteknek érzékeltetniük kellett a látogatók felé a birtokos család vagyoni helyzetét, társadalmi rangját, magas kulturális és környezeteszétikai igényeit.

A kastélykertek feladata viszont túlmutatott a gyönyörködtetésen. Biztosítaniuk kellett a kastély lakói számára a szabadidő változatos eltöltésének lehetőségét is, sétautakkal, színházakkal, különböző sportlétesítményekkel. Utóbbiak gyakran kapcsolatépítési és üzleti szempontból is fontosak voltak, hiszen például egy nagy vadászterülettel, híres operaházzal, vagy kiemelkedő ménessel rendelkező birtokra előszeretettel látogattak befolyásos arisztokraták, politikusok, üzletemberek, uralkodók, megkönnyítve az adott helyszín tulajdonosának bekapcsolódását a társadalmi és gazdasági életbe.

Szakedolgozatom témaválasztását a részben elfeledett, sok helyszínről teljesen eltűnt kerti sportfunkciók, illetve az ezeket kiszolgáló kerti terek, objektumok, melléképületek iránti érdeklődés motiválta, amely egyrészt a kultúra iránti általános kíváncsiságból és az aktív sportolói létből fakad.

Tatai lakosként a történeti emlékek jelenléte a mindennapokban megszokott jelenséggé vált számomra, hiszen a város életében a mai napig használatban vannak az egykori nemesi réteg által kialakított épületek, kertek, vagy ezek bizonyos részei. Kiskoromban a tatai Öreg-tó partján, az egykori Esterházy lovarda homokján kezdtem lovas pályafutásomat, így nem volt ritka, hogy az edzések során a gondolataim az egykori nemesi sportélet felé irányultak — gyakran tűnődtem, milyen lehetett az élet a múlt századok arisztokratái számára, milyen neveltetést kaptak a gyerekek, s a felnőttek mivel tölthették napjaikat a hivatalos megjelenések között.

Szüleim építő- és építésmérnökként mindig arra ösztönöztek, hogy vegyem észre a múltból ránk hagyott örökség szépségét, különlegességét, így szerencsésnek tartom magam, hiszen utazásaink alatt számos hazai és külföldi kastélyba, s ezek parkjaiba volt lehetőségem ellátogatni az évek során. Testközelből fedezhettem fel és ismerhettem meg a történelemnek ezen lenyomatait, s bár az épített és természeti elemek is mindig lenyűgöztek, általában a tulajdonosok társadalom felé közvetített fényűző életének hétköznapi aspektusa foglalkoztatott leginkább. Mivel tölthették idejüket, amikor nem nemesi kötelezettségeiknek tettek eleget, amikor nem (feltétlen) a társadalom iránti megfelelés volt a fő gondolatuk, hanem kikapcsolódásra vágytak? Hogyan alakíthatták ki az életterüket úgy, hogy az alkalmas legyen különböző szeretett szabadidős tevékenységeik végzésére is, mennyire volt erre lehetősége a Magyarországon élő nemességnek?

Mivel az évek során sem a lovassport iránti elkötelezettségem, sem a kastélykertek felé irányuló érdeklődésem nem hagyott alább, szakdolgozatom témaválasztásnál hamar körvonalazódott számomra, hogy ez egy olyan terület, amelyben szívesen elmélyednék.

Ezen felül – meglepetésemre – a kastélyok sportlétesítményeivel ilyen megközelítésben még ezelőtt senki sem foglalkozott, így a kutatásom nem csupán a saját kíváncsiságomra és kérdéseimre ad majd választ, de reményeim szerint a hazai tájépítész irodalmat is értékesen bővíti majd.

2. Célkitűzés

Dolgozatomban a legjelentősebb hazai tájképi kastélykertekben található funkcionális egységeket elemzem a 19-20. században, majd részletes vizsgálatot teszek a sportolásra kialakított kerti egységek körében.

A dolgozat legfőbb célja, hogy felmérje a kijelölt korszakban jelenlévő, a kastélytulajdonosok körében kedvelt mozgásformákat, valamint feltárja ezek tér-, épület- és eszközigényét, amely kapcsán a következő célkitűzéseket fogalmaztam meg:

- A sportkultúra fejlődésének fontosságának vizsgálata a vezetői réteg életében
- A sportlétesítmények szerepének meghatározása az egykori turizmusban, reprezentációs versenyben
- A leggyakrabban előforduló sportágakhoz kapcsolódó kerti egységek részletes elemzése

- A sporttevékenységeket kiszolgáló objektumok hatásának vizsgálata a kastélykertek formai kialakítására, térszervezésére, az utak vonalvezetésére
- A fennmaradt sportlétesítmények eredeti és jelenkori funkciójának összevetése
- Egyéni javaslatok megfogalmazása a sporthoz köthető hagyományok és a nemzeti identitás megőrzésének érdekében

Célom továbbá, hogy a kijelölt kastélyok kerti létesítményeiről létrehozzak egy funkció szerinti adatbázist (tipizáló táblázatot), mely különbséget tesz esztétikai, bemutató, kulturális, botanikai, vigadó, játszó, vendéglátói, valamint szakrális/ megemlékező, gazdasági, térszerkezeti, illetve sport és rekreációs jellegű objektumok között.

3. Anyag és módszer

3.1. A kastélykert fogalma, értelmezése

A kastélykert, mint fogalom számos módon definiálható:

A Firenzei Charta alapján, mint minden kert, ez is „*a civilizáció és a természet közötti szoros kapcsolat kifejezője, gyönyörködés színhelye*” (1981.5.§), mely élő alkotóelemeinek köszönhetően folyamatosan változik, megújul. Elhelyezkedését tekintve része a kastély épített kompozíciójának, ugyanakkor döntően természetes elemekből áll, hidat képezve az élő és az élettelen környezet között.

A társadalom tükrének (FEKETE 2018) is tekinthető, mivel magában hordozza a jelenlegi és a korábbi korok, illetve ott élők, tervezők szellemiségének lenyomatát, a különböző időszakokra jellemző egységes vagy sajátos szimbólumrendszer elemeit. Emlékét őrzi a fennállása során bekövetkező történelmi eseményeknek, azok gazdasági, kulturális és ökológiai hatásaival együtt, hiszen a megelőző évszázadok során egyfajta „*szellemi központ*” -ként (MÓCZÁR 2006) funkcionált, helyszínt biztosítva a művelt nemesi réteg által alkotott haladó gondolkodói réteg találkozásaihoz, politikai vitáihoz.

Festményeket idéző, megtervezett látványként is értelmezhető (FEKETE et.al. 2022), elvégre a tájképi kert az 1720–30-as években a tájképfestészet nyomán alakult ki, képalkotó céljáról számos korabeli teoretikus írása tanúskodik. (ORMOS 1967) Az így kialakított kerteket kezdetben a 17. századi francia festők (mint Claude Lorrain, vagy Nicolas Poussin) tájképei inspirálták, amelyek az itáliai reneszánsz kerten alapultak (Parret, 1988).

Élettérként (FEKETE 2018) is felfogható, mely nem csupán reprezentációs feladatokat látott el, de lakhatást biztosított birtokos családjának, sőt a kiszolgáló személyzettel együtt akár emberek százainak is. Ezen kívül egészségügyi szempontból is meghatározó volt, mivel (épített és természetes) létesítményeivel szellemi feltöltődésen túl a testi felfrissülést is szolgálta (ORMOS 1967).

A „kastélykert” szó mögött tehát egy végtelenül összetett fogalom és rendszer áll, mely rengeteg módon meghatározható, ugyanakkor csak egységében vizsgálva értelmezhető igazán.

Dolgozatomban ezúttal ezeknek a helyszíneknek a sportolásra kialakított funkcionális egységeit vizsgálom, minél több oldalról vizsgálva a témát.

3.2. A sport fogalma, értelmezése

Dr. Frenkl Róbert orvos, sportvezető és dr. Balogh László definíciói alapján jelen szakdolgozatban sportként tekintek minden szervezett és/vagy szervezetlen, csoportos vagy egyéni testedzési tevékenységre, amely a fizikai kondíció fenntartására vagy fejlesztésére irányul (BALOGH 2015), illetve minden olyan mozgásformára, amelyben „az ember biológiai mozgásigényét, szükségletét, társadalmi körülmények között elégíti ki.” (FRENKL 1978. 222.p)

A sport a kezdetektől fogva jelen volt a legfelsőbb társadalmi réteg életében, birtokain. Az erőnlét és a testi egészség sokáig főként katonai szempontokból volt fontos, azonban az újkor kezdetén a sportkultúrában a nyers testi erőt egyre inkább háttérbe szorította az ügyesség és az elegancia. Az uralkodók és a nemesi családok előszeretettel próbálták ki magukat különféle sportágakban, mellyel az unalom elűzésén túl a testi- lelki egészségüket is szolgálták. (BEHRINGER 2012)

A nemesi neveltetésnek és az udvari etikettnak mindig is részét képezték az udvari táncok ismerete mellett az alapvető katonai feladatok és készségek, így a vívás, a lövészet és a lovaglás elsajátítása, amelyeket általában a tulajdonosok a saját birtokaikon oldottak meg. Ennek elősegítése érdekében az újkor kezdetén az udvarokban megjelentek az első hivatásos edzők és sportoktatók, akik megtanították a sportok helyes technikáját a nemesi ifjúságnak. (KATONA 2021) S bár katonai feladatokat, küzdősportokat hagyományosan csak a családok férfi tagjai teljesítettek, a 19. századtól kezdve a nők is egyre több sportágban is kipróbálhatták magukat, mint pl. a tenisz, krikett és tekézés. (BEHRINGER 2012)

A dolgozatban vizsgált sportok mindegyikéről elmondható, hogy kezdetekben főként a nemesi réteg képviselői űzték, valamint, hogy bár napjainkban már nem mindegyik látható az ötkarikás

játékok sportlistáján, a sporttörténet során valamilyen formában, akár rövid időre is, de megjelentek az Olimpián. A tenisz például nem volt folyamatosan jelenlévő versenyszám, 1924-ben kivették a játékok közül, majd 1988-ban visszakerült a listára. A lovaspólót ezzel szemben az 1936-os játékok után (melyen a magyar csapat negyedik helyen végzett) végleg eltávolították a megmérettetések közül.

Külön megemlítendő, hogy a vadászat, bár nem önálló versenyszáma sem a nyári, sem a téli Olimpiának, megfeleltethető a mai lovastusa (military) részét jelentő tereplovaglásnak (cross-country), mely során a lónak és lovasnak különböző természetes jellegű akadályokkal tűzdelt (árkokkal, sövényekkel, kisebb tavakkal), változatos terepviszonyú pályát kell teljesítenie, mely próbára teszi mindkét fél ügyességét és állóképességét. (URL-33) A vadászathoz köthető olimpiai szám továbbá a sportlövészet is, (mivel a vadakat is többnyire fegyveres úton ejtették el), mely az első játékok óta része a megmérettetéseknek. (URL-32)

Szakdolgozatomban különbséget teszek lovas- és lósportok között, melyek differenciálódása hagyományosan a lovas/hajtó és a ló belefektetett munkájának arányán alapszik, valamint azon, hogy a sportágban elért siker milyen mértékben múlik a ló tehetségén. (URL-6) Ez alapján a dolgozatban előforduló mozgásformák közül lósportnak számít a lóverseny minden szakága (galopp és ügető), lovassportnak pedig a díjlovaglás, a díjugratás, a lovon végzett vadászat és a fogathajtás is.

3.3. A kutatási terület lehatárolása, a vizsgált kastélykertek kiválasztásának szempontjai

Kutatásom során 30, nemzetközi és országos jelentőségű, értékes, illetve kiemelten értékes tájképi stílusban kialakított magyarországi kastélykertet vizsgálok, melynek listája (1.ábra) egy korábbi tanulmány alapján állt össze (FEKETE et.al 2022):

E tanulmány alapján **nemzetközi jelentőségű kastélykertek** közé sorolhatók azok a helyszínek, amelyek kertépítészeti kompozíciója, történeti, kulturális botanikai és természeti értékei nemzetközi szinten is figyelemre méltóak. Tulajdonosaik, akik a társadalom felső rétegét alkotó, döntően világlátott, tehetős főúri családok voltak, kiterjedt kapcsolatrendszerrel; megengedhették maguknak, hogy neves szakembereket alkalmazva maguk is a külföldi mintákhoz hasonló kerteket építtessenek, melyek gyakran kultúrtörténeti szempontból is kiemelkedőek voltak, például az irodalmi, zenei élet, vagy a képzőművészetek hazai központjaiként működtek. Ezeknek a kastélyegyütteseknek egy része az elmúlt néhány évtizedben felújításra került, mint például a dégi Festetics-kastély parkja, a füzérradványi Károlyi-kastély és parkja, vagy a szabadkígyósi Wenckheim-kastély és parkja, melyet 2021-

ben adtak át a nagyközönség számára (URL-1), néhány pedig jelenleg is helyreállítás alatt áll. Ezek a kertek általában a koruk, az egyediségük, vagy éppen tipikusságuk miatt és a földrajzi elhelyezésük alapján kiemelten értékesnek tekinthetők.

Az **országos jelentőségű kertek** ezzel szemben leromlott állapotukból vagy új funkciójukból adódóan – jelentős kertörökségi értékük ellenére – nemzetközi szinten pillanatnyilag kevésbé érdekesek. Ebbe a kategóriába sorolható például a csákvári Esterházy-kastélypark, mely 1954-től tudósanatóriumként, illetve általános kórházként működik (URL-2), a noszvaji De La Motte-kastélypark és az alcsútdoboz József nádor kastélypark is.

Ezek alapján a dolgozatban vizsgált kertek listája következőképpen állt össze:

1. Fertőd Esterházy-kastélypark	16. Hatvan Grassalkovich-kastélypark
2. Nagycenk Széchenyi-kastélypark	17. Hőgyész Apponyi-kastélypark
3. Fehérvárcsurgó Károlyi-kastélypark	18. Füzérradvány Károlyi-kastélypark
4. Dég Festetics-kastélypark	19. Doba Erdődy-kastélypark
5. Noszvaj De La Motte-kastélypark	20. Pomáz Teleki-Wattay-kastély és parkja
6. Fót Károlyi-kastélypark	21. Törökbálint Majláth-kastély és kertje
7. Martonvásár Brunswick-kastélypark	22. Alsóbogát Festetics-Inkey-kastélypark
8. Keszthely Festetics-kastélypark	23. Szenttamáspusztai Almásy-kastélypark
9. Gödöllő Grassalkovich-kastélypark	24. Alcsútdoboz József nádor kastélyparkja
10. Szabadkígyós Wenckheim-kastélypark	25. Soponya Zichy-kastélypark
11. Tóalmás Andrássy-kastélypark	26. Szentcsanak Széchenyi-liget
12. Görcsöny Benyovszky-kastélypark	27. Solt-Kalimajor Teleki-kastély
13. Somogyzsitfa Véssey-kastélypark	28. Vácrátóti Arborétum
14. Gyula Harruckem-Almássy-Wenckheim-Óvári-kastélypark	29. Gyömrő Teleki-kastély
15. Iszkaszentgyörgy Amadé-Bajzáth-Pappenheim-Károlyi-kastélypark	30. Szombathely Kámonai Arborétum

kiemelten értékes helyszín, nemzetközi jelentőségű

értékes helyszín, országos jelentőségű

1. ábra

A dolgozatban vizsgált kertek listája. Forrás: FEKETE et.al 2022

3.4. Kerttörténeti kutatás módszertana és forrásai

Kutatásom során a legjelentősebb magyar tájképi kertekben fellelhető funkcionális egységeket vizsgálom, amelyhez elsősorban a Habsburg Birodalom XIX. századi kataszteri térképének szelvényei nyújtottak segítséget, egyéb, történeti térképekkel kiegészülve. A legtöbb kastélykertről fennmaradtak úrbéri és más kéziratok térképek is, melyeken feliratokkal, grafikusán, színkódokkal vagy egyéb, a jelmagyarázatokban is feltüntetett módon jelölik a fontosabb kerti funkcionális elemeket.

Ezen felül írott forrásként segítségemre voltak a vizsgált periódusban keletkezett levelek (pl. Herceg Windisch-Graetz Mária Magdolna levelei a Károlyi család fői és füzérradványi birtokairól), beszámolók, kertleírások (pl. JUSTH 1887), valamint a korabeli újságok és folyóiratok, melyek képes és szöveges beszámolóik által betekintést engedtek a kastélyokban zajló mindennapi életbe. Ilyen a Magyarország és a Nagyvilág (1896-1900), a Vasárnapi Újság (1854-1914), a Budapesti Napló (1896-1918) illetve a Magyar Szalon (1900-1913), melyek számos évfolyamát feldolgoztam. Ezen kívül a téma szempontjából jelentős tartalommal bír a Vadász- és Versenylap, mely az első magyar nyelvű sportújságként 1857 és 1919 között jelent meg Bérczy Károly, gróf Széchenyi István egykori titkárának szerkesztésében, és heti-kétheti rendszerességgel adott hírt a fontosabb tenyész- és sporteseményekről, helyszínekről, sikerekről.

Nagy mértékben támaszkodtam a témában megjelent monográfiákra, műemlékvédelmi célú dokumentációkra, szakcikkekre, szakdolgozatokra, doktori disszertációkra. Ezek mellett egyes internetes források is adatbázisként szolgáltak a kutatás során, ezekből kiemelendők voltak a települések honlapjai, kastély adattárak, valamint egyéb adatgyűjtemények (kastelyok.com, historicgarden.net, maps.hungaricana.hu, fortepan.hu).

Az írott emlékek mellett a képi források is meghatározóak a kutatás szempontjából. A vizsgált helyszínek saját gyűjteményein kívül Klösz György 19. és 20. század fordulóján készített fényképei szintén segítettek az információgyűjtést. A 20. században továbbá nagy számban készültek képeslapok is a kastélyokról és azok környezetéről, melyek a Hungaricana oldalán elérhetőek.

Bejárások, terepi kutatás

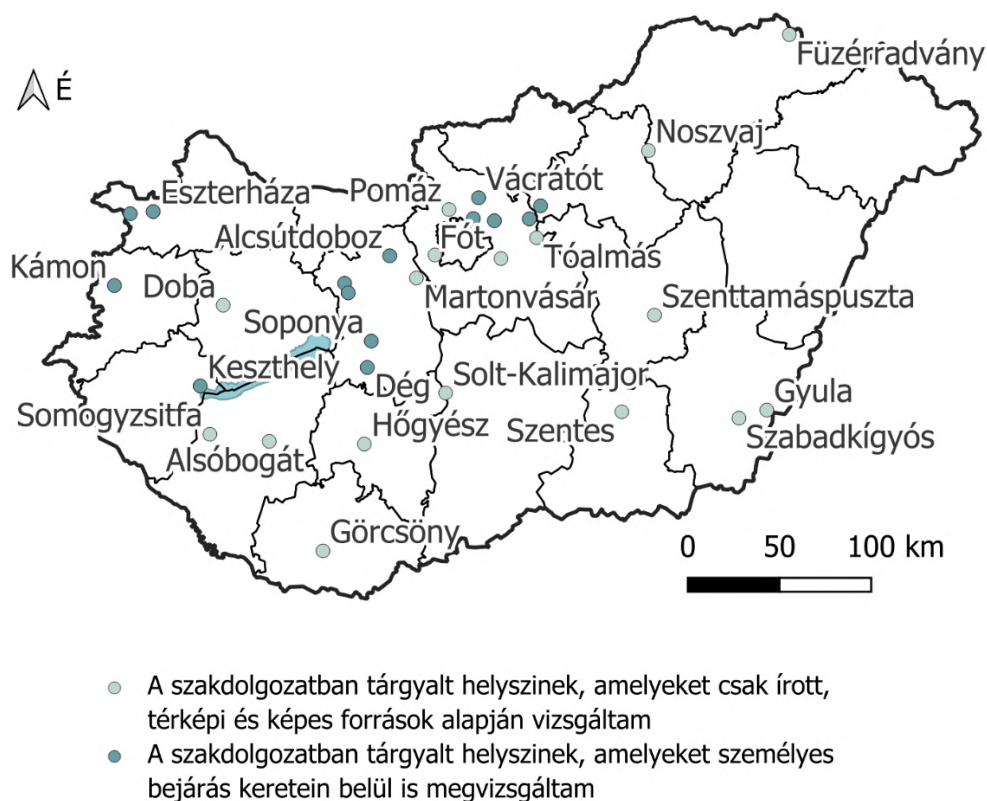
A kutatás időtartama alatt több helyszínre is lehetőségem nyílt személyesen ellátogatni, mely során az adott kastély jelenlegi tulajdonosaival, kezelőivel vagy bérlőivel, illetve a tulajdonos

családok leszármazottjaival folytatott beszélgetések keretein belül számos információra tettem szert. Fóton Károlyi László gróf és neje, homoródalmási és dálnoki Kenyeres Elisabeth grófné, valamint Rausch Edit mesélt az egykori sportéletről, Fehérvárcsurgón pedig Károlyi Angelica grófné, nagykárolyi gróf Károlyi György felesége, illetve Fekete Ágnes művészettörténész, a Károlyi József Alapítvány kulturális menedzsere voltak segítségemre az információszerzésben. Gödöllőn dr. Papházi János, a kastély múzeumi osztályának vezetője és Weidl Tamás, a kertészeti osztály csoportvezetője segítettek a munkám, Keszthelyen pedig Kériné Ódor Orsolya, a Helikon Kastélmúzeum Könyvtárának vezetője és Varga Zoltán, a Hintómúzeum igazgatója biztosították a forráskutatás feltételeit. Ezen kívül Dégen Sósfalviné Horváth Erzsébet múzeumpedagógus-tárlatvezető, Vácrátóton Halászné Szakács Éva, a Vácrátóti Botanikus Kert kommunikációs munkatársa tették lehetővé a kastélyok gyűjteményének részét képező térképek, dokumentumok áttekintését. Ezúton is köszönet segítségükért.

A beszélgetések során főként a sportlétesítmények múltbeli jelenlétére és ezek térbeli elhelyezkedésére vonatkozóan tettem fel kérdéseket, kitérve ezek megépülésének feltételezhető időpontjára, anyaghasználatára, formai jellemzőire. Ezen kívül érdekklődtem a létesítmények különböző használati módjai iránt, hogy pontosan kik voltak a felhasználók és hogy milyen gyakran használták az egyes építményeket.

A látogatások alkalmával a kertek személyes bejárására is sort kerítettem, a helyszínen vizsgálva az előzetes történeti kutatás során feltárt elemeket vagy az egykori kerti elemek maradványait. A fennmaradt objektumok esetében felmértem azok aktuális állapotát, valamint adott esetben a megújult, jelenkori felhasználásukat.

A napjainkban már nem látható sportlétesítmények esetén megpróbáltam az írott források, korabeli fényképek és a kastélykertek térszerkezete és növényzete alapján meghatározni azok egykori helyzetét. (pl. Vácrátóton nem maradt fenn sem térképes, sem képi emlék a Galántai Miklós doktori disszertációjában (GALÁNTAI 1983) megemlített tenispályáról, így annak hozzávetőleges helyét a feltárt leírásban megjelölt helyen fellelhető növényzet korának vizsgálatával támasztottam alá.)

2. ábra

A dolgozatban vizsgált kertek áttekintő térképe (saját ábra)

4. A 19-20. századi magyar kastélykertek sportéletének jellemzői

4.1. A vizsgálati időszak történelmi-gazdasági jellemzése

Összességében elmondható, hogy a vizsgált időszak, a 19. század elejétől a második világháborúig terjedő közel másfél évszázad Magyarországon egy olyan korszak volt, melyet nagymértékben jellemzett az iparosodás, a polgárosodás és a demokratizálódás.

A felvilágosodás gondolata a 17. századi Angliából indult, majd a 18. századi Franciaország nyomán terjedt el Európa-szerte. Felgyorsult az ipari fejlődés, a gyarapodó polgárság egyre nehezebben viselte a rendi társadalom egyenlőtlenségét és kötöttségeit, így 1789. június 14-én Franciaországban kitört az abszolutizmus rendszere ellen irányuló forradalom. Kiadták az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát, mely kimondta az alapvető emberi jogokat (élethez való jog, szabadságjog, tulajdonjog, ellenállási jog), a polgári jogokat (vallás-, szólás-, és sajtószabadság), valamint a népfelség elvét és a jogállamiságot, mely az uralkodó önálló akarata helyett népszavazásra alapozza a törvényhozást. Az 1791-es alkotmánnyal létrejött az alkotmányos monarchia, melyet a napóleoni diktatúra döntött meg 1804-ben.

A 19. század tehát Európát tekintve a napóleoni háborúkkal indult, illetve az ipari forradalomnak nevezett (napjainkig tartó) robbanásszerű gazdasági, tudományos és technológiai fejlődéssorozattal, ami a textiliparra támaszkodva Nagy-Britanniából indult az 1760-as évek körül és az ember minden tevékenységére kihatott.

Az ipari forradalom első hullámának legfontosabb vívmánya, a gőzgép (James Watt 1769) új kapukat nyitott az ipar és a közlekedés (gőzmozdony, gőzhajó) számára, meghonosítva a gépiesített tömegtermelést az egész világon. Jelentős találmánynak számított továbbá a robbanómotor, aminek köszönhetően megindult az autógyártás és fellendült a kőolajbányászatra épülő vegyipar is.

A megváltozott életminőségnek (elegendő élelem, higiénia elterjedése, orvostudomány fejlődése stb.) köszönhetően a fejlődést jelentős demográfiai robbanás kísérte, illetve mivel a mezőgazdaság gépiesítésével inkább a városokban volt szükség munkaerőre, elindult az urbanizáció, mely a társadalom átalakulását is magában hordozta.

A gyárak és bankok tulajdonosaiból álló nagypolgárság új elitcsoportot alkotott, ami általában összeolvadt a régi földbirtokos vezetői réteggel. A nemesség hivatalnoki réteggé alakulva meg tudta őrizni vezető pozícióját. A vállalkozók, értelmiségiek száma is jelentősen megnőtt, kiszélesedett a középosztály, illetve a kispolgárok létszáma is emelkedett, akik kereskedelemről, szolgáltatásból éltek.

A kor fő szellemi áramlatai a felvilágosodás eszmerendszeréből kialakult liberalizmus, a nemzeteszmére támaszkodó nacionalizmus és a francia forradalom ellenhatásaként létrejött konzervativizmus voltak. Ezek nyomán a század első felében számos forradalmi és függetlenedési megmozdulás történt Európában, melyek hosszú távon ahhoz vezettek, hogy Európa államai döntően alkotmányossá váltak, illetve a dinasztiák vezetésével nemzetállamok alakultak ki (Németország, Olaszország).

Az új szellemi áramlatok lenyomata a kertművészetben is tetten érhető volt, hiszen az addig elterjedt barokk stílust a 19. századra már teljesen leváltotta a tájképi kialakítás, mely *„azáltal, hogy a maga természetességében hagyta létezni a tájat, (...) a barokk kert szabályozott, geometrikus rendbe kényszerítő felfogásával szemben a szabadságot jelentette közönségének”* (GALAVICS 1999, 104.p), így a reformkor fiatalsága számára a korszerű gazdasági törekvés és a társadalmi haladás metaforájává vált.

Ezekben az időkben Anglia általános csodálatot váltott ki Európában, fejlett polgárosult társadalmával, modern és versenyképes iparával, valamint az egész világot behálózó kereskedelmével. (GALAVICS 1999) A magyar nemesi réteg reménye egy hasonló világ hazai megteremtésére irányult, ami a kastélyok kertjeinek kialakításában is megnyilvánult.

A tájképi kert 1700-as évek első évtizedeiben jött létre Angliában (egyik első képviselője Twickenham, 1719). Először London környékén, a modern gondolkodású nemesek, költők, politikusok vidéki birtokain terjedt el, majd később egész Angliát és Európát meghódította. Magyarországon a 18. század végén, a már korábbról meglévő barokk kastélykertek távolabbi eső kertrészeiben jelent meg (pl. Cseklész, Hotkóc, Csákvár, Tata, Illésfalva, Körmend), melyekben sokáig együtt éltek a barokk és az átmenti, ún. irreguláris kor stílusjegyei.

A tájképi kerteket az abszolutizmus szigorától való megszabadulás vágya hatotta át (BOULTS 2010), az építészeti jelleg helyett a festőiségre, természetességre törekedtek kialakításukkor. A barokk kertekkel ellentétben ezeken a helyszíneken nem találunk szabályos rendben ültetett, formára nyírt növényeket, egyenes fasorokat, geometrikus növénykiültetéseket, melyek ugyan tökéletes háttérrel biztosítottak a kastélyokban rendezett különböző díszes ünnepélyeknek, de a mindennapi használat folyamán kényelmetlennek bizonyultak. (ORMOS 1967) A tájképi kertek a nyilvános események pompája helyett a magányos séták élményét adták a látogatóknak, kanyargós útjaival, különböző hangulatú és funkciójú területeikkel gondolkodásában hasonló egyének csoportját kívánták lenyűgözni. A sokoldalúságot szem előtt tartva a kertek jellegzetes pontjain antik szobrokat, jelképeket, a korszak nagy gondolkodóinak szentelt épületeket, távoli tájak elemeit – kínai pagodákat, görög templomokat, piramist, török mecsetet helyeztek el.

A klasszikus tájképi kert az 1810-30-as években érte el népszerűségének tetőpontját Magyarországon, a modernség és a korszerű gazdasági törekvések jelképeként. (GALAVICS 1999) A térrendszer egységesedett, a staffázs épületek száma csökkent, a tervezők a tágabb környezetet is bekapcsolták a látványba. Külföldi mintára (pl. Ermenonville, Park Monceau) létrejöttek az érzelmi tartalommal megtöltött szentimentális kertek (pl. Vadród, Hédervár, Doba, Martonvásár, Tóalmás, Alcsút), melyekben a különböző érzelmek (boldogság, áhítat, csodálat, meglepetés, vadság, nyugalom, béke stb.) kontrasztos váltakozása dominált.

A magyar történelemben 1830 és 1848 között beszélhetünk reformkorról, amikor a korabeli politikusok kísérletet tettek a rendi társadalom polgári átalakítására. A korszakos eszme elindítója gróf Széchenyi István volt, aki a „Hitel” című művében (1830) foglalta össze nézeteit. Széchenyi érdeklődő, világlátott ember volt, világképére nagy hatással voltak külföldi utazásai.

Nemzetformáló tevékenysége igencsak jelentős volt: bankokat, gyárakat alapított, megindította a dunai és a balatoni gőzhajózást, felajánlásából létrejött a Magyar Tudományos Akadémia, kezdeményezte a Lánchíd építését, valamint a társadalmi élet fellendítésére meghonosította a lóversenyzést és létrehozta a Kaszinót.

A reformkor másik programadója Kossuth Lajos volt, aki Széchenyihez hasonlóan a jobbágyrendszer, az ősiség és a nemesi adómentesség eltörlésében látta a változtatás lehetőségét, mivel ezek ellenkeztek a liberalizmus és a nacionalizmus elveivel. Ezek megvalósításában azonban egy sokkal radikálisabb utat választott volna, mint Széchenyi és ez feszültséget keltett a politikusok között.

A reformkort összességében a magyar nemzettudat erősödése jellemezte, megszületett a Himnusz és a Szózat, illetve 1844-ben az állam hivatalos nyelve is a magyar lett.

Az 1847-48-as országgyűlésen eltörölték az ősiséget, valamint részleges közteherviselést vezettek be, de egyéb reformokra nem volt kilátás. Március 15-én kitört a pesti forradalom, melynek követeléseit 12 pontban gyűjtötték össze. Az áprilisi törvények alapján megszületett a polgári, alkotmányos Magyarország, azonban az 1848-49-es szabadságharc végül bukással zárult, az alkotmányt visszavonták és létrejött a neoabszolutizmus.

1867-ben a kiegyezéssel létrejött az Osztrák-Magyar Monarchia, helyreállt az áprilisi törvényekben leírt magyar alkotmányosság és a censzos választójog. A dualizmus erős gazdasági fejlődést hozott, melynek alapja a közös birodalmi pénzügy volt. Megalakult a tőzsde, új vasútvonalakat, hidakat építettek, illetve létrejöttek az első iparvidékek is.

Az arisztokrácia szerepe továbbra is jelentős maradt a politikában. Tagjai jelen voltak a felsőházban, illetve gyakran töltöttek be miniszteri, főispáni szerepet. Általában a többi társadalmi rétegtől elkülönülve éltek kastélyaikban, gyermekeiket pedig magánoktatásban részesítették.

1873-ban, a német egység megvalósulása után Bismarck létrehozta Oroszország, az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország hármasszövetségét. Ugyanebben az évben Buda, Óbuda és Pest egyesítésével létrejött Budapest, a közlekedés és a politika központjává vált.

A korszak következő nagy áttörését az elektromos áram ipari alkalmazása jelentette. A szénszálas izzó feltalálásával (Thomas Edison, 1879), az emberek mindennapjai alapjaiban megváltoztak, mivel a termelés, illetve a magánélet és a szórakozás a napszakoktól függetlenné

vált. A telefon (Bell, 1876) és a vezeték nélküli távíró (Marconi, 1899) feltalálásával új szintre emelkedett a hírközlés, nem csak országos, de nemzetközi szinten is.

A 19. század utolsó harmadában, amit utólag „boldog békeidőnek” is neveznek, a korábbiakhoz képest általános jólét volt jellemző: megszűnt az éhezés, olcsó lett a ruházat, sorra jelentek meg a mindennapi életet megkönnyítő újítások. A víz, gáz és a villany bevezetésével komfortosabbá váltak a lakóegységek, a vezető rétegek számára pedig elérhetővé vált az üdülés. A 8 órás munkaidő bevezetésével a szabadidő eltöltésének számos új módja terjedt el, divatba jött a színház, a mozi, az olvasás és a modern értelemben vett sport is.

Az első világháború (1914-18) és az azt lezáró Párizs környéki békék megtörték az ipari forradalom okozta gazdasági fellendülést és a globalizációt is Európában. A háború nagyon megterhelte a résztvevő államok erőforrásait, melynek következtében 1929-ben a New York-i összeomlásával világgazdasági válság alakult ki.

Hazánkban 1919-ben szovjet mintára létrejött a Tanácsköztársaság, mely keretein belül a vállalatokat államosították, a földbirtokokból pedig termelőszövetkezeteket hoztak létre. Megszületett a szocializmus elmélete, melynek célja egy közösségi érdekeket előnyben részesítő, versenytől és magántulajdontól mentes, igazságos társadalom megteremtése volt.

A világháborút lezáró Trianoni Békeszerződés (1920. június 4.) általános elégedetlenséget váltott ki az országban, így a külpolitikai rendelkezések fő célja elcsatolt területek revíziója lett. Jelentősen meggyengült a gazdaság, az ország területének csökkenésével a nyersanyagveszteségen túl a piac is visszaszorult, mivel a környező országok védővámokat vetettek ki az ország ellen.

A körülmények romlásának következtében Magyarországon lezárult a népeségrobbanás, elkezdődött a társadalom előregedése. A hagyományos elit réteg még mindig a fölbirtokos nemesség volt, politikai szerepük azonban jelentősen visszaesett, a nemesi származás jelentősége megszűnt.

A 20. század elején, Európa számos országához hasonlóan Magyarországon is egyre erősödtek a szocialista nézetek és az antiszemitizmus.

Az 1920-as országgyűlésen kormányzónak választották Horthy Miklóst, 27-ben pedig az ország örökbarátsági szerződést kötött Olaszországgal, s mivel Hitler és Mussolini ekkor még szemben álltak egymással, ez a németektől való távolságtartást is magában hordozta.

A Párizs környéki békék Olaszországban is csalódást és forradalmi hangulatot váltottak ki, Mussolini pedig ezt kihasználva 1922-ben az ország élére állva kiépítette a történelem első diktatórikus államát. Ezzel egy időben megalakult a Szovjetunió, mely kilépési joggal bíró köztársaságok szövetségének mondta magát, valójában azonban egy kommunista orosz birodalom volt. Nem sokkal később pedig, 1933-ban Hitlert kinevezték Németország kancellárjának és ő is elkezdte diktatórikus államának kiépítését. Mindhárom államot a terror és a félelem tartotta össze, fő céljuk a nagyhatalmi státusz és a minél nagyobb gazdasági befolyás elérése volt.

Ez a világ újrafelosztását követelte, így 1939. szeptember 1-jén Németország lerohanta Lengyelországot és ezzel kezdetét vette a második világháború.

4.2. Élet a kastélykertekben - funkciók általános vizsgálata

A vizsgált periódusban a kastélyok tulajdonosai (akik jellemzően földbirtokos nemesi családok voltak), gyakran részt vettek a kastély és az ahhoz tartozó kert tervezésében, kialakításában, sőt olyan is előfordult, hogy ők maguk voltak a tervezők (pl. a füzérradványi Károlyi-kastélyt kezdetekben Ybl tervei alapján építették, majd Károlyi Ede átvette a tervezői szerepet; a kerlési Bethlen-kastélykert megálmodója, tervezője gr. Bethlen Lajos; a geryeszegi kastélykert tervezője többek között gr. Teleki József). Ennek köszönhetően a kastélyegyüttesek gyakran az adott nemzetség múltján és dicsőségén, valamint a korábbi korok, stílusok emlékének kívül a birtokos preferenciáit, személyiségét is tükrözik. (SISA 2004)

A kastélyegyüttesek betölthettek állandó lakó funkciót (pl. Fehérvárcsurgó Károlyi-kastély), vagy szolgálhattak ideiglenes tartózkodásra is (pl. Vácrátót a Vigyázó család idejében). Gyakori volt ugyanis, főként a 18. században, hogy az arisztokrata családok a telet a fővárosban, a nyarat pedig „nyaralókastélyokban” töltötték. Ez később, a 19. század közepétől a nemesség helyzetével együtt némileg megváltozott: a kastély már nem minden esetben a vidéki birtok központját jelentette, gyakran a tulajdonos közelben álló gyára miatt, vagy pusztán a szabadidő eltöltésének céljából épült. (SISA 2004) Az arisztokrácia sem a korábban megszokott módon osztotta meg a lakhelyét a városi és a vidéki ingatlanjai között, melynek oka a korabeli elbeszélések alapján többek között az angolok mintájára egyre nagyobb népszerűségnek örvendő vadászat elterjedése volt:

„Az október és a november, ez a két igazi őszi hónap leginkább évadja a vadászatoknak és kezdete a farsang elejébe benyúló kastély életnek, a mely nem régen jött nálunk divatba.

Néhány tized előtt még október elején, sőt szeptember végén Pestre jött az arisztokrácia, és a fővárost május elején, nem, mint most, június vége felé, hagyta el.

Az ötvenes évek szalon-élete, az uralkodott politikai viszonyok folytán nagyon élénk volt, mert a közélet teljes dermedtsége összébb hozta a magán-embereket.

Zene, ének és whist képezte a szórakozást, az urak gazdasági dolgokról vitatkoztak, irodalomról és művészetről is volt szó, a mi abban leli magyarázatát, hogy politikáról csak suttogva és csak nagyon bizalmas körben lehetett szó.

Most azonban teljesen az angolok után indul az arisztokráziánk. Októbertől – mikor a versenyek elmúlnak – karácsonyig otthon van ősei kastélyában, mint az angol lordok [...]”

/Kastély-élet. MNV III. 1898. dec. 31. 6.o./

A kastélykert tehát nem csupán a reprezentáció eszköze volt, hanem színtere a család vagy a környék előkelőit összegyűjtő ünnepségeknek (GALAVICS 1999), rendezvényeknek, politikai fogadásoknak is. A kastélyokban folyó hétköznapi életet ezek a vendégségek tették színessé, s a helyszínek kialakításáról is a látogatások alkalmával készült úti levelekből tudhatunk meg a legtöbbet:

„A reggeli vonaton vendégek érkeztek: Aladár napra virradtunk.

Az egész kastély talpon. Általános sürgés-forgás. [...] végre mindenki megtalálta fészket ... s pár percnyi csend.

Tán egy félóra múlva már a társaság csoportokba oszlik, az urak egyrésze a háziúrral kilovagol. Megnézi a gazdaságot, más része az ifjabb háziúr oldalán az istállók felé gravitál, a hölgyek pedig a háziasszonnyal a parkba mennek egyet járni.

A villásreggelire hívó harangszóra találkozik az egész társaság.

Villásreggeli után talán zene: Széchenyi Géza gróf, a háziúr nejének öccse odaáll a zongora mellé s Európaszerte ismert humorával elénekel egy pár dalt azok közül a jó francia vagy bécsi couplet-k közül, a melyek onnan fakadnak boulevardok, vagy Mariahilf porából, de itt is csak úgy hatnak, mint talajukon, mert végre is a jó kedv nem ismer nemzetiséget. [...]

Azalatt eltelt egy jó óra. Újabb mulatság: a társaság a lovardába megy. Itt a great attraction a két Széchenyi testvér voltige-a, kiknek lovaglásáról legendákat beszél a sportvilág. [...]

A lovarda után Lawen tennis, aztán ebéd, a hol egymás mellett látjuk majdnem az egész Andrassy családot [...].

Ebéd után színelőadás s élő képek. (...) az élőképek után a legördülő függöny, a felhangzó tánczene, s most előre az éjszakában, vigan, önfeledten, amíg aztán hajnal felé a betörő nap be nem világít mindent és sárga, kegyetlen sugaraival eszünkbe nem juttatja, hogy mindennek, de mindennek vége kell hogy szakadjon”

/Justh Zsigmond: A magyar urak otthon. Gr. Andrássy Aladár homonnai várkastélya.

Ország-Világ VIII. 1887. 28. sz. 446-447.o/

A fenti és számos ahhoz hasonló leírás őrzi emlékét a nemesek egymás birtokán tett látogatásainak változatosságáról, tartalmáról, minőségéről. A kastélykertekhez kapcsolódó kulturális és sporteseményekkel gazdagítva, melyek ezekben az időkben kezdtek egyre inkább szárnyra kapni. Ebből kifolyólag az ezekhez kötődő kerti létesítményeknek, funkcionális egységeknek is helyet kellett biztosítani a kastélykertekben.

A kastély egyébként sem önmagában állt: különféle rendeltetésű és nagyságú, gazdasági és díszítő célú építmények tartoztak hozzá, melyeket egy kisebb vagy nagyobb park fogott egységbe, illetve különítette el a tágabb környezetétől. (SISA 2004)

A kastély épületének közvetlen közelébe hagyományosan a cselédházak és a gazdasági épületek kerültek, mint a magtár, a terménypince és a jégverem, esetenként prэшázsal vagy sörfőzdével kiegészülve. (Pl. Gyulán a Harruckem-Almássy-Wenckheim-Óvári-kastélyparkban)

Ezek a 19.század közepéig nem határolódtak el élesen az urasági épületektől, viszont onnantól kezdve a kastélyokat igyekeztek elkülöníteni a gyakorlati élettől, „*kifinomult világukat prózai épületek nem zavarhatták*” (SISA 2004 109.p). Ha pedig egy korábbi korból egy ilyen jellegű létesítmény mégis a kastély közelében maradt, a kastélytól fasorral, vagy más fizikai határt képező növényzettel választották el.

Valamivel távolabb kapott helyet a kastélytól a konyha, valamint a közlekedés szempontjából nélkülözhetetlen lóistálló és a hozzá tartozó kocsiszín. Ennek a távolságtartásnak az oka az előbbi esetében a zaj, utóbbiaknál pedig a szag és a piszok volt. (SISA 2004) Ezen építmények mérete és díszítettsége a kastélyok méretével és a tulajdonosok anyagi helyzetével függött össze. Például a lótenyésztéssel is foglalkozó Festetics Taszilo Keszthelyen egy nagyszabású, palotaszerű istállót emeltetett, melynek bejárata fölé díszes domborművet, művészi faragású lófejet helyeztetett. Hasonló művészi alkotás figyelhető meg a zsidói Wesselényi kastély istállóbejárata fölött is.

A melléképületek egy másik, gyakran előforduló csoportját alkották a park saját kertészetéhez kötődő építményei – mivel a nemesség egy része maga is érdekelt volt a botanikában, növénytermesztésben és szaporításban, vagy csupán a kor divatjából adódóan, reprezentációs szempontból gyűjtötte a különböző egzótákat. Ezek az épületek legfőképpen pálmaházak (pl. Gödöllőn a Grassalkovich-kastélyparkban, Keszthelyen a Festetics-kastélyparkban vagy Iszkaszentgyörgyön az Amadé-Bajzáth-Pappenheim-Károlyi-kastélyparkban), narancsházak (pl. Dobán, Dégen és Fertődön), télikertek (pl. Turán és Noszvajon) és egyéb üvegházak (pl. a dégi Festetics-kastély kertjében található szegfű- és krizantémház vagy Dobán az ananászház az Erdődy-kastélyparkban) voltak, melyek egyszerre szolgálták az egyre fejlettebb kertkultúrát és a kastély lakóinak kellemes időtöltését. Vázukat tekintve épülhettek téglából vagy fémből (öntöttvasból, acélból), de az is gyakran előfordult, hogy a két technikát együttesen alkalmazták (pl. József főherceg pálmaháza Alcsúton). (SISA 2004) Az üvegházakon kívül előfordultak még gyűjteményes kertek (pl. a nagycenki Széchenyi-kastélyparkban, a kámoni Saághy-kastélyparkban, a szarvasi Bolza-kastélyparkban), kertészetek (pl. a högyészi Apponyi-kastélyparkban, a soponyai Zichy -kastélyparkban), faiskolák is (pl. a füzérradványi Károlyi-kastélyparkban, a keszthelyi Festetics-kastélypark).

Az 1800-as évek elejét tekinthetjük a magyarországi kastélyszínházak fénykorának is. A már korábban is létező barokk kastélyszínházak után - mint például az esterházai, gödöllői vagy a körmendi volt - ekkor épült fel többek között Csákvár, Galgóc, Alsókompa angolkertben álló, vagy oda nyíló kastélyszínháza, valamint találtak feljegyzéseket a Széchenyiek nagycenki színházáról is. Ezek rendre kőből épültek, míg a közel egykorú keszthelyi „sövényszínház” egy kúszónövényekkel befuttatott lécvázas építmény volt. (GALAVICS 1999)

Néhány helyen a gyermekek számára is alakítottak ki külön ketrészeket. Ilyen volt például a század elején Fóton és Alcsúton épített gyermekjátszóház, majd a későbbiekben, a század második felében épült dobai Comtesse-ház és a tóalmási „deszkaház”, valamint a 20. század első felében épült Pál-major is Eszterházán, melyben állatokat is tartottak. (ALFÖLDY 2015)

Ezen kívül a kastélykertekben egyre nagyobb számban találunk fürdőket és egyéb sportlétesítményeket, melyeket részletesen a későbbiekben mutatok be.

Nem feledkezhetünk meg továbbá a tájképi kertek alapvető és nélkülözhetetlen kompozíciós elemeiről sem, amelyek rekreációs funkcióikon túlmenően megalapozták, művészi egységgé formálták a kertet. Ilyenek voltak például az átlátásokban elhelyezett pavilonok, szobrok, a

kanyargós utak, a szerpentin tavak, grották, műromok, amik elsősorban esztétikai szerepet tölthettek be a kertben.

A kastélyok parkja és azok környéke a sportolás számos lehetőségét kínálta a lakók számára: sok helyen teniszezték, csónakáztak, golfoztak vagy krikettezték – mely kültéri tevékenységek a nap lementével a kastélyban billiárddal és kártyajátékokkal folytatódtak. (SISA 2004)

A fentiek alapján a dolgozatomban vizsgált kastélykertek jellemző funkcionális elemeit helyszínenként összegyűjtöttem, majd funkcióként csoportosítottam (pl. esztétikai, botanikai, vendéglátói funkció), melynek áttekintő táblázata a 94-98. mellékletben található.

4.3. Lovas- és lósportok

A kastélykertekben kiemelt szerepet kaptak a lovas- és lósportokhoz kapcsolódó létesítmények, funkcionális egységek. A korabeli sportok közül talán a lovagláshoz kötődő mozgásformák voltak a legnépszerűbbek, ami annak is köszönhető volt, hogy a magyar nép életében, lovas nemzet lévén, mindig is hangsúlyos szerepet játszottak a lovak. A nomád pásztorélet, a hosszú vándorlások és hódítások során a magyarság sorsa szorosan összefonódott a lovaglással, lótarással.

A nemesi réteg neveltetésében katonai szempontok miatt már a kezdetektől fogva jelen volt a lovaglás, mely tervszerű, következetes, türelmes, kitartó munkára szoktatta az ifjúságot. (VIRÁG 2013, KOSA 1962)

4.3.1. Lóversenyek (galopp és ügető)

A magyar lósport és lótenyésztés 19. századi fellendülése Széchenyi István és Wesselényi Miklós nevéhez fűződik. A két kiemelkedő politikai gondolkodó a lósport magyarországi meghonosításával elsősorban a gazdaság élénkítését és a társadalmi élet modernizálását tűzte ki céljául, mivel nyugati utazásaik során úgy találták, hogy a hazai lótenyésztés és sportélet igencsak elmaradott a felvilágosult országok példáihoz képest. Utazásukról hazatérve Wesselényi eladta híres zsibói ménesét és angol és arab lovakból új ménest alapított, külföldi tapasztalatai alapján pedig tanulmányt írt (A 'rég híres ménesek egyike' megszűnésének okairól 1829) a lósport erkölcsi hasznáról és politikai fontosságáról. (SOMAI 2001) Széchenyi 1821-ben kidolgozta a lóversenyek szabályait, majd megjelentette a Lovakról (1828) című művét, melyben a tenyésztés mellett a lósport gazdasági és társadalmi hatásaira is kitért. A lóversenyt, a kaszinóval és a tudományos társaságok bevezetésével együtt főként azért tartotta fontosnak, mert lehetőséget biztosítottak az udvarházakban, kastélyokban elszigetelten élő nemesség

számára, hogy kimozduljanak és fejlesszék a kapcsolati hálójukat. Ezen ideológia alapján 1827-ben Széchenyi néhány főúrral karöltve megalapította Lovaregyletet, mellyel új löketet adott a hazai sportéletnek. (URL-3)

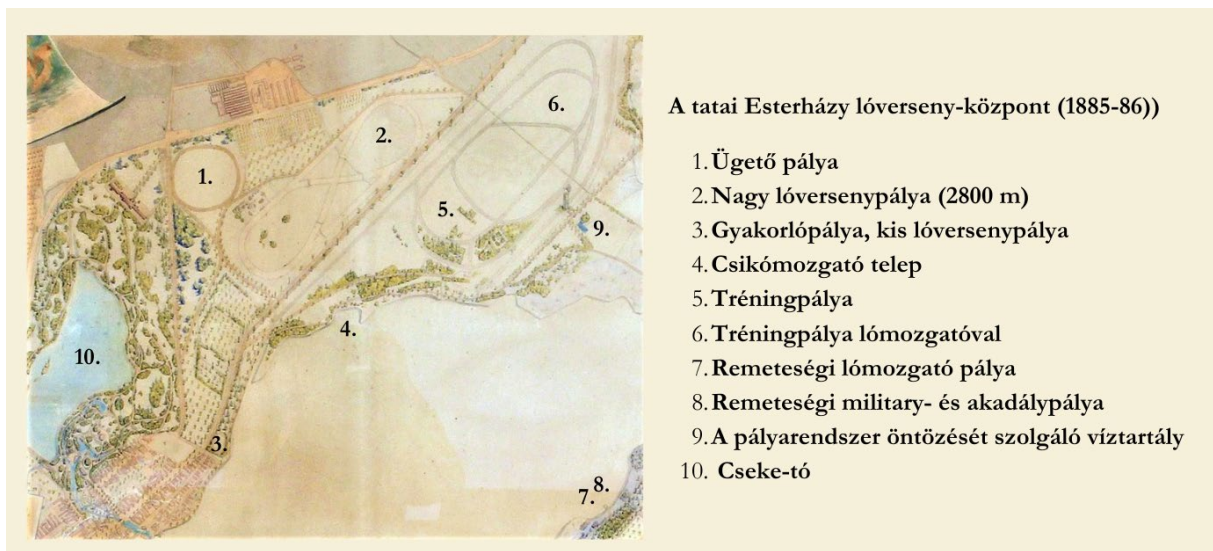
Az első hazai lóversenyt 1827-ben futották Pesten, melyet számos magyar nemes, így pl. Gróf Festetics László is jelentős összegekkel támogatott. A futamot Wesselényi Miklós lova nyerte, s a győzelem a nyerményen túl országos szintű elismertséget hozott új zsibói ménesének. (SOMAI 2001) Ezt követően a „pesti gyepe” és a galopp népszerűsége folyamatosan nőtt a társadalom felsőbb rétegeinek körében, amely nagy részben Széchenyi kapcsolati hálójának is köszönhető volt.

A versenyeken – akár napjainkban – galopp és ügető számokban mérték össze képességeiket az indulók. A galopp futamokon vágta járó módban, többnyire angol telivérek futottak, míg az ügető számokban a lovak versenykocsikba fogva, ügetésben teljesítették a kitűzött távot.

A galoppot angol mintára három területre osztották: voltak a síkversenyek, gátversenyek, és az ún. toronyversenyek (’steeple-chase’-ek), melyeket természetes jellegű akadályokkal, sövényekkel, árkokkal nehezítettek. A futamokat a lovak korától függően írták ki, a lovak viselt terhét pedig háromféleképpen állapították meg: voltak korszerinti, egyenlő és „handicap” típusú versenyszámok, melyben a lovak az esélykiegyenlítés érdekében az addigi teljesítményük alapján számolt súllyal a nyergük alá rögzítve futottak. (VVL 1859/III.)

Rendszeresen szerveztek futamokat kifejezetten úrlovasok számára, melyekre kizárólag a sportot hobbiként űzők (főként a tehetősebb réteg) nevezhettek. Rendszeresen indultak ezeken a futamokon a Széchenyi, a Festetics és a Károlyi család egyes tagjai, de a Bethlen és a Wenckheim név is gyakran megtalálható volt a startlistán. (VVL) Erzsébet királyné is sűrűn részt vett a Gödöllő környéki futtatásokon, melyek során „*Könnyedén röpködött át lovával olyan magas palánkokon, miket angol jockeyk is gondosan elkerülnek.*” (RIPKA 1896)

A lóverseny meghonosításával szárnyra kapott a hazai sportélet, egyre többször és egyre több helyen szerveztek versenyeket. A legnagyobb megmérettetések Alagon és a budapesti Tattersall-ban zajlottak, de Tatán az Angolpark közvetlen szomszédságában, Siófokon és Gyömrőn is gyakran rendeztek galoppversenyeket. (Vadász- és Verseny- Lap XLIII. 1899. június 14. 278. oldal)

3. ábra

A tatai lovaskomplexum az Angolpark közvetlen szomszédságában (1885-1886)
(Saját ábra, forrás: NIESELBERGER 2023 alapépkép: képeslap 19.század vége)

A versenynapok igazi társadalmi eseménynek számítottak, melyen az ország valamennyi rangos családja képviseltette magát és külföldről is rendszeresen érkeztek vendégek. A lósport fejlettsége néhány évtized alatt nemzetközileg is kiemelkedő szintekre tört. (Magyar Sportélet 1899/III.)

S mivel a leggyorsabb ló, és annak tulajdonosa a tekintélyes nyereményeken kívül kitűnő gazdasági, politikai kapcsolatokra is szert tehetett, a kastélybirtokosok nagy része a saját birtokain is különös figyelmet fordított a versenylovak tenyésztése és nevelésére.

Az 1832-ben, Wenckheim Frigyes által alapított szabadkígyósi ménés például országsszerte híres volt, minden héten rendeztek galoppversenyeket. (URL-37) A Vasárnapi Újság szerint többen úgy tartották, hogy hazánkban Gróf Wenckheim József Antalnak voltak a legnemesebb telivér és arab lovai. (Vasárnapi Újság XXIX. 1882. 49. sz. 773-782.)

A tóalmási, és a görcsönyi kastély birtokain hazai viszonylatban szintén kiváló versenylovakat tenyésztettek, a keszthelyi Festetics birtokhoz tartozó fenékpusztai ménés pedig nemzetközi szinten is kiemelkedő telivér csikókat nevelt. (VVL)

Mint már említettem, Gróf Festetics László (1785–1846) is érdekelt volt a lósportban, azonban a Festetics család sportban betöltött szerepe László fia, II. Tasziló (1850-1933.) idején teljesedett ki. Tasziló nem csak híres versenylovaival, hanem a Magyar Lovaregylet egyik igazgatójaként, az Országos Lótenyésztő Bizottság elnökeként és a bécsi Jockey Club tagjaként

is sokat tett a sportág népszerűsítésért. Ő maga is kiváló lovas hírében állt, fiatal korában rendszeresen versenyzett és szívesen hajtott lovaskocsit is. (22-24. melléklet) (URL-4) Ő építtette Ybl tervei alapján 1883-87-ben a keszthelyi kastély kertjének északi részében álló lovardát is, amelyben lovai számára 20-25 angol bokszot, kocsiszínt, illetve a vendégek számára egy nagy fogadóteret és vendég kocsiszínt is építtetett. A keszthelyi Festetics család története ezer szállal kötődik a lovakhoz. Tagjai és nem csak az utazások alkalmával, kényszerűségből használták ezeket a nemes állatokat, kikapcsolódásképpen is előszeretettel lovagoltak a kertben, melyről számos kép maradt fent a kastély gyűjteményében. (26., 27., 30., 31. melléklet)

4.3.2. Vadászat

Az angol mintára történő vadászat divatja hamar elterjedt a 19. századi Magyarországon.

Erdőbirtokhoz kötött tevékenység lévén ez is tipikusan nemesi sportnak volt tekinthető, csak a leggazdagabb körökből származó családok engedhették meg maguknak. (SISA 2004)

Az ország első vadászegyesületét, az „Alföldi vadásztársulatot” Wenckheim Béla báró alapította 1851-ben 24 fővel (VVL 1. évfolyam, 3. szám 1857-02-15 40.o.), amely az alapítást követő években folyamatosan nőtt. A hajtóvadászatok helyszínéül eleinte gróf Batthyány László csákói birtoka szolgált, melyben különböző méretű árkok átugrása és faszorokon való áttörések színesítették a hajtást, ami igencsak elnyerte a társaság tetszését. (VVL 1. évfolyam, 3. szám 1857-02-15 41.o.)

Kicsivel később, 1990-ben Wesselényi Miklós fiának, Wesselényi Bélának köszönhetően Erdélyben is létrejött egy hasonló egyesület, Erdélyrészi Falka-Vadász Társaság néven, melynek a báró Alsózsukot választotta központjául. (96. melléklet) Az egyesület egyik meghatározó alakja Bánffy György volt, a kinek a szomszédos Bonchidán volt kastélya és ménese. (SIEMERS 1999)

A vadászatnak is több alfaja létezett, melyek közül a korabeli folyóiratok szerint az agarászatot inkább a dzsentrik, a főurak pedig a lovas falkavadászatot preferálták. (MNV III. 1898. dec. 31. 9.o. „Agarászatokról.”) Erőszakos sport lévén leginkább a férfiak szórakozásának tekintették, a női réteg általában inkább kirándulással, vagy horgászattal töltötte az idejét. (SISA 2004). Ha pedig mégis csatlakoztak az urakhoz a hajtásokon, döntően hintókról, fogatokról követték a hajtás eseményeit. (MNV III. 1898. dec. 31. 9.)

A vadászatok célja a szabadidő eltöltésén kívül az erőnlét és a bátorság fejlesztése, valamint a forradalom következtében háttérbe szorult lótenyésztés fellendítése volt, amiről Wenckheim Béla eképpen nyilatkozott:

„(...) Hogy a férfias bátorság emelésére s illetőleg felébresztésére is a legbiztosabb eszköz a vadászat, azon csak is az fog kételkedni, ki nem tudja, miszerint farkasszemmel nézni a veszélylyel, annak bátran eléje menni, neveli a férfiú legszebb tulajdonát, a vészszeli bátor szembeszállást.”

(Vadász- és Versenylap 1. évfolyam, 1857-02-15 / 3. szám / 47.o.)

A vadászat, mint szabadidős tevékenység számos általam vizsgált kastély kertjében is jelen volt. A parkok végéhez gyakran vadaskert, vagy fácános csatlakozott, mely színteret és vadállományt biztosított az urak szórakozáshoz. Az erdőben a fák között megbújva, vagy egy kisebb tisztáson rendszerint egy-egy vadászház, vagy vadászkastély is helyet kapott, mely lehetőséget biztosított a hajtásra érkező vendégek elszállásolására. (SISA 2004)

Messze földön híresek voltak a gödöllői vadászatok, mind a Grassalkovich, mind a királyi és a kormányzói korszakban (41., 45. melléklet) (FALUDI 2014), melyeket számos magyar és külföldi előkelőség is rendszeresen látogatott.

„A hetvenes évek közepén rendkívül élénk napjai voltak a gödöllői séjournoknak. így például 1875. október 17-én délelőtt galamblövészet volt a fácánosban, délután lóverseny Besnyőn, 18-án pedig az országos agarászegylet rendezte itt versenyeit. Budapestről külön vonaton jött a sok idegen (...) a galamblövészetre. A lövészet megkezdését a lövölde felavatása előzte meg. Résztvett a versenyben Európa akkori leghíresebb galamblövésze, Comte du Chastel, Belgiumból is, de ezen alkalommal nem kapott első díjat, mert azt Zichy Jenő gróf és Podmaniczky Géza báró vitték el előle.”

/Ripka Ferenc: Gödöllő a királyi család otthona 1896 62.p/

Gödöllőn kívül Esterházán (2-3. melléklet), Nagycenken (6. melléklet), Hatvanban, Fóton, Füzéradvényon, Fehérvárcsurgón, valamint Dégen, Tóalmáson, Dobán, Szenttamáspusztán, Solt-Kalimajorban, és Keszthelyen is vadásztak, melyeknek a kastélyhoz tartozó birtokok fácánoskertjei és a környező vidékek szolgáltak helyszínül.

Erdély úri társadalma rendszerint Zsukon találkozott, ahol vadászatok mellett évről-évre lóversenyeket és lovaspóló meccseket is szerveztek, az őszi vadászszезонban pedig bálók sora fűszerezte a programkínálatot. (83. melléklet) (SIEMERS 1999)

Keszthelyen a versenyló tenyésztésen kívül a vadászatokat is magas szinten, szakértelemmel űzték. Ennek köszönhetően a kert távolabb eső, erdős része hamar a főurak egyik kedvenc vadászterületévé vált. (25., 29. melléklet) (VVL XLIII. 1899. március 18.) A vadászatokra többek között a szász király és a wales-i herceg is ellátogatott (SISA 2004), de számos egyéb rangos látogatót is volt szerencséje fogadni a Festetics családnak. (32. melléklet) A kertben a sporthoz saját vizsla- és agár falkát is tartottak, melyek a 20. század elején egy külön részen, a fejőház mellett éltek, ahol angol mesterek képezték ki őket a vadak megtalálására, üzésére.

Hasonló létesítménye volt az Erdődy családnak is a Doba-Somlóvári kastélyparkban, melyet „agáristálló”-nak neveztek és egy celldömölki kőműves építtette Erdődy Kajetán vadászfalkája számára 1851-ben. (ALFÖLDY 2015)

Szenvedélyes vadász volt a fóti Károlyi család is, melynek lenyomatát a kastélyaik belső berendezésén kívül a kastélykertek térszervezése is tükrözte. A család az év nagy részét a fóti birtokukon töltötte, így a vadászatok nagy része is itt zajlott, de a füzérradványi, vagy a lászlótanyai látogatásaik során is gyakran űzték ezt a sportot. Az események létszáma rendszerint 10 és 45 fő körül mozgott, gyakorisága pedig idénytől függően akár heti négy alkalomra is sűrűsödhetett. A fóti találkozók útvonala rendszerint a külső parkban, többnyire Újpest felé, illetve az Alagi Lóversenypálya irányában, a mai vasút környékén vezetett. (GRÓF KÁROLYI LÁSZLÓ 2024)

Az események résztvevői döntően férfiak voltak, azonban Károlyi István felesége, Herceg Windisch-Graetz Mária Magdolna is kitűnő vadász hírében állt, előszeretettel vett részt a családi hajtásokon. (WINDISCH-GRAETZ 2017) Erzsébet királyné is gyakran átlovagolt Gödöllőről a fóti birtokra, azonban a kastélyban politikai okokból nem tartózkodhatott, így neki külön szobát tartottak fenn a Kiskastélyban, amiben a falkavadászatok alatt megpihent vagy átöltözött. (NLM 2003. ÁPRILIS/ BESZÉLGETÉS KÁROLYI LÁSZLÓVAL) A vadászatok során a társaság bejárta a birtok legszebb és a hajtás szempontjából legkedvezőbben kialakított részeit, majd visszatért a kastélyba, ahol a házigazda megvendégelte befolyásos vendégeit.

A századfordulón a közlekedés fejlődése miatt a lovasélet egyre inkább háttérbe szorult, mely a vadászat népszerűségére is erősen hatással volt. Az agarászatok és a rókavadászatok többé már nem képezték az urak napi rutinját és a deres fűvön vágató lovak patadobogása a vadászebek csaholásával együtt a nosztalgia tárgyává vált:

„A nedves föld erős, nyers illata száll a levegőben. Hűvös őszi szellő csapja meg az ember arcát és régi remniszczenziákat, hangulatokat kelt a lélekben. Az igazi vadászszезon most

kezdődik ország szerte, avar mezőkön és hulló lombok alatt. És a régieknek ilyenkor, mikor az ugaron végigvágat a barna-bundájú tapsifüles, mindig eszükbe jutnak azok a régi jó agarászatok, nagyobb része sírba szállt alakjaival, az 50-es évek sírva vigadó napjainak”

/Agarászatokról. MNV III. 1898. dec. 31. 9./

A legfelsőbb körökben azonban a hajtások még ezután is sokáig jelen voltak, Eszterháznál például Esterházy IV. Miklós halála után (1920) az örökös V. Pál herceg a Lés-erdőben számos nagyszabású vadászatot szervezett, melyeken a család tagjain kívül (pl. Esterházy Rudolf és László herceg) olyan befolyásos emberek is tiszteletüket tették, mint Darányi Kálmán miniszterelnök és Horthy Miklós kormányzó. (41. melléklet)

Horthy egyébként köztudottan szenvedélyes vadász volt, nem csak az esterházi és a fői hajtásoknak volt gyakori vendége, de a két világháború között jómagá is számos hajtást rendezett a gödöllői kastély alsókertjében és környező erdeiben, melyet tudatosan a politikai kapcsolatai elmélyítésére használt fel. Emlékirataiban kifejti, hogy az ilyen jellegű látogatások gyakran a hivatalos találkozóknál is hatékonyabbak, eredményesebbek voltak, hiszen a résztvevők a formális közeget hátrahagyva fejthették ki nézeteiket a különböző politikai történések tekintetében. (HORTHY 1990) Így az indirekt politizálásra irányuló gödöllői vadászatok, melyek egyébként is szigorú időbeosztás szerint zajlottak, a második világháború közeledtével egyre gyakoribbá váltak. Megfordult ezeken gróf Bethlen István, Gömbös Gyula, Kállay Miklós, Edward walesi herceg (1935) (Gödöllői Hírlap 1935. szept. 22. 4.o), valamint József főherceg, Viktor Emmánuel olasz király (1937), Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter és Joachim von Ribbentrop német birodalmi külügyminiszter.

4.3.3. Fogathajtás

A fogathajtás – mely napjainkban a militaryhoz hasonlóan három részből, díjhajtásból, terepből és akadályhajtásból áll – szintén közkedvelt sport volt a nemesek körében.

Már korábban említésre került, hogy a Festetics család előszeretettel indult vadászni a híres négyesfogatával, de a vácrátói birtokot 1871 és 1928 között tulajdonló Vigyázó család férfi tagjai, Vigyázó Sándor és fia Vigyázó Ferenc is érdekeltek voltak a sportágban. (75. melléklet) Podmaniczky Zsuzsanna Dr. Vargha Zoltán által írt életrajzában olvashatjuk, hogy bár a gróf fia nem lelte örömét a vadászatban, a Vácrátóton betanított négyesfogatával szívesen és gyakran gyakorlatozott. (VARGHA 1931)

Ez a sport a korábbiakhoz hasonlóan teljesen sík, általában fűvel borított pályán zajlott, 20x60m, 40x100 m, vagy 50x80m nagyságú pályákon.

4.3.4. Lovaspóló

A vadászaton és a lóversenyen kívül, az 1800-as évek végén hazánkban is felütötte a fejét a lovaspóló, amit Gróf Batthyány Elemér mutatott be Európában elsőként Magyarországon 1875-ben, majd Gróf Andrássy Géának köszönhetően terjedt el (82. melléklet), aki egyébként szintén híres lótenyésztő és a Nemzeti Lovarda igazgatója is volt (IVANICS 2017). Az első hivatalos játék a Millennium évében (1896), a gróf Széchenyi István által alapított lóversenypályán, a „Pesti gyepen” zajlott le. (URL-5) A játék célja, hogy a két négytagú lovas csapat hosszú ütőkkel minél többször juttassa a kisméretű labdát az ellenfél kapujába a kb. 270 m x 150-180 m méretű sík füves pályán. A pólócsapatok tagjai szinte kivétel nélkül az arisztokrata családok tagjaiból kerültek ki, a sportban használt speciális tenyésztésű póló pónikat pedig kezdetben Angliából és Argentínából exportálták, idővel azonban beindult a hazai tenyésztés is.

A legismertebb hazai játékosok gr. Andrássy Géza, gr. Károlyi László és Rohonczky voltak, az erdélyiek közül pedig Bethlen István gróf, Bánffy Miklós gróf és Bethlen Ádám gróf voltak a legsikeresebbek. (SIEMERS 1999) (81. melléklet)

A Wenckheim család több tagja is kiemelkedőnek bizonyult a póló terén (Wenckheim József és a sógora, Wenckheim Dénes biztosan játszottak, de az ő lányuk, Wenckheim Cecília grófné, Wenckheim Krisztina grófnő is a pólóklub tagjai voltak), így nem meglepő, hogy a szabadkígyósi kastélyparkban is építettek egy pályát a sportág számára. (IVANICS 2017)

Természetesen a keszthelyi Festetics családot sem kerülte el lovassportok új divatja, miután Lady Mary Hamilton meghonosította a sportot a fenékpusztai gyepeken, Festetics Tasziló fia, Festetics György 1904-ben csatlakozott a Bécsi Jockey club-hoz.

A sport társadalmi jelentőségét bizonyítja, hogy az 1900-as évek elejétől az egyéb közéleti előkelőségeken kívül az uralkodó család tagjai is rendszeresen látogatták az országos szintű lovaspóló mérkőzéseket, néhány eseményen személyesen Ferenc József is tiszteletét tette.

Ugyan az I. világháború miatt a magyar póló 1914 és 1927 között egyesületi szinten szünetelt (IVANICS 2017), de Szabadkígyóson a leírások szerint a 'pleasure ground'-tól délre található nyílt füves terepen már az 1920-as évektől tartottak rendszeresen mérkőzéseket. (URL-12)

4.3.5. Egyéb lovas sportok: díjugratás, díjlovaglás, tereplovaglás

Az eddig említett lovas sportokon kívül a tájképi kertek íves útjain gyakori volt a kötetlen túralovaglás, melyen nemtől függetlenül mindenki részt vehetett.

Vigyázó Sándor egy 1893-as leveléből tudjuk például, hogy a vácrátóti istállóban a 19. század végén a nyolc fogatos lovon kívül öt hátszló is prűszkűlt, melyeken grűf Vigyázó Sándor gyermekei, Ferenc és Józsa lovagoltak a kertben (VARGHA 1931), illetve bár korábban (1754-60 között), de a híres nagycenki hársfasor is lovaglűútnak készűlt a maga 20 méteres szélességével és 2600 m-es hosszűságával, így nagy valószínűsűggel a késűbbiekben is gyakran használták erre a célra. (URI-15) Erzsébet királyné sétalovaglűsai során nem csak a gödűllűi kastély alsókertjét, de annak tágabb környékét is bejártá, ismerte minden útját és ösvényét. (RIPKA 1986) Elbeszélések alapján Horthy mindennapjai is tereplovaglűssal indultak gödűllűi tartűzkűdűsá során, melyet a lovas testűrsűg parancsnoka, vagy annak beosztottja rendezett, s melyen minden tiszt és tisztfelesűg részt vehetett. Horthy Istvánné emlékezése alapján a kormányzűű vezette csapat rendszerint a hajnali órákban indult a felsű kertbűl, a túra útvonala pedig erdűkűn, kűlűnbűzűű épített és mestersűges akadályokkal megtűzdelte tisztásokan át vezetett. (KAJÁN 2013) (48. melléklet)

Az ugrűsport viszonylag késűn, a 19. század másodík felében vált el a vadászlovaglűstűl, népszerűsűge azonban az elűdeihez képest könnyű követűhetűsűge miatt nagyon gyorsan terjedt. (HECKER 2005) Abban tért el a vadászattűl, hogy a párosnak a természetes domborzatűű terep és akadályok helyett egy téglalap alakűű sík pályán kellett meghatározott száműű, mestersűgesen felépített, többnyire rudakbűl állűű akadályt adott sorrendben átugraniuk. Az ugrűsok már verűhetűek voltak, ami azért volt fontos fejlesztűs, mert így a lovak bukásával járűű balesetek száma valamelyest csűkkent.

Az ugrűpályák a mai szokásokhoz hasonlóan rendszerint téglalap alakűűak voltak, méretűket úgy választották meg, hogy a lovak kűnyelmesen és biztonságosan mozoghassanak benne. Az akadályok helye és száma nem fixen rűgzített, mivel az ugrűsok teregűnyét jelentűsen befolyásolja azok magassága (az alacsonyabb ugrűsok sűrűbben elhelyezűhetűbbek, mint a magasabbak) illetve az ugrűű lűű mérete is (a pűnik és kislovak vágtaugrűsai kisebbek, mint a lovaké, így az összetett ugrűsok között más távolságot igényelnek, mint nagyobb társaik). A pályák taposűrétege általában homok volt, vagy annak valamilyen keverűke (pl. agyagos), de elűfordultak gyepes pályák is. Utűbbinak nagy hátránya, hogy esűs idűszakban könnyen

csúszóssá válhat, így használatakor a lovakat speciális patkókkal kell ellátni a sérülések elkerülése végett.

A Főton élő Herceg Windisch-Graetz Mária Magdolna kitűnő díjugrató volt, rendszeresen versenyzett hazai és nemzetközi szinten, majd fia, gróf Károlyi László is nyomdokaiba lépett, így nem meglepő, hogy a főti Károlyi-kastély parkjának Somlyó-hegy felőli oldalán egy lovas akadályparkot is fenntartott a család. (GRÓF KÁROLYI LÁSZLÓ 2024) (88-89. melléklet) A külső parkban továbbá volt egy Erzsébet-árok néven emlegetett természetes akadály is – mely Erzsébet királyné egy csúnya eséséről kapta a nevét – s mely fölött a vadászó lovascsapat jó néhányszor átugratott. (Károlyi László, NLM 2003. április)

Díjlovaglásról pedig csak a gödöllői kastélyban tudunk egyértelműen, ahol a kastélyhoz tartozó fedeles lovardában Erzsébet királyné 1877 körül tükröket helyeztetett el (42. melléklet), majd műlovarnőket, cirkuszi lovasokat hívatott (Ritz cirkusz), hogy különféle idomító feladatokat, mutatványokat tanulhasson tőlük. (44. melléklet) (URL-20) (FALUDI 2014) Az 1930-as években pedig a kastély nyári lovardájában a királyi testőrség Spanyol lovasiskolájának díjlovasai gyakorlatoztak. (MNL K 24. 2.cs. 281/1941 484-485.p)

Fedeles lovarda egyébként az alcsúti birtokhoz is tartozott, mely a 20. század elején épült az ország első vasbeton épületeként, feltehetően az Eiffel Iroda tervei alapján (69. melléklet). Az építmény és a mellette található szabadtéri lovaglóiskola nem tartozott a díszkerthez, de közvetlenül hozzá csatlakozott. (URL-40)

4.4. Labdasportok

4.4.1 Tenisz

A lovas sportokon kívül az úri sportok közül a labdajátékok szintén jelentős múltra tekintenek vissza. A modern tenisz arisztokrácia által oly kedvelt elődjét az angolszász kultúrában „royal tennis” néven emlegették és már a középkori királyok is gyakran játszották. Hazánkban is maradtak fent uralkodói körökből középkori leírások ütős labdajátékokat illetően, amiből arra következtethetünk, hogy a tenisz elődje már évszázadok óta népszerű sportnak tekinthető a felső társadalmi rétegekben. (URL-7) Érdekesség, hogy a legrégebbi, napjainkban is létező tenispálya a skóciai Falkland kastélyban épült, az 1500-as években, amely ugyan kicsit hosszabb volt a ma használt 23,77m x 10,97m-es pályáknál, de ezen kívül minden kritériumnak megfelelt. (URL-36)

A játék napjainkban ismert formája a 18. századi angol arisztokrácia köreiben jelent meg először, akik labdaházak látogatása helyett inkább a saját kertjeikben szerették volna szórakoztatni a vendégeiket. Ezt követően a tenisz hamar a britt kiváltságos réteg kedvenc játékává vált, népszerűségével visszaszorítva a krikettet. (URL-35)

Hazánkban az első, nemesekből álló Budapesti Lawn Tennis Club 1883-ban alakult Zichy Rezső vezetésével, amely egyre növekvő rendszerességgel szervezett területi és országos jelentőségű mérkőzéseket. Ezek eleinte nem a fővárosban, hanem vidéken kerültek megrendezésre, főként Balatonfüreden, ahol 1887 és 1898 között minden évben rendeztek magyar bajnokságot. (URL-7)

Ebből az időszakból a Gödöllőről és Szentendréről is maradtak fent képi, illetve szöveges emlékek, melyek arisztokraták számára létesített teniszpályákról számolnak be. A gödöllői a felső kertben állt (40.melléklet), a szentesi pálya konkrét helyzete a parkon belül nem ismert. (RIPKA 1896) (URL-11) Később, az I. világháború után Horthy Miklós kormányzó is szívesen használta a királyi korból fennmaradt pályát gödöllői tartózkodása során. Legtöbbször a menyével, testőrtisztekkel (KAJÁN 2013), vagy a környék előkelő birtokosaival (pl. Bethlen István, gróf Teleki Pál (CSATHÓ et. al 1939.)) mérkőzött meg, de a két híres magyar versenyző, Kömöröczy Zsuzsa és Asbóth József is megfordultak nála. (SZARKA 2006.)

Gróf Károlyi István birtokossága idején a főtí és a füzérradványi kastély parkjában is építtetett salakos teniszpályákat a saját családja és a vendégek számára, melyet később Füzérradványon a kastélyszállóvá alakult épület vendégei is örömmel használtak. (87., 109. melléklet) (gróf Károlyi László, 2024)

Gróf Festetics Sándor (1882-1956) is gyakran teniszezett Dégen, a ma is látható süllyesztett sportpályán, mely egy kert átalakítás folyamán került az egykori rózsakert helyére. (13-14. melléklet) Az objektum a kastélytól keletre (101. melléklet), alagcsövezetten került kialakításra, mely akkoriban nagyon korszerű vízelvezetési megoldásnak számított. (ALFÖLDY 2015)

Természetesen a fentiekén kívül a szabadkígyósi kastélyból sem hiányozhatott a salakos pálya gróf Wenckheim Frigyes unokáinak építtetett játszószerkei közül, ahogyan a hatvani Grassalkovich kastélyparkban és Inkey gróf alsóbogáti kastélykertjében is helyet kapott egy-egy teniszpálya. (URL-12) (URL-24) S – bár Fehérvárcsurgón a kastélykertben jelenleg semmi labdajátékra utaló létesítményt nem találunk – egy, a Károlyi család gyűjteményében található fénykép alapján a kastély délkeleti homlokzatával egy vonalban (100. melléklet) a 19. század

elején volt egy tenispálya, melyet a grófi család szívesen és gyakran használt. (11. melléklet) A pálya drótkerítéssel volt körbe véve, talaja a többihez hasonlóan salak volt. Tartozott hozzá egy fából készült, fehérre festett emelvény is, mely bírói feladatok ellátására készülhetett, s melynek jelenlétéből feltételezhető, hogy a kastély parkjában komolyabb mérkőzéseket is játszhattak. Az fent említett kép Károlyi István grófot ábrázolja játék közben, háttérben a kivehető a kastély homlokzata. Valamikor a harmincas években készült, pár évvel azelőtt, hogy a gróf családjának a háború miatt el kellett hagynia az országot.

A vácrátóti parkban a Vigyázó család idejében lovagláson kívül nem sok sporttevékenységről maradt ránk információ, mely valószínűleg annak volt köszönhető, hogy a Vigyázó házaspár már egészen idős volt a kert létesítésekor. Galántai Miklós a botanikus kertről írt doktori disszertációjában azonban említést tesz egy tenispályáról az 1936-1944 közötti időszakban, amikor a kert Debreczeni Sándoré (ügyvéd, a Magyar Bauxitbánya Rt. vezérigazgatója, magyar királyi kormányfőtanácsos) tulajdonában volt. A pálya a forrásként megjelölt Gulyás János, (egykor a parkban dolgozó lovász) szerint az utána létesített olajtároló helyén épült, napjainkban azonban semmi felszíni nyoma nincs, meglétére csak a növényzet fiatalsága utal. (99. melléklet)

A vizsgált kerteken kívül számos hazai és külföldi kastély parkjában találunk történeti tenispályákat, például a tiszadobi Andrássy-kastély, (URL-1), a geszti Tisza-kastély (Vasárnapi Újság 1904-10-09 p. 696), és a nagykeszi Zámory-kastély (Petrovay 2003) parkjában.

4.4.2 Futball

Az 1920-as évek elején Dégen gróf Festetics Sándor futball csapatot alapított, melyhez a kastély kertjében, a mai Pihenőfalú területén pályát is létesített. (17., 101. melléklet) A csapat a környező települések csapataival játszott, kizárólag barátságos mérkőzéseket, melyeket (főleg győzelem esetén) hatalmas ünnepség követett. A focipálya az elbeszélések alapján nagyon korszerű volt, bár a pontos méreteiről nem maradtak fent adatok, de azt tudjuk, hogy a csapadékvíz elvezetéséről a tenispályához hasonlóan alagcsövek gondoskodtak. (16. melléklet) (BORS 2007)

Ezen kívül az 1920-as években a gödöllői kastélypark felsőkertjének hátsó részében időnként tiszti futballmeccseket is játszottak (EDELSHEIM 2000), azonban ennek szerkezeti kialakításáról és pontos helyéről nem találtam további információt.

4.4.3 Teke

Az kastélykertekben játszott sportok története közül talán a tekéé nyúlik vissza a legrégebbi időkhöz, ugyanis az első feltárt leletek még az ókori Egyiptomból származnak. A játék – egyszerű szabályainak és alacsony tér- és objektumigényének köszönhetően – a történelem során mindig nagy népszerűségnek örvendett, sőt a XIV. századi Angliában és Franciaországban olyannyira közkedvelté vált, hogy az uralkodók betiltották a játszását, mert a köznép túl sok időt töltött a kuglizással és elhanyagolta hadviselési feladatait. III. Edward, angol király rendelete után, mely nemesekre és más földbirtokosokra korlátozta a játékot, a teke igazi „királyok sportjává vált”. A sport nem csak az uralkodói kastélyok kertjeiben (pl. a windsori kastély parkjában), de szinte minden nemesi birtokon helyet kapott, üzésében nemtől és kortól függetlenül mindenki örömet lelt. (URL-34)

Giay Károly 1884-es útleírásában olvasható, hogy a Doba-somlói Erdődy-kastélyparkban a főépülettől délre, a Narancsháztól északkeletre feküdt egy tekepálya. Mivel erről sajnos konkrét képi emlék nem maradt fent, és az ebben az időszakban készült térképek csak a „Lucház” -nak nevezett négyszögletű pavilont ábrázolják a megjelölt helyszínen, így arra következtethetünk, hogy a tekepálya funkcióját is ez az építmény látta el. Az épület a helyiek visszaemlékezései alapján egy néhány lépcsőfokkal a talajszint fölé emelt svájci díszítésű, faszervezetű gurítópavilon volt, melynek díszes mellvédjét andráskereszt alakú elemek alkották. Ehhez kapcsolódhatott a folyosószerű gurítópálya is, ami a Lucházhoz képest valószínűleg már korábban elbontásra került, így ennek a település lakóinak emlékezetében sincs napjainkban nyoma. (ALFÖLDY 2015)

A gödöllői kuglipálya királyi időszakban a Narancsháztól alig néhány lépésnyire a kerítés mellett volt, melyet a királyi udvar tisztviselőinek készítettek, a későbbiekben nem használta senki sem. (RIPKA 1896) (101. melléklet)

Fóton is volt gurítópálya a kastély közelében (gróf Károlyi László, 2024), ahogyan valószínűleg még számos egyéb kastélykertben is, viszont mivel a teke nem feltétlenül igényel speciális sportlétesítményt, bármilyen sík terepen játszható (BEHRINGER 2012), és a tulajdonos családok általában privát köreikben, a saját szórakoztatásukra játszották, a többi helyszínen nem találtam erre vonatkozó leírásokat, képi ábrázolásokat.

4.5. Egyéb sportok (úszás, torna, szánkózás, korcsolya, evezés, golf)

A labda- és lovassportokon kívül Alcsúton és Szabadkígyóson épített tornapálya is volt, amely gyűrűt, nyújtót és hasonló sporteszközöket tartalmazott (URL-16).

Gödöllőn a céllövészet is felütötte a fejét a királyi korszakban, melyet főként a Lövőházban gyakoroltak (49. melléklet), de egy gondnoki jelentés szerint időnként a királydombi pavilont is használták erre a célra. (KAJÁN 2013)

Néhány helyszínen pedig az úszósport is megjelent a kastélytulajdonosok körében, amit fontos elválasztani a rekreációs jellegű fürdözéstől, ez utóbbi ugyanis a fizikai erő kifejtését vizsgálva nem sok sportértékkel bír.

A tárgyalt kertek közül először a szentesi Széchenyi ligettel kapcsolatban olvashatunk vízi sportra kialakított létesítményről egy nyári ártézi uszoda képében, mely 1896-ban nyitotta meg kapuit és 1931-ig működött.

Ezt követően a Wenckheim család kertjével kapcsolatosan is találhatunk olyan 20. század elejére utaló forrásokat, melyek egy 2 méter mélységű úszómedencéről számolnak be. A tenisz- és lovagló pályával közel egyidőben épült medencét egykor a volt gázház mellett fakadó melegvízű forrás táplálta, mellette pedig öltözőkabinokat helyeztek el. (URL_22)

Hasonló épületegyüttest emelt a Károlyi család másik ága is a fehérvárcsurgói kastély erdejében, melyet Angelica grófné beszélgetésünk során „Geri” néven emlegetett (9. melléklet), valamint a gödöllői Grassalkovich-kastély felsőkertjében ma is látható, 18 méter hosszú, nagyjából 160 cm mély medence is úszás célból épült. (46. melléklet) Utóbbit 1930-ban létesíttette Horthy Miklós a gesztenyefasor végével egy vonalban. (105. melléklet) Tartozott hozzá fürdőház is, melyben öltözők és zuhanyzók voltak, ez viszont ma már nem látható, egykori létezéséről csak az építmény alapja tanúskodik. Horthy medencéjét, a fehérvárcsurgóihoz hasonlóan, a tulajdonosi családon kívül – amennyiben az éppen nem tartózkodott a helyszínen – az alkalmazottak is használhatták. (KAJÁN 2013)

Füzérradványban és Fóton is voltak úszómedencék, melyek építésének pontos időpontja nem ismert, azonban valamikor a 20. század elejére, Károlyi István birtokosságának idejére tehető, mivel gróf Károlyi László elmondása szerint gyermekkorában már meglévő elemei voltak a család kastélykertjeinek. A fóti medencék a család számára készültek és valószínűleg a Felső-tó északi partján, azon a területen álltak, ahol később a birtokon üzemelő gyermekotthon lakói számára épített medencéket is találjuk. (109. melléklet)

A füzérradványi birtokra épített úszómedence ezzel szemben a Károlyi gyerekek szórakoztatásán kívül valószínűleg már kifejezetten azzal a céllal készült, hogy a hozzá tartozó

strandházzal együtt sportolási lehetőséget nyújtson a kastélyszállóvá alakított épületbe érkező látogatók számára. (URL-25) (80. melléklet)

Valószínűnek mondható továbbá, hogy a tájképi kertek gyakori elemének tekinthető szerpentin tavakban is szívesen úsztak a nyári hónapokban a kastélyok tulajdonosai, Habsburg-Lotaringiai Mihály főherceg elbeszélése alapján például a főhercegi gyerekek az alcsúti park tavában tanultak meg úszni. (URL-40)

Ezen felül számos olyan sport van, mely üzéséhez nincs feltétlen szükség semmiféle létesítményre, mely maradandó nyomot hagyna a kerttörténetben. Ilyen például a futás, a vívás (84. melléklet), a túrázás, a szánkózás és a korcsolyázás, melyek nem igényeltek különösebb infrastruktúrát, ezáltal kevésbé hagytak nyomot a kastélykertek kialakításában, illetve a forrásokban.

A korcsolyázás és a szánkózás olyan szezonális sportok voltak, melyek a legtöbb vizsgált kertben az akkori éghajlat és kertek adottságaiból (tavak, kisebb dombok) fakadóan nagy valószínűséggel jelen voltak. Európában alig akadt udvar, amelyik ne rendelkezett volna a téli havak alkalmával használt hintószánokkal, melyeket a nyári megfelelőjükhöz hasonlóan lovak húztak. (BEHRINGER 2012) Ennek ellenére egyértelmű bizonyítékot korcsolyázásra csak Fehérvárcsurgón, egy fénykép formájában (11. melléklet) találtam, szánkózásra pedig Károlyi László gróf elbeszélését követően édesanyja naplójában találtam a fóti kastélykerttel kapcsolatban, szintén fotókkal kiegészítve. (90-91. melléklet)

Szintén a tavak jelenlétéből adódóan több helyszínen, köztük Vácrátóton (74. melléklet), Dobán (65. melléklet), Fehérvárcsurgón, Alcsúton (67-68. melléklet), Martonvásáron, Füžérradványon (79. melléklet) és Dégen is eveztek valamilyen formában, csak a csónakok formájában, méretében és hajtás-technikájában találunk némi eltérést.

Ezen kívül Füžérradványon Károlyi István gróf birtokossága idején, az 1930-as években golfpálya is volt, hiszen a gróf nagy golfozó hírében állt, így nem csak „green”-eket létesített zempléni birtokain (85. melléklet), de külföldi edzőket is szerződtetett hozzá. A radványi kastélykertben továbbá telente síeltek is a sípályán (gróf Károlyi László, 2024), Gödöllőn pedig Horthy Miklós felesége és fia gyakran biciklizett a kastélykertben. (KAJÁN 2013)

A sport divatja természetesen nem csak a hazai nemesség körében terjedt el a 19. századtól kezdve: Angliában, ahonnan a vadászat, a tenisz és a lovaspóló divatja indult, számos vidéki kastélykertben találunk történelmi sportlétesítményeket és ez Európa többi országában sincs

másképp (pl. tenispálya a sintrai Quinta da Regaleira kertjében Lisszabonban, úszómedence a Fort Belvedere kertjében, Surrey-ban, tenispályák a Magdalena palota birtokán Santanderben). A svéd királyi család (V.Gusztáv, Viktória királyné és gyermekeik) tagjai például nyaranta előszeretettel lovagoltak tullgarni birtokukon, vagy éppen a kastélyhoz tartozó öbölben úsztak vagy eveztek. A kenukat a palota mögötti kis tavon tartották, hajóház pedig, amelyben egykor Victoria királynő két legidősebb fiának vitorlásait tartották még ma is látható. A király ezen kívül szenvedélyes teniszező volt, ő volt az első svéd, aki egy 1879-es angliai utazása során rákapott erre a játékra. (URL-41)

4.6. Kastélykertek sporthoz kapcsolódó létesítményeinek funkcionális elemzése, az egykori sportélet tovább élése a kertekben

A 20. század háborútól hangos éveiben Magyarországon a kastélyok épületeihez hasonlóan azok kertjében is jelentős volt a pusztítás: a földbirtokokat államosították, termelőségvetkezeteket hoztak rajtuk létre, épületeikhez, kertjeikhez pedig új, katonai, vagy más közhasznú feladatot rendeltek.

A tulajdonos családok többsége már a háború végén menekülni kényszerült, az országban maradtak pedig addigi lakhelyeiktől megfosztottan, egészen új, mostoha körülmények között voltak kénytelenek folytatni az életüket. A társadalomban a kastélyok iránt általános, a kor ideológiája által táplált ellenérzet alakult ki. (Sisa 2004)

A megüresedett, omladozó épületek ezt követően már nem töltötték be állandó lakó funkciót, közintézményként, vagy elhagyatottan, funkció nélkül léteztek tovább. A parkok növényzete fenntartás hiányában elvadult, a kertek területe felosztásra és beépítésre került, sok helyen mezőgazdasági művelésbe vonták őket.

A kastélykertek egyéb értékeivel együtt azok sportlétesítményeinek állapota is drasztikus romlásnak indult, sőt többségében teljesen megsemmisült.

A gödöllői kert sportlétesítményei közül például napjainkban csupán Horthy úszómedencéje található meg a helyszínen, amely drótkerítéssel elkerítve, erősen leromlott állapotban, sűrű növényzet mögül sejlik fel a kíváncsi szemek előtt. S – bár a fürdőházból a medencébe vezető lépcső egy része ma is fellelhető, a kiszolgáló épületnek már csak az alapját lehet felfedezni a medence kastély felőli oldalán található kis domb alatt, a medence drótkerítésén kívül.

4. ábra

A kormányzó medencéje az 1920-as években (bal) és napjainkban (jobb). Az objektumot a kastély kertészeti vezetőjének elmondása szerint a második világháború után néhány vállalkozó kedvű helyi lakoson kívül senki nem használta.

(Képek: A Gödöllői Királyi Kastély Gyűjteménye, Bölkei Blanka 2024)

A kastélypark többi részéhez hasonlóan a 19. század második felében a fóti birtok sportpályái is nagy részben megsemmisültek, helyüket a Fóti Gyermekváros építményei foglalták el. Eltűnt a lovas akadálypálya, a tekepálya, a tenispályák területét lebetonozták, az úszómedencékhez öltözőket, illetve a kor stílusához illeszkedő padokat telepítettek. A ma is látható medencetesteket még sokáig használták a Gyermekváros és a helyi iskola gyermekei, azonban magas fenntartási költségük miatt már egy ideje nem üzemelnek, üresen állnak Felső-tó kastély felőli oldalán.

A keszthelyi lovarda épületében a 2. világháború után egy ideig a Helyőrség lovait tartották, később sörpalackozó üzemelt benne. Megújulását egy tüzesetnek köszönheti, mivel a városi tanácsnak pedig nem volt pénze a felújításra, így az épület visszakerült a kastélyhoz. A lovarda 2004 óta látogatható, napjainkban az egykori lovaséletről is bemutató kocs- és hintómúzeum működik benne. (URL-19)

A fehérvárcsurgói Nagy-istálló, amelyben egykor a vadászatokra tartott lovakat szállásolták el, szintén a közelmúltban került felújításra a Nemzeti Kastélyprogram és Nemzeti Várprogram keretein belül. A lovarda átadására 2023-ban került sor, napjainkban látogatóközpontként működik, ajándékbolttal, konferenciateremmel és a Károlyi család életét bemutató állandó kiállítással. (URL-10) Az épületben megőrzésre kerültek az eredeti márványból készült itatók, melyek a kiállított képekkel együtt az épület eredeti rendeltetését idézik.

5. ábra

A fehérvárcsurgói Károlyi-kastély egykori istállóépületének homlokzata a felújítás előtt (MTI/Vasvári Tamás, 2020) és után (Bölkei Blanka, 2024)

A dégi tenispálya ezzel szemben újra használatra készen várja a tenisz kedvelőit, hiszen a Festetics-kastély 2022-es felújítása során a salakos pálya is helyreállításra került, a projekt zárójelentése pedig különböző versenyek rendezését irányozta elő rajta. (URL-10) S – bár ezek a versenyek egyelőre még váratnak magukra, a helyszínen minden lehetőség adott a grófi sportélet megidézésére.

A különböző, sport tematikájú rendezvények szervezésének ötlete egyébként nem csak a dégi tenispálya esetében merült fel az üzemeltetők körében – hasonló programok szervezésére az elmúlt évek során egyre több sikeres kísérletet tettek több hazai kastélykertben is.

A Szabadkígyósi kastély parkjában például hagyományőrző és hagyományteremtő szándékkal (egy 2015-ös hasonló esemény után) 2023-ban a Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság (NÖF) szervezésében megrendezésre került az első Ókígyósi Kastélyfutam a kastélypark egykori lovaspóló pályáján, melynek keretein belül újra lovak népesítették be a Wenckheim-kastély gyepét. A bajnoki forduló során az indulók akadály- és vadászhajtások során mérhették össze tudásukat, miközben a látogatók a verseny izgalma mellett a helyi lótenyésztés történetével is megismerkedhettek. A sikeres rendezvényt követően az eseményt 2024-ben ismét megrendezték, ahol a vármegyei és országos fogathajtó futamokat

6. ábra: Az Ókigyósi Kastélyfutam

Forrás: (URL-21)

Keszthelyen már több, mint 15 éves múltra tekint vissza a Keszthelyi Történelmi Lovasfesztivál, mely a Festetics-kastély parkjában zajlik. A rendezvény általában egy teljes hétvégén át tart, a látogatók pedig különböző bemutatók és előadások keretein belül ismerkedhetnek meg az arisztokrácia egykori lovaglási szokásaival, a falkavadászatok lényegével és menetével, illetve egyéb helyszínhez köthető értékekkel. (URL-10)

Szintén a NÖF szervezésében 2022-ben A dégi Festetics-kastélyban is volt fogathajtó verseny, itt zajlottak le a Fejér Megyei Kettesfogathajtó Bajnokság CAN-C2 versenyének futamai, melyen gazdára talált (a helyszínhez igazodóan) a Gróf Festetics László Vándordíj is. (URL-10)

7. ábra: I. Dégi Kupa, 2022

Forrás: *nof.hu*

Fóton rendszeresen tartanak az iskolásoknak futóversenyeket a kastélykertben, Nagycenken pedig Széchenyi lovaséletben betöltött kiemelkedő szerepe nyomán a kastélypark köré kiépült a Széchenyi István Lovasképzési központ, mely az állandó képzések mellett edzőtáborokkal, szakmai rendezvényekkel, valamint díjlovas, díjugrató és military versenyekkel is várja a lovasokat és a versenyzőket. (URL-45)

5. Eredmények és azok értékelése

5.1. Legnépszerűbb sportágak

A kutatás eredményeképpen megállapítható, hogy a kastélykertekben űzött sportok közül a legnagyobb népszerűségnek a ló- és lovassportok örvendtek. Ez nagy részben a közlekedési szokásoknak, infrastruktúrának és eszközparknak volt köszönhető, hiszen minden úri háztartásban tartottak lovakat, s a lovaglótudás alapvető kompetencia volt a kor emberei számára a gyorsabb, könnyedebb helyváltoztatás végett.

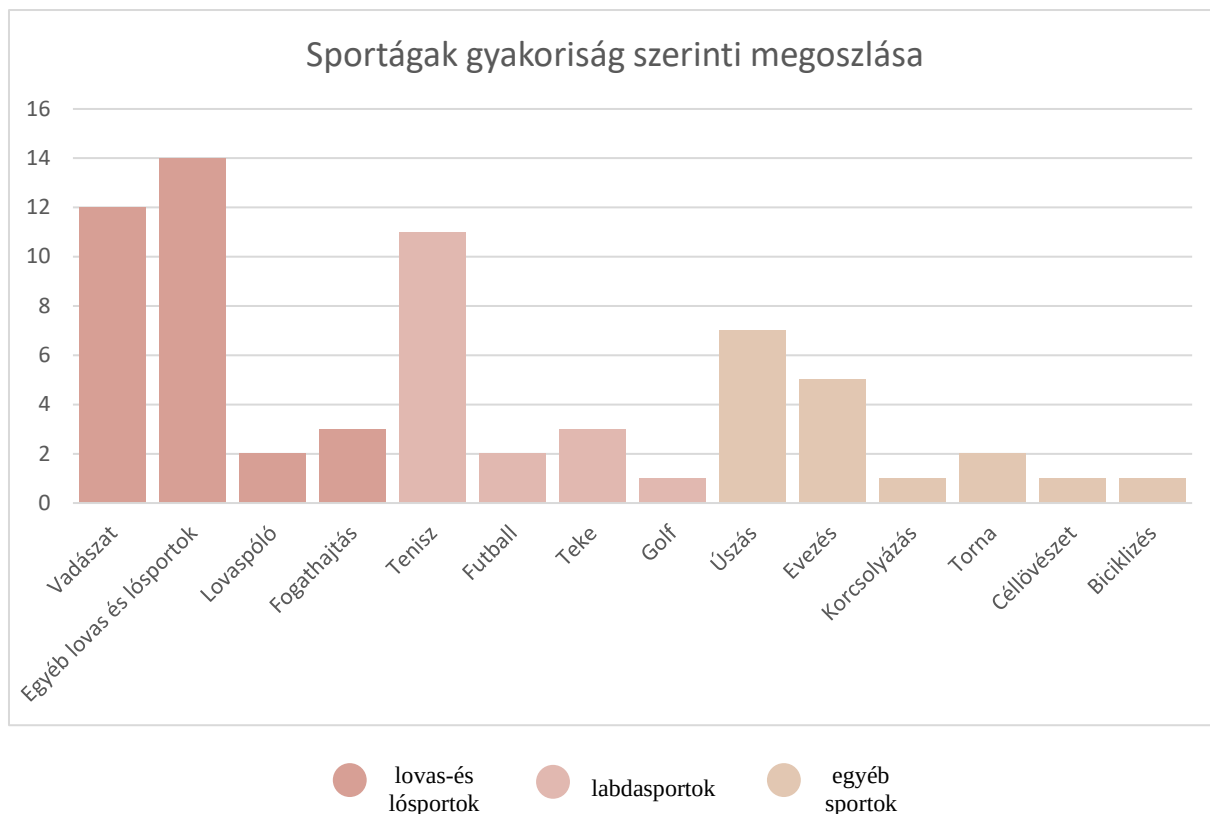
A kor előrehaladtával, az ipari forradalom fokozódó hatásával párhuzamosan a lovaglás népszerűsége folyamatosan csökkent, a mindennapos lóhasználat kikopott a nemesek hétköznapi életéből. Ezzel szemben megkezdődött a különböző lovassportok differenciálódása, kialakultak a szabályok, szokásrendszerek. A lovaglás a lótarással együtt a társadalmi elit kizárólagos privilégiumává vált.

A lovassportokon belül a vizsgált periódusban (a 19. századtól a második világháború kezdetéig terjedő időszakban) a vadászlovaglás volt a legnépszerűbb kastélykertekhez kötődő sportág, mely a nagy tér- és változatos terepigényéből (erdők, dobok, árkok, tisztások) adódóan kifejezetten élménydús tevékenységnek számított és a nemesség kiváltságának volt tekinthető. Népszerű volt továbbá a kastélyokhoz tartozó birtokokon a tereplovaglás, a díjugratás és a lovaspóló is.

A lovassportokat előfordulási gyakoriság alapján a különböző labdajátékok követték, mint a tenisz, a teke és a golf, melyek széles körben szintén elsősorban a nemesség soraiban terjedtek el.

A vizsgált időszak második felében egyre szélesebb körben kezdett népszerűvé válni az úszás is, melyhez döntően természetes források által táplált úszómedencéket építettek a kastélytulajdonosok.

Ezen kívül szórványosan megjelentek egyéb, inkább rekreációs jellegű sportágak, mint a korcsolyázás, az evezés, a torna, a szánkózás, a biciklizés, a futás és a céllövészet.

8. ábra

A kastélykertekben fellelhető sportágak gyakoriság szerinti megoszlása a vizsgált 30 kastélykertben a kutatási eredmények alapján (saját ábra)

5.2. Sportlétesítmények térbeli elhelyezése a kastélykertekben

A sportlétesítmények térbeli elhelyezése a kastélykertekben a sportágtól függően változott.

A tenisz- és tekepályákat kis térigényük és gyakori használatuk miatt a kastély épületéhez közel helyezték el: a dégi tenispálya például a kastély északkeleti homlokzatától kb. 50 méterre, a fehérvárcsurgói tenispálya pedig a kastély délkeleti homlokzata mellett futó út közvetlen szomszédságában terült el. A gödöllői tekepálya az Orangerie előtt, a kerítés mellett volt, a dobai tekepálya pedig a kastélytól nagyjából 200 méterre délre, a narancsháztól északkeletre kapott helyet.

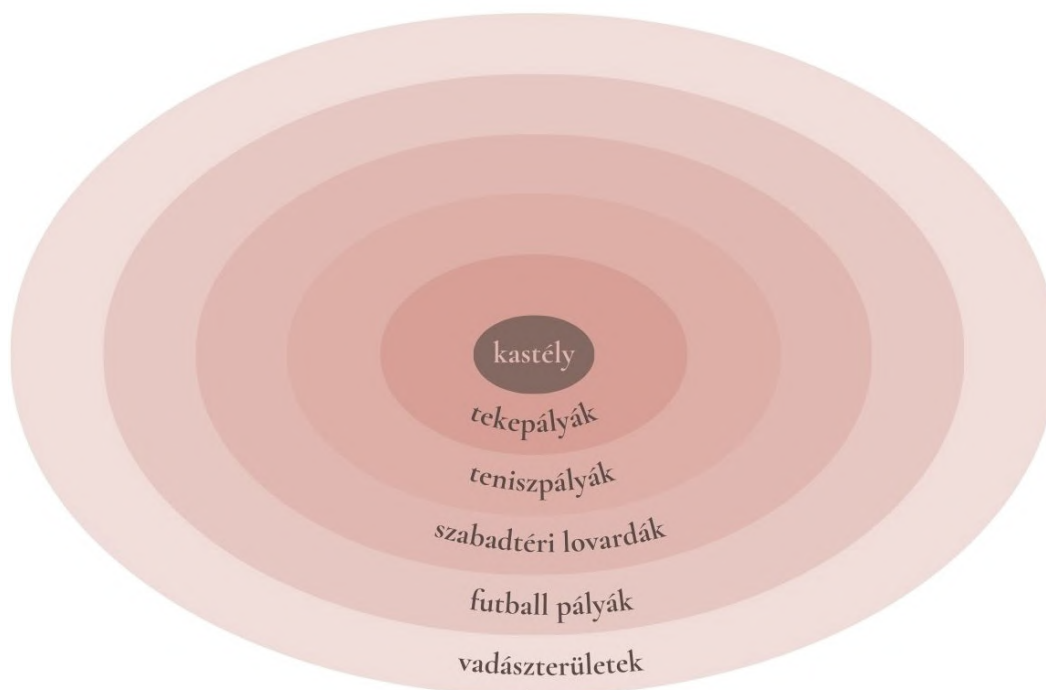
Ezzel szemben a lovardákat általában az állatok által felkavart por és a kellemetlen szagok miatt a főépülettől valamivel távolabb eső, elhatároltabb kertrészekben helyezték el (pl. a gödöllői Grassalkovich-kastély kertjében, József nádor alcsúti birtokán, vagy a soponyai Zichy-kastélyparkban). (38., 59., 66. melléklet), viszont ezek sem kerülhettek túl messzire a kastélytól, hiszen az istállókból könnyen megközelíthetőnek kellett lenniük. Az istállókat pedig, mivel

akkoriban a ló vontatta hintó volt az elsődleges közlekedési eszköz, általában a fogadótér közeli szomszédságában építették.

A vadászterületeket (fácános- és vadaskerteket) a kert vagy birtok hátsó, kevésbé intenzíven fenntartott részeiben, az erdős területeken határozták meg. Útrendszerüket, térszerkezetüket úgy tervezték meg, hogy a vadak számára szükséges élettér biztosítása mellett alkalmasak legyenek azok hajtására, bekerítésére és elejtésére.

A többi sportág létesítményeinek térbeli helyzetéből nem vonható le általános következtetés, elhelyezkedésük minden kastélykerten belül egyedi, a helyszín adottságaihoz illeszkedő volt.

Összességében elmondható azonban, hogy mivel a sportpályák díszértéke többnyire nem volt számottevő, azok vizuális lehatárolása a kerten belül kifejezetten kívánatos volt, melyet a kerten belüli pozíció átgondolt megválasztásán kívül gyakran természetes elemekkel (növényzettel) is biztosították.

9. ábra

*Az egyes sportlétesítmények kastélyhoz viszonyított elhelyezkedése
a felmért kastélykertek tapasztalatai alapján (saját ábra)*

5.3. Sportlétesítmények időbeli megjelenése a kastélykertekben

Időbeli eloszlás tekintetében a kastélykertekben legrégebb óta jelenlévő sportnak a teket tekinthetjük – illetve a lovaglást, mint közlekedési módot, azonban ennek a kifejezetten sport célú szakági lehatárolódása a többi sport intézményesüléséhez hasonlóan csak a 19. század közepétől figyelhető meg.

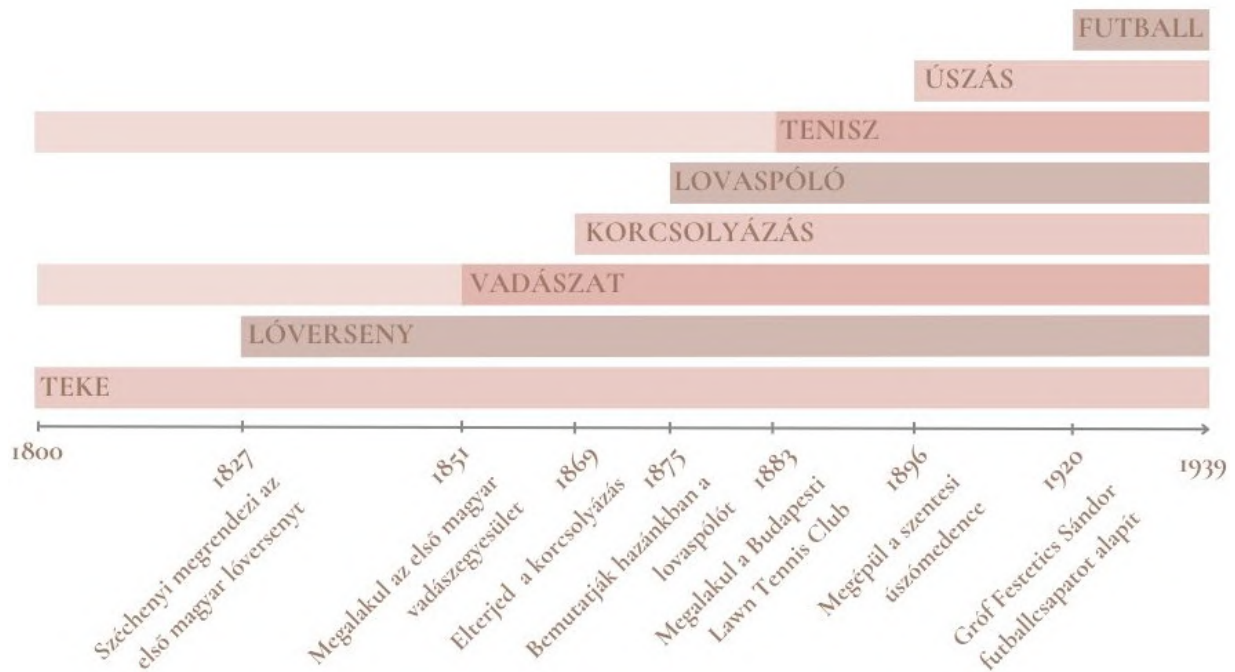
A hazai sportélet fellendülését a Széchenyi névéhez köthető lóversenyzés meghonosítása jelentette az 1820-as években, ami jelentősen előrendítette a kor társadalmi életét, így a nemesség érdekeltségét is a versenylovak tenyésztésében és tréningezésében a saját birtokaikon.

A 19. század közepétől az angol stílusú vadászat és a korcsolyázás divatja is felütötte a fejét a felsőbb társadalmi rétegekben. Utóbbit valószínűleg telente előszeretettel űzték a tájképi kertek gyakori elemét jelentő serpentin tavakon, azonban erre fényképes bizonyítékot csak a fehérváracsurgói Károlyi-kastély esetében találtam.

1875-ben megjelent a lovaspóló is hazánkban, melyet csupán a nemesi réteg egy kisebb csoportja űzött, azonban ők saját kastélykertjeikben is létrehoztak területeket a póló gyakorláshoz.

1883-ban a nemesek körében intézményesült a tenisz (lawn tennis), ami ezt követően a nemesség egyre szélesebb körében népszerűvé vált, így a tenispályák is egyre nagyobb számban jelentek meg a hazai kastélykertekben.

A századfordulóhoz közeledve a haladó szellemi irányzatok ideológiája és a gépiesítés következtében a nemesek szabadideje megnőtt, társadalmi szerepük némileg megváltozott, ami számos új sportág megjelenését eredményezte, mint a golf, az úszás és a futball.

10. ábra

A kastélykertekben előforduló sportágak időbeli megoszlása (saját ábra)

5.4. A kastélykertek sportlétesítményeinek társadalmi, politikai szerepe

Az egyes sportesemények politikai szerepe köztudott és általánosan elfogadott volt a vizsgált időszakban. Egy-egy nagyobb verseny vagy mérkőzés számos uralkodót és egyéb befolyásos személyt vonzott a szervező kastélyába, mely rendkívül kedvező hatással volt annak gazdasági és politikai helyzetére.

Ilyen szempontból a vadászat bírt legnagyobb jelentőséggel, ami gyakran adott keretet az informálisabb, de politikailag fontos érintkezéseknek a kor főurai, politikusai, vezető társadalmi csoportjai számára.

Hasonlóan jelentős hordereje volt továbbá a lóversenyzésnek, mely a nemesi réteg társadalmi érintkezésének fő helyszíne volt. Ebben főként tenyésztőként és nézőként vettek részt a kastélytulajdonosok, de néhányan a pályán is próbára tették magukat.

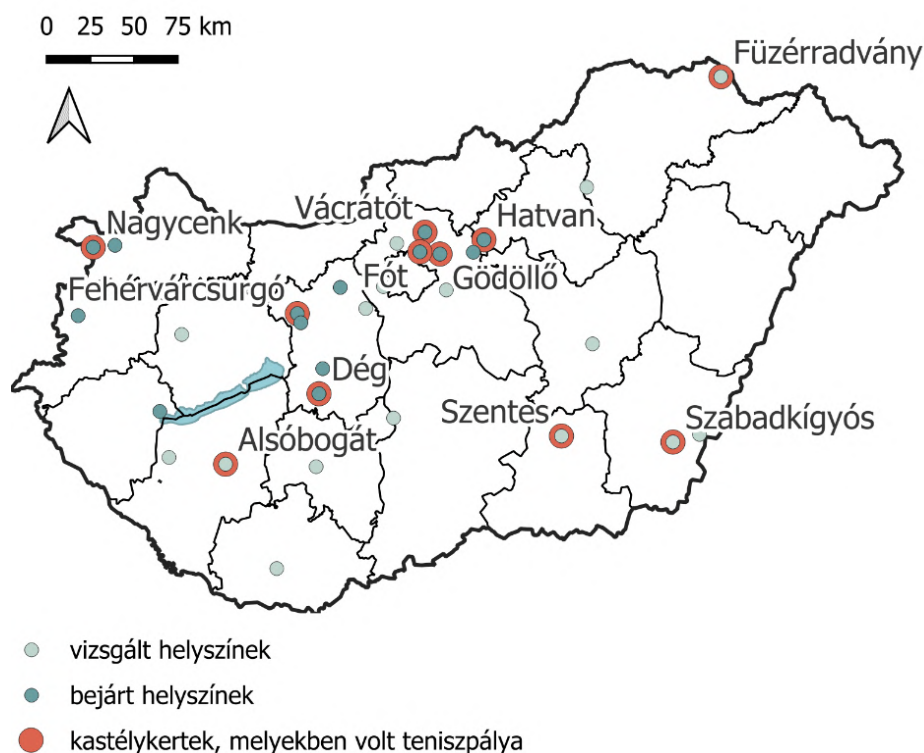
Ezzel szemben a teke, a futball, az úszás, a biciklizés, a szertorna (stb.) inkább a kastélytulajdonos családok saját fizikai és mentális jólléte végett üzemeltetett tevékenységek voltak, politikai befolyásuk nem volt, illetve elhanyagolható.

Társadalmi szempontból megemlítené továbbá a vizsgált időszakban a sportolók körében megfigyelhető változás is, mivel a 18. század elején a komolyabb fizikai erőfeszítést igénylő

sportokat szinte kizárólag férfiak űzték, a 19. századhoz közeledve azonban már a nők jelenléte sem volt szokatlan a sportpályákon. A rekreációs jellegű tevékenységek azonban, mint a teke és a csónakázás a periódus egészében nemtől független tevékenységnek számítottak.

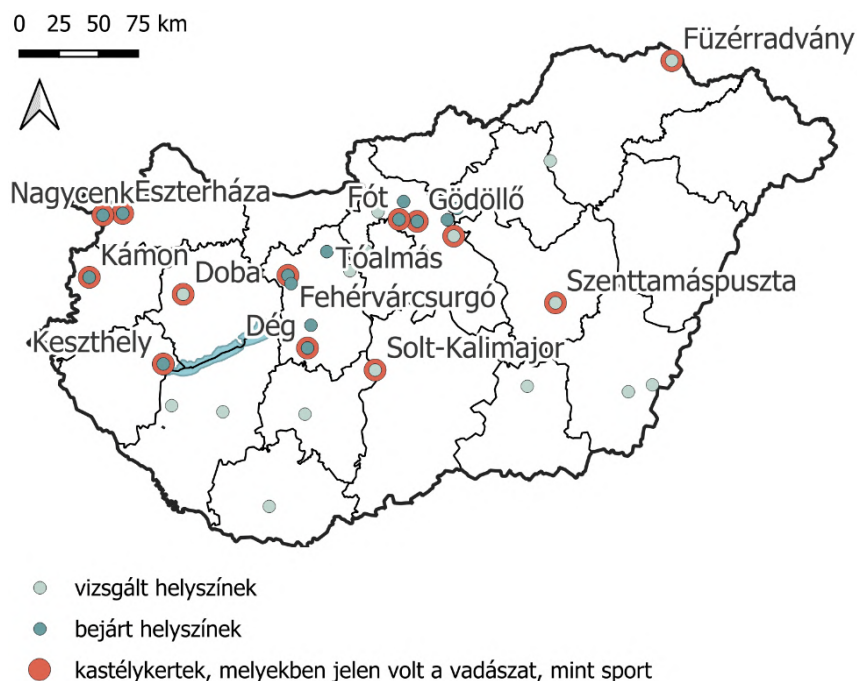
5.5. Területi kimutatások

A kutatási eredményeim alapján készült kimutatásokról általánosan elmondható, hogy bár a térképes ábrák jól szemléltetik az egyes sportok országon belüli előfordulását, a vizsgált kertek egyenlőtlen területi eloszlása miatt az adatokból általános következtetés nem vonható le. Ezen felül az eredményeket tovább torzítja, hogy a korábbi kerttörténeti kutatások nem, vagy csak említés szintjén foglalkoztak ezzel a témával, így a feltárt adatok jelentős részét terepi bejárások és személyes interjúk során gyűjtöttem, amikre főként az északi és a dunántúli országrészben került sor.

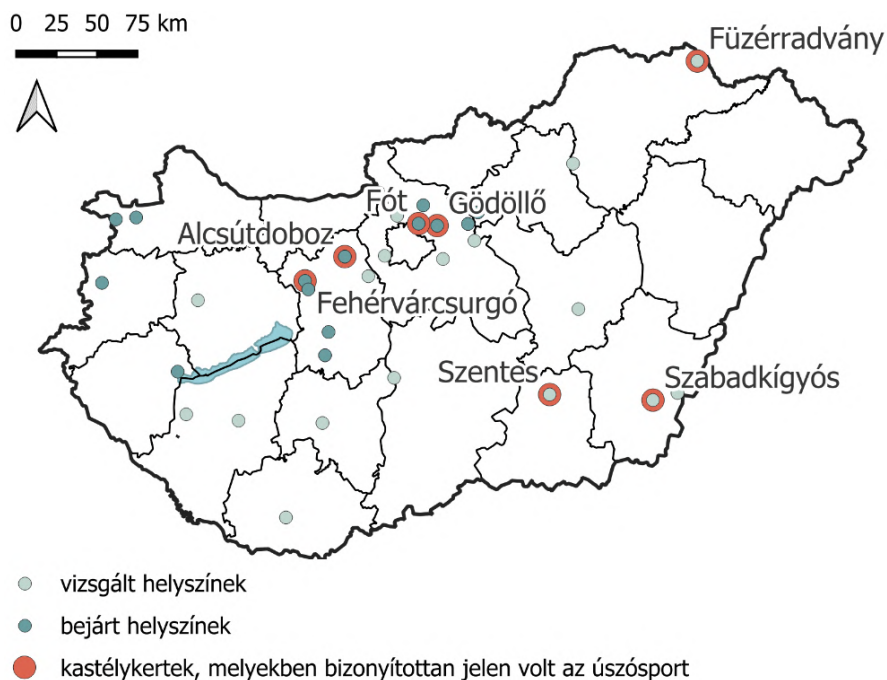
11. ábra: A tenisz előfordulása a vizsgált kastélykertekben (saját ábra)

A jelenlegi eredmények azt mutatják, hogy a vizsgált 30 kastélykert egyharmadában volt teniszpálya. Ezek az országon belül egyenletesen oszlottak el, nem állapítható meg olyan terület, ahol kiemelkedően népszerű lett volna ez a sport.

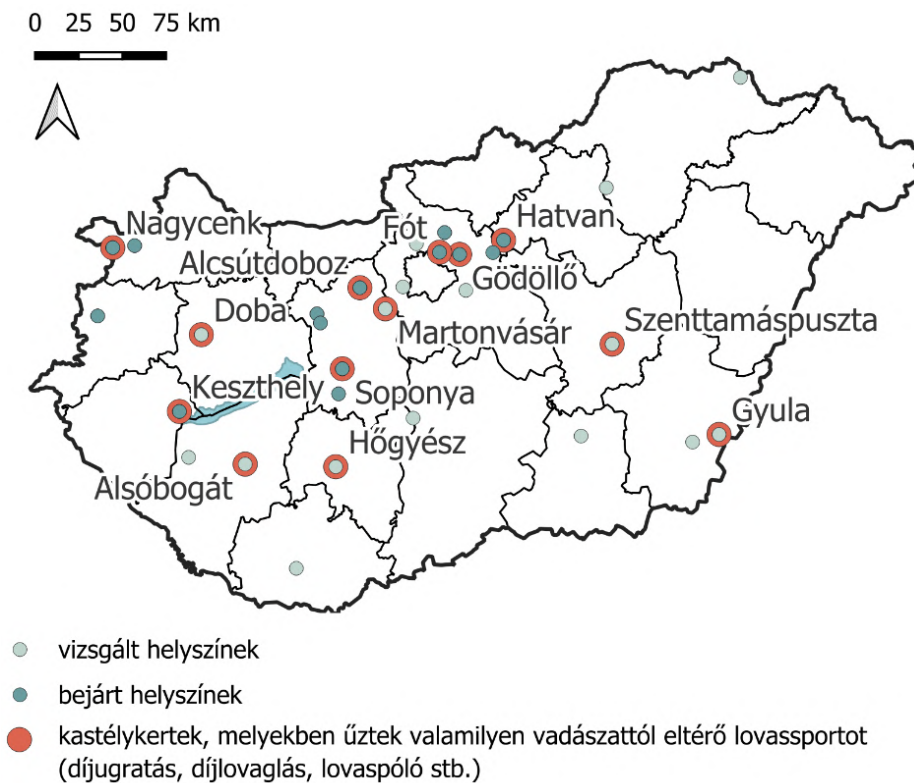
12. ábra: Vadászat előfordulása a vizsgált kastélykertekben (saját ábra)

Vadászati tevékenységre utaló adatokat főként az ország középső harmadában találtam, azonban ezek előfordulása sokkal inkább függött az adott kastélyhoz tartozó birtok nagyságától és terepi változatosságától, mint annak abszolút értelemben vett földrajzi elhelyezkedésétől.

13. ábra: Az úszósport előfordulása a vizsgált kastélykertekben (saját ábra)

Az úszósport és az ahhoz kapcsolódó épített elemek (úszómedence, öltöző) már sokkal kisebb arányban fordultak elő a vizsgált kastélykertekben, területi eloszlásuk egyenletlenek mondható.

14. ábra: Egyéb lovassportok előfordulása a vizsgált kastélykertekben (saját ábra)

A lovassportok kiemelkedő népszerűségnek örvendtek országszerte a 19-20. században. Néhány kastélyban külön elkerített szabadtéri lovardát is kialakítottak a lovaglás gyakorlására (pl. a soponyai Zichy-kastélykertben; a hógyészi Apponyi-kastélykertben; az alcsúti József nádor kastélyparkban; a gödöllői Grassalkovich-kastélyparkban), míg máshol inkább a birtokuk távolabbi részeiben kirándultak lovaikkal (pl. az iszkaszentgyörgyi Amadé-Bajzáth-Pappenheim-kastély parkjában, a keszthelyi Festetics-kastély kertjében), vagy a lovaspóló divatjának hódoltak a kastélypark gyepén (pl. a szabadkígyósi Wenckheim-kastély kertjében).

A kastélykerteken belül a teljes vizsgált periódust tekintve Fóton és Füžerradványon volt a legtöbb sportolási lehetőség, itt hat különböző sportágnak hódolhattak a tulajdonosok és a vendégek. (Fóton: díjugratás, tenisz, teke, úszás, vadászat, szánkózás; Füžerradványon: úszás, tenisz, golf, síelés, vadászat, evezés) Ezt követte Fehérvárcsurgó (tenisz, korcsolya, evezés, vadászat, úszás), Szabadkígyós (lovaspóló, tenisz, úszás, torna, lovaglás) és Gödöllő (teke, díjlovaglás, vadászat, tenisz, úszás) öt sportággal, majd Dég négy aktív kikapcsolódási lehetőséggel.

Kastélykert neve	Sportág (db)
Fertőd Esterházy kastélypark	1
Nagycenk Széchenyi kastélypark	2
Fehérvárcsurgó Károlyi kastélypark	5
Dég Festetics kastélypark	4
Noszvaj De La Motte kastélypark	0
Fót Károlyi kastélypark	6
Martonvásár Brunswick kastélypark	1
Keszthely Festetics kastélypark	2
Gödöllő Grassalkovich kastélypark	5
Szabadkígyós Wenckheim kastélypark	5
Tóalmás Andrássy kastélypark	2
Görcsöny Benyovszky kastélypark	1
Somogyzsitfa Véssey kastélypark	1
Gyula Harruckem-Almássy-Wenckheim-Óvári kastélypark	1
Iszkaszentgyörgy Amadé-Bajzáth-Pappenheim-Károlyi kastélypark	2
Hatvan Grassalkovich kastélypark	2
Hőgyész Apponyi kastélypark	1
Füzérradvány Károlyi kastélypark	6
Doba Erdődy kastélypark	3
Pomáz Teleki-Wattay kastély és parkja	0
Törökbálint Majláth kastély és kertje	0
Alsóbogát Festetics-Inkey kastélypark	2
Szenttamáspuszta Almásy kastélypark	2
Alcsútdoboz József n kastélypark	3
Soponya Zichy kastélypark	1
Szentes Széchenyi liget	2
Solt-Kalimajor Teleki kastély	1
Vácrátóti Arborétum	2
Gyömrő Teleki kastély	0
Szombathely Kámoni Arborétum	0

15. ábra: A vizsgált kastélykertekben egykor üzőtt sportok száma (saját ábra)

5.6. Létesítmények fennmaradása, kortárs hasznosítása

Ahogy már korábban is említésre került, a sportokat kiszolgáló kerti létesítmények csak nagyon kis százalékban maradtak fent napjainkig.

Megsemmisülésük döntő részben a második világháború során és az azt követő időszakban végbement pusztításhoz köthető, újjáépítésük napjainkban pedig feleslegessé vált. Ez főként a kastélyok funkcióbeli változásának köszönhető, mivel a kastélyok többsége ma állandó lakóhely helyett csak turisztikai, vagy egyéb közfeladatokat lát el, illetve elhagyatottan áll. Ennek következtében a parkok felhasználóinak vagy egyáltalán nincs igényük sportlétesítményekre (pl. kastélymúzeumok esetében), vagy nem igénylik ezek történeti hivatkozását (pl. egészségügyi intézményekben, iskolakertekben, kastélyszállókban).

Napjainkban országos és nemzetközi szinten is egyre népszerűbbek a kastélyszállók, melyekhez a nemesi fényűzés élményének megidézése és az aktív kikapcsolódás érdekében gyakran wellness részleget és különböző sportlétesítményeket is építenek. Ezeknek egy része általában beltéri (squash pályák, bowling pályák, edzőtermek, úszómedencék, darts, billiárd), de a kastélykertekben is egyre több létesítményt találunk. A leggyakrabban előforduló kültéri elemek a tenispályák és az úszómedencék, de néhány helyszínen strandröplabdázni és kosárlabdázni is lehet. Turán például a ma luxusszállóként üzemelő egykori Schossberger-kastély kertjébe több tenispályát és egy pétanque pályát is építettek a vendégeknek, de tollaslabdázni, asztaliteniszezni és teqballozni is van lehetőség. (URL-42) A legnépszerűbb hazai kastélyszállók sportlétesítményeinek összefoglaló táblázata a 93. mellékletekben megtekinthető.

Ahogy a kutatási részben kitértem rá *(4.6 Kastélykertek sporthoz kapcsolódó létesítményeinek funkcionális elemzése, az egykori sportélet továbbélése a kertekben)*, a korabeli sportélet megidézésére az utóbbi években több helyszínen is kísérletet tettek különböző rendezvények formájában, ami követendő példa lehet a jövőre nézve gazdasági, turisztikai és kultúrtörténeti szempontból is.

A sportesemények Magyarországon eddig elsősorban olyan sportágak kapcsán kerültek megrendezésre, melyek nem igényelnek különösebb épített infrastruktúrát (pl. fogathajtás Szabadkígyóson és Dégen), de külföldi minták alapján látható, hogy más, komolyabb építményigényű rendezvények lebonyolítására is lehetőség nyílik a kastélykert térszerkezetének tartós megváltoztatása nélkül, mobil sportpályák létesítésével.

A 2024-es párizsi Olimpia lovas versenyszámaihoz például a Versailles-i kastély parkja biztosította az impozáns helyszínt, melynek célja nem csupán a sportverseny fényének emelése, de a Le Notre által tervezett, világhírű kert kevésbé frekventált területeinek népszerűsítése is volt. A verseny számára két területet határoztak meg a kerten belül: a díjlovas és díjugrató versenyszámokhoz szükséges arénát a Királyi Allé végében található Királyi Csillag területén, a lovastusa terepakadály pályáját pedig a Főcsatorna partján alakították ki. A szükséges infrastruktúrát a szükséges környezeti, építészeti, pirotechnikai és régészeti vizsgálatokat követően úgy tervezték meg, hogy azok ne tegyenek kárt a történeti örökségben, a legkisebb mértékben befolyásolják a park látképét a kastélyból, illetve, hogy teljesen elbonthatóak legyenek, lehetőséget biztosítva a kert teljes mértékű visszaállítására az Olimpia befejeztével. A lelátókat úgy alakították ki, hogy magasságuk illeszkedjen a park fájának magasságához, így minél kevésbé befolyásolják a kert látképét a rendezvény alatt.

A világörökségi helyszín választása megosztó volt mind a szakma, mind a helyiek szemében, bár közel sem annyira, mint a Greenwich Park esetében a 2012-es londoni Olimpia idején. Akkor ugyanis a helyi lakosság tüntetések formájában is hangot adott nemtetszésének, mivel méltatlannak tartották, hogy ezen a világörökségi helyszínen, London legrégebbi királyi parkjában sportlétesítményeket építsenek, az ezzel járó munkálatokkal együtt. Féltették a kertben élő veszélyeztetett állatok, idős fák és a föld alatt rejlő római kori és angolszász romok épségét, azonban aggodalmuk a rendezők szerint feleslegesnek bizonyult, mivel a helyszín tervezése és kialakítása során az illetékes szakágak bevonásával megbizonyosodtak a helyi értékek sértetlenségéről. (URL-38)

Ezzel szemben a 2024-es Olimpia esetében a versailles-i választás a kastély lovassportokhoz (különösen a vadászlovagláshoz és a díjlovagláshoz) való kötődése nyomán nem kavart nagy port a helyiek körében, a verseny rendezése és az ezzel járó támogatások pedig a kastély felújítási munkálataira is kedvező hatással vannak: segítségével felgyorsultak az építési munkálatok a Menagerie területén, illetve lehetőség nyílt a Királyi Csillag kapujának felújítására is. (URL-32)

16. ábra: A párizsi olimpia lovas pályájának látványterve

forrás: olympics.com

A sportesemények szervezése szempontjából ezen kívül szintén jó példát képvisel az a dán kezdeményezés, miszerint az ország számos kastélykertjét bérbe adják terepfutó versenyek rendezésére. A kertek kezelői felismerték, hogy a kastélykertek népszerű futóhelyekké váltak a helyiek körében és meglátták az ebben rejlő gazdasági lehetőséget, mely a kertek történeti értékének rongálása nélkül növeli a tulajdonosok bevételeit. Időpontfoglalásra a palotákkal foglalkozó ügynökségen keresztül (The Danish Agency for Culture and Palaces), a tervezett versenyzői és a nézői létszám feltüntetésével, a tervezett útvonal térképes ábrázolásával és az épített elemek látványterveinek csatolásával van lehetőség, amit utána több szempontból felülvizsgálják és elbírálják, hogy a kívánt rendezvény kivitelezhető-e. (URL-43)

Egy másik lehetőségre mutat rá a csehországi Berštejn-kastély példája, mely az előzőkkel szemben tartósan befolyásolja a kert kialakítását. Itt a kastély 20. század elejéről fennmaradt tenispályájával kapcsolatban úgy döntöttek a tulajdonosok, hogy eredeti funkciójában szeretnék hasznosítani, így a gyepes pályát helyreállították, valamint – mivel ez önmagában nem volt elegendő a nagyobb sportesemények rendezéséhez – építettek a területre egy másik, műfüves létesítményt is. Ez két szempontból is praktikus döntésnek bizonyult, mivel így lehetségessé vált a versenyek szervezése miközben a két pályatípus egy helyszínre helyezése (ritkaságából adódóan) tovább növelte a hely különlegességét, turisztikai értékét. A tenispályákat sportolók és magánszemélyek számára is bérbe vehetőek, illetve táborokat, versenyeket is rendeznek rajtuk, mely jelentős anyagi bevételhez juttatja a kastély tulajdonosait. Az élmény megkoronázásaképpen pedig a játék után a látogatók úszhatnak a kastélykert medencéjében, vagy vacsorázhatnak a kastély teraszán is, ismét új bevételt képezve a fenntartóknak. (URL-44)

*17. ábra: A Berštejn-kastély tenispályája,
háttérben a kastéllyal (Forrás: www.berstejn.com)*

Egy hasonló esetet figyelhetünk meg Portugália második leglátogatottabb múzeumának Serralves Villa kertjében Portóban. A Parque de Serralves szívében ugyanis szintén fennmaradt egy 1930-as évekből származó tenispálya, azonban ez napjainkban teljesen új rendeltetésben él tovább. A villa ugyanis jelenleg egy kortárs művészeti múzeumnak ad otthont, így a pálya – ami egyébként salakos talajának, süllyesztett kialakításának és a mellette lévő rózsalugasnak köszönhetően nagyon hasonlít a dégre – időről-időre mozgó műalkotások kiállítóterévé, vagy koncerthelyszínné változik.

*18. ábra: Tenispálya a Serralves parkban (Kép: Kováts Enikő 2023) és egy kiállítás
alkalmával (Forrás: www.moma.org)*

A magántulajdonban maradt kastélyok sportlétesítményeit pedig sok helyen a mai napig használják a jelenlegi tulajdonosaik, azonban ezekről kevés információ elérhető.

6. Következtetések, javaslatok

Összességében megállapítható, hogy a sportkultúra valóban nagy mértékben jelen volt a vezető réteg társadalmi életében, a sportlétesítmények helyet kaptak a kastélyok közvetlen környezetében és gyakran jelentős befolyással volt a kastélykertek kialakítására is.

Kutatásom során a vizsgált 30 kastélykert közül 25-ben találtam olyan kerti elemet, amit sportolási célra használtak. Ez a szám egyértelműen azt mutatja, hogy a 19 század elejétől a második világháborúig tartó majdnem másfél évszázados időszakban – melynek kertművészetét elsősorban a tájképi kertek különböző válfajai határozták meg – Magyarországon nagy volt az igény ezek kialakítására a kastélybirtokosok körében. Létesítésük fő motivációja (sportágtól függően) a tulajdonosok erőnlétének fejlesztése, testi és mentális egészségének fenntartása, a társas kapcsolatok ápolása és a társadalomban betöltött befolyásos szerepük biztosítása volt.

A második világháborút és a rendszerváltozást követően a megváltozott tulajdonviszonyok és társadalmi rétegződés következtében a sportlétesítmények fenntartása és helyreállítása a legtöbb helyszínen indokolatlanná vált. Ugyanakkor, az egykori sportélet megidézése és a sportesemények és létesítmények visszaállítása nem csak történelmi szempontból (pl. Nagycenken a Széchenyi-kastély esetében), de gazdasági, turizmusfejlesztési megfontolásból is fontos lehet, ugyanakkor egy adott település hagyományainak, identitásának megőrzését is segíti (pl. Keszthelyen a Festetics család története generációkon keresztül összefonódott a lovas- és lósportokkal, ami a település lakóinak életére is hatással volt). Ezen felül a nemesi sportélet felelevenítése kitűnő lehetőséget kínál a kastélykertek bevételeinek növelésére és a kastélyokat bemutató kiállítások színesítésére is.

A korábban említett külföldi és hazai példák alapján tehát megfontolandó a (különösen a komolyabb sporttörténeti múlttal rendelkező) hazai kastélyok esetében a különböző emlékversenyek, sportrendezvények szervezését a kulturális örökség fenntartása és kastélykertek bevételeinek növelése érdekében. Egy ilyen esemény lebonyolítása turisztikai és gazdasági szempontból is jövedelmező, ugyanis számos látogatót vonz a helyszínre, akik személyes érdeklődésüktől függő arányban egyéb, belépődíjas kiállításokat is megtekintenek, vagy fogyasztanak a kastély éttermében. Ezen felül a sportesemény szervezője a bérleti díjat fizet a helyszínért, amit a versenyt követően a kert fenntartására lehet fordítani.

Számos olyan sport van, melyeknek nincs speciális terep- és objektumigénye, így versenyekük lebonyolítása nem tenne kárt a kastélykertek történeti értékeiben, de emelné a rendezvény

fényét, hangulatát. Iszkaszentgyörgy változatos terepe például kitűnő helyszínt biztosítana terepfutó és tájfutó rendezvények szervezéséhez, sőt akár hegyikerékpározáshoz is. Eszterháznál a Lés-erdő, vagy a Fehérvárcsurgói egykori fácánoskert is alkalmas tájfutásra, ahogy a főtí Károlyi-kastély és az alsóbogáti Festetics- Inkey-kastély erdős részei is.

Számos kastélykert alkalmasnak bizonyul sportlövő, vagy íjászsport rendezésére, melynek nincs sem különösebben nagy tér-, sem speciális létesítményigénye. Ilyen például a hatvani Grassalkovich-kastély kertje (ami jelenleg vadászati múzeumként üzemel, így a program illeszkedne a témához), az Alcsúti Arborétum, a dégi Festetics-kastélykert, martonvásári Brunszvik-kastélypark vagy a szentesi Széchenyi-liget.

A dégi tenispálya felújított formájában méltó helyszínt biztosítana regionális és országos szintű versenysorozatok döntő mérkőzéseinek lebonyolítására vagy Festetics Sándor nevéhez fűződő emlékversenyek rendezésére, a nagyobb kiterjedésű tóval rendelkező helyszíneken a csónakázási lehetőség biztosítása is népszerű program lenne az aktív kikapcsolódást kedvelő látogatók körében.

A szabadkígyósi és a dégi kastélyparkokhoz hasonlóan más kastélykertekben is lehetne fogathajtó versenyeket szervezni, például a martonvásári Brunszvik-kastélyparkban, vagy a füzérradványi Károlyi-kastélyparkban, illetve mindegyik látogatható kastélypark alkalmas lenne a napjainkban egyre nagyobb népszerűségnek örvendő szabadtéri jóga és pilates órák tartására is.

Ezen kívül előnyösnek tartom a kis térigényű történeti sportok (pl. a teke) kipróbálását beintegrálni állandó jelleggel gyerekek számára egyes kastélykertek szolgáltatásai közé (pl. a gödöllői Grassalkovich-kastély kertjében, a noszvaji De La Motte-kastélyparkban, vagy Keszthelyen a Festetics-kastélyparkban) a programkínálat színesítése érdekében.

A sportrendezvényeken kívül egy másik, kisebb területet elfoglaló lehetőség az egykori sportélet megidézésére a tematikus játszóterek létesítése a kastélykertekben. Ennek számos előnye van az előző lehetőséggel szemben: sokkal kisebb a térigénye, kielégíti a kisgyermekes családok igényeit, illetve az építésénél sokkal kisebb a zajterhelés és kevesebb por és szemét keletkezik, mint egy rendezvény

*19. ábra: A nagcenki kastély játszóterének eszközei a lóversenyt idézik
(Fénykép: Bölkei Blanka 2024)*

lebonyolításánál. Ugyanakkor az előzővel szemben csak egy korcsoportot céloz meg és tartósabban befolyásolja a kert térszerkezetét. Tematikus játszóterek már több hazai kastélykertben is megjelentek az utóbbi évtizedekben, például a nagycenki Széchenyi-kastély kertjében, ahol ló alakú rugós játszószerkek idézik meg a lóversenyek hangulatát és Széchenyi kiemelkedő szerepét a hazai sportéletben.

Ez a módszer szintén jó lehetőség azokban a kastélykertekben, ahol a sport szerepe alapvetően meghatározó volt az előző századokban (pl. Keszthelyen a lovaglás, Szabadkígyóson a lovaspóló, vagy az egykori füzérradványi kastélyszálló különböző sportszolgáltatásai), azonban napjainkban nincs igény, terület vagy anyagi forrás ezek eredeti formájukban való megidézésére.

Szintén érdekes megoldás lehet különböző képzőművészeti alkotások, land art-ok, szobrok segítségével megjeleníteni az egykori sportéletet, az ehhez kapcsolódó kerti elemekkel együtt. Ilyen megoldással éltek például a 2021-ben felújított bajnai Sándor-Metternich-kastély parkjában is, ahol az egykori vakmerő lovaskalandjairól híres tulajdonos (Sándor Móric gróf) élete oly szorosan összekapcsolódott a lovaglással, hogy ez a beltéri kiállításon túl a kastélykertben is megjelenik. A lovas akadályokból álló tematikus játszótéren kívül a park külső területein különböző dinamikus pozíciókban ábrázolt drótvázás ló szobrokat helyeztek el, melyeket a gróf egyik kedvenc lova ihletett.

20. ábra: Szobor a bajnai Sándor-Metternich kastély parkjában

(Fénykép: nőf.hu)

Úgy gondolom, hogy ez egy kitűnő módja a múlt megidézésének, melynek nagyszerűsége abban rejlik, hogy visszafogottságával nem befolyásolja jelentősen a kert látképét (a szobrok kialakításukból adódóan alig látszanak a távolból), ugyanakkor művészeti értékkel bír, izgalmas és nem csak gondolkodásra készíti a látogatót, de a kert bejárására is további hasonló alkotások felfedezésének reményében.

Véleményem szerint hasonló alkotásokkal más helyszíneken is meg lehetne jeleníteni tevékenységeket, személyeket és egykor meglévő kerti elemeket, amelyek kerttörténeti

szempontból jelentősek voltak a korábbi évszázadokban, azonban valamilyen okból már nincsenek a helyszínen.

7. Összegzés

Szakedolgozatomban a legjelentősebb hazai tájképi kastélykertek funkcionális egységeit vizsgáltam a sportolásra szánt terekre, objektumokra fókuszálva. Elsődleges feladatomban a parkokban üző sportok feltárása, differenciálása, objektum- és térigényének felmérése volt.

Kutatásomat történeti térképek, korabeli újságok, beszámolók, leírások, archív képek és korábbi tanulmányok áttekintése alapján végeztem, melyet személyes bejárások során terepi felmérések tapasztalataival és a jelenlegi tulajdonosokkal/kezelőkkel/a tulajdonos családok leszármazottjaival folytatott beszélgetések során gyűjtött információkkal egészítettem ki.

A feltárt adatokat a vizsgálatot követően kategóriákra bontottam (pl. labdasportok, lovassportok), sportáganként elemeztem, a bejárt kastélyok esetében térképen ábrázoltam (99-109. melléklet). Kutatásom során azt találtam, hogy a lóversenyzés meghonosítása az egyéb lovas- és lósportok népszerűségének fellendülését is magában hordozta, így a dolgozatomban kiemelten foglalkoztam ezek elemzésével, a hozzájuk kapcsolódó szokások felméréssel.

Ezen kívül megfigyeltem az egyéb sportok üzéséhez épített kerti elemek kastélykerten belüli elhelyezését, méreteit, anyaghasználatát. Figyelemmel kísértem ezek időbeli megjelenését, használati gyakoriságát, felhasználói körét. Megvizsgáltam a különböző sportágak időbeli megjelenését, népszerűségét, országon belüli területi eloszlását.

A dolgozat írása során megfigyeltem, hogy a kastélykertekben üző sportnak két fő célja volt: a tulajdonosok egészségének, mentális és fizikai jóllétének megőrzése és a befolyásos vendégek meghívása és szórakoztatása. Ezek alapján fontosnak tartottam kiemelni a sport társadalmi életben betöltött szerepét és hangsúlyozni a kor politikai, gazdasági viszonyaira gyakorolt hatását.

Külön foglalkoztam a létesítmények napjainkban betöltött funkcióinak vizsgálatával, az objektumok fenntartási, megújítási igényével és a sportélet megidézésére irányuló törekvésekkel hazai és nemzetközi tekintetben. Megfigyeltem a különböző módszerek hatását a kertek térszerkezetére, a látogatók számára és a fenntartók bevételi lehetőségeire.

A tapasztalatok alapján javaslatot tettem az egykori sportélet megidézésének lehetőségeire a kastélyok kertjeiben rendezvények, emlékversenyek formájában, állandó programok szervezésével, tematikus játszóterek létesítésével, vagy kortárs szobrok kihelyezésével.

Ezen kívül a dolgozat írása során egy általános összefoglaló táblázatot is készítettem, melyben a személyes bejárások tapasztalatai és archív források alapján összegyűjtöttem, majd az általuk betöltött funkció alapján csoportosítottam a kastélyok kertjeiben egykor fellelhető elemeket. (94-98. melléklet)

Irodalomjegyzék

Nyomatott irodalom

- ALFÖLDY 2015 Alföldy Gábor: A Doba-somlói Erdődy-kastélypark.
Forster Gyula Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ,
Budapest 2015.
- ALFÖLDY 2015 Alföldy Gábor: A dégi Festetics-kastélypark
Forster Gyula Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ,
Budapest 2015.
- ALFÖLDY 2015 Alföldy Gábor: A somogyvári Széchényi-kastély és parkja
Mágus Kiadó, Budapest, 2015.
- BALOGH 2015 Balogh, László: Bevezetés a sportdiagnosztikába. Campus Kiadó,
Debrecen 2015.
- BEHRINGER 2012 Wolfgang Behringer- A sport kultúrtörténete- az ókori Olimpiától
napjainkig (Kulturgeschichte des Sports-vom antiken Olympia
bis zur Gegenwart) C.H. Beck, München 2012. Fordította: Győri
László. Corvina Kiadó 2014
- BORS 2007 Bors Csaba: Dég labdarúgása- a grófi csapattól 2006-ig. Bogárd
és Vidéke Lapkiadó és Nyomda, Sárbogárd, 2007.
- BOULTS 2010 Elizabeth Boult, Chip Sullivan: Illustrated history of landscape
design. John Wiley & Sons, Inc. 2010
- EDELSHEIM 2000 gróf Edelsheim-Gyulai Ilona: Becsület és kötelesség I-II.kötet
Budapest 2000
- FALUDI 2014 Faludi Ildikó: A gödöllői kastély 2014 Gödöllői Királyi Kastély
Közhasznú Nonprofit Kft. 2014
- FATSAR 2015 Fatsar Kristóf Ombódi Ildikó: A fehérvárcsurgói Károlyi-kastély
kertjének története, Budapest, Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó
Zrt., 2015.
- FEKETE 2018 Fekete Albert: Komponált látványok-Építőművészeti
alkotások tájépítészeti jelentősége. DLA disszertáció, Budapest
2018

- FEKETE ET. AL. 2022 dr. Fekete Albert, dr. Herczeg Ágnes, dr. Kollányi László, dr. Sárospataki Máté, dr. Vajda Szabolcs: Magyar Kertörökség Felmérése-Kastélykertek kutatási és felmérési módszertana. Magyar Tudomány 183_9, Budapest 2022.
- FRENKL 1978 dr. Frenkl Róbert, Sportegészségtan 1978.
- HECKER 2005 Susanne Miesner, Michael Putz, Martin Plewa, Angelika Frömming: A jól képzett lovas. Főszerkesztő: dr. Hecker Walter Akadémia kiadó, 2009.
- dr.Ivanics György: Magyar póló 1917-1945. Professo Kiadó 2017.
- JUSTH 1887 Justh Zsigmond: A magyar urak otthon. Gr. Andrássy Aladár homonnai várkastélya. Ország-Világ VIII. 1887. 28. sz. 446-447.
- KAJÁN 2013 Kaján Marianna: Kormányzói rezidencia Gödöllőn 1920-1944 között. Szakdolgozat, Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2013.
- KATONA 2021 Katona Judit: A hazai kastélyhasznosítás problémáinak elemzése, különös tekintettel a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióra. Doktori disszertáció, Pécs, 2021
- KOSA 1962 dr. Kosa Reznek Jenő, Máchánszky Gyula: Lovaglás. Kézirat Budapest, 1962.
- MAGYAR 2010 Magyar Imre- Györffy Villám: Idomító lovaglás. Spanyol lovasiskola Magyarországon. Tapolca-Díszel 2010
- MÓCZÁR 2006 Móczár Mária: A főtí kastély múltja és jelene. Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem Kertészettudományi Kar, Budapest, 2006
- NIESELBERGER 2023 Nieselberger Róbert: A tatai lóversenyzés történelmi aranykora. IAT Kiadó 2023.
- PETROVAY 2003 Petrovay Resko Sándor: Felvidéki kastélyok lexikona, II.kötet, KT Könyv- és Lapkiadó Kft., Komárom 2003

PINTÉR 2017	Pintér Alexandra Viktória: A főti Károlyi-kastély angolkertje. Orpheus Noster IX. évf. 2017/4.
RADNÓCZI 1980	Radnóczi Péter: A gödöllői, volt Grassalkovich kastély parkrekonstrukciója, Budapest 1980
RIPKA 1896	Ripka Ferenc: Gödöllő, a királyi család otthona. Budapest, 1896 Akadémiai Nyomda, Martonvásár 2000.
SIEMERS 1999	Siemers Ilona: Wass-kor. Marosvásárhely 1999.
SISA 2004	Sisa József: Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában. Akadémiai doktori értekezés, Budapest 2004.
SOMAI 2001	Az erdélyi magyar gondolkodás múltjából. (XIX-XX. század) Kolozsvár 2001
SZARKA 2006	Szarka Józsefné: Budavári palotában születtem. Visszaemlékezéseim a XX. századra. Budapest, 2006
SZIKRA 2011	Kertörökségünk. Történeti kertek Magyarországon. Szerkesztő: Szikra Éva. MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központ 2011
TELEKI 1882	Teleki Sándor: A kigyósi pusztán a Wenckheim-tanya, Vasárnapi Újság 1882. december 3. 776-779
ORMOS 1967	Ormos Imre: A kerttervezés története és gyakorlata Budapest 1967.
GALÁNTAI 1983	Galántai Miklós: A vácrátóti botanikuskert története, tevékenysége, tudományos és gyakorlati jelentősége. Vácrátót, 1983
GALAVICS 1999	Galavics Géza: Magyarországi angolkertek, Balassi Kiadó, Budapest, 1999.
VARGA 2021	Varga Kálmán: A gödöllői kastély századai. Esterházy Kastély Kápolna Alapítvány 2021
VARGHA 1931	dr. Vargha Zoltán: Gróf Vigyázó Sándorné Podmaniczky Zsuzsánna életrajza. MTA, Budapest 1931.
VIRÁG 2013	Virág Irén: A magyar arisztokrácia neveltetése (1790–1848) EKF Líceum Kiadó, Eger, 2013.
WINDISCH-GRAETZ 2017	Gróf Károlyi Istvánné Windisch-Graetz Mária Magdolna: Feljegyzések és életképek. Szépmíves Könyvek, 2017

Elektronikus irodalom

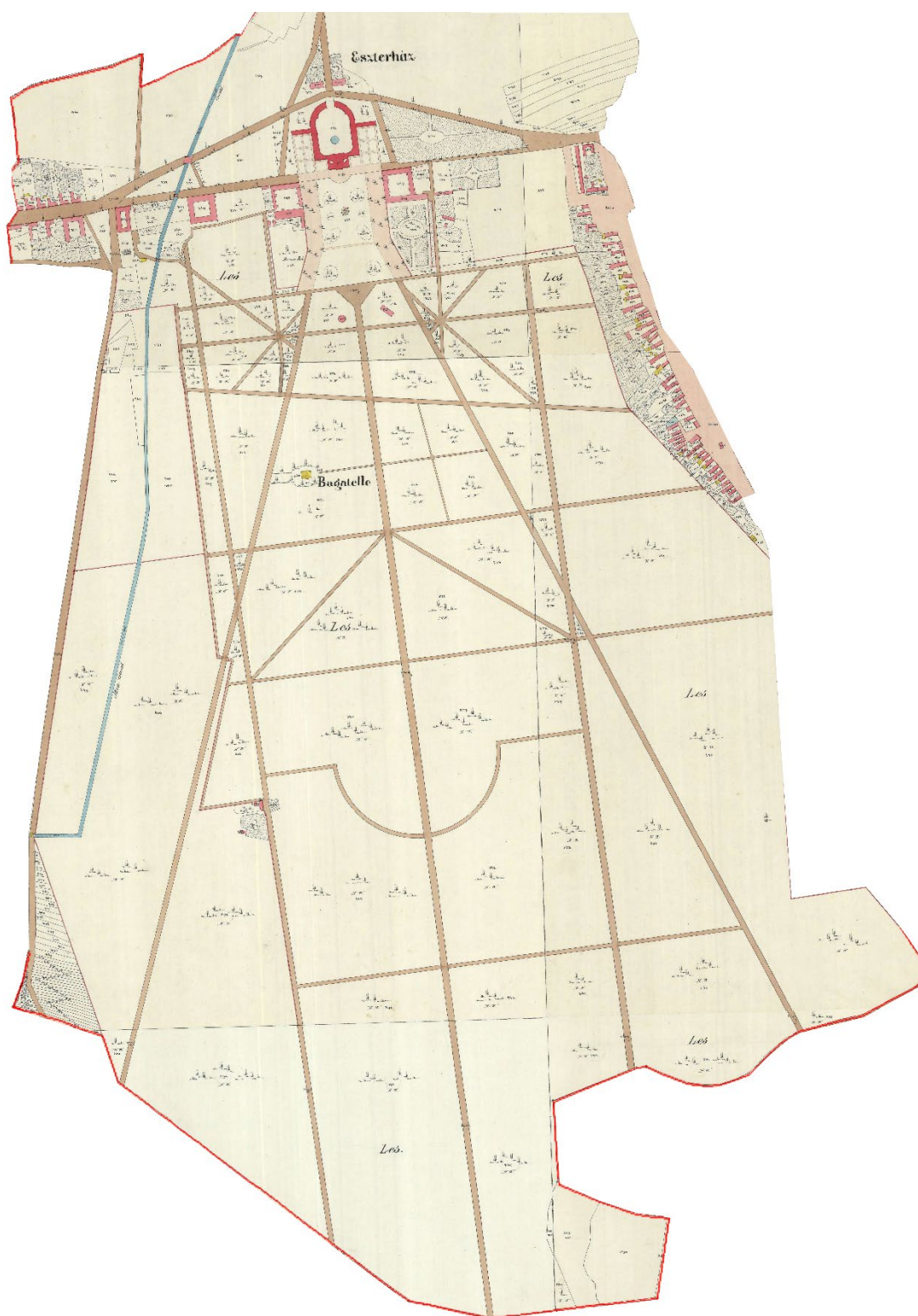
URL-1	A Nemzeti Kastélyprogram honlapja	https://nkvp.hu/
URL-2	Csákvár hivatalos honlapja	https://www.csakvar.hu/
URL-3	Széchenyi István levelezései	https://www.szechenyilevelezes.abtk.hu/
URL-4	A Festetics örökség honlapja	https://festeticsorokseg.hu/
URL-5	A Magyar Póló Club hivatalos honlapja	https://www.magyarpoloclub.hu
URL-6	Lovasok.hu	https://www.lovasok.hu/
URL-7	Sport-tudakozó	https://sportmegoldasok.hu
URL-8	Gróf Széchényi Család Alapítvány	https://szechenyicsalad.hu/
URL-9	A Dégi Kastély honlapja	https://degikastely.hu
URL-10	NÖF honlapja	https://nof.hu/hu/
URL-11	Szentes város honlapja	https://www.szentesinfo.hu/
URL-12	A szabadkígyósi kastély honlapja	https://szabadkigyosikastely.hu/
URL-13	Az Ascot-i Derby honlapja	https://www.ascot.com/
URL-14	Az Eszterházy-kastély hivatalos honlapja	http://www.eszterhaza.hu/kastely
URL-15	Nagycenk, Széchenyi-örökség	http://szechenyiorokseg.hu/
URL-16	Történeti Kertek Adattára	https://www.historicgarden.net
URL-17	Károlyi József Alapítvány	https://www.karolyiak.org.hu
URL-18	A Brunszvik kastély honlapja	https://agroverzum.hu/
URL-19	A Helikon kastély honlapja	https://helikonkastely.hu/park/
URL-20	A gödöllői kastély honlapja	https://kiralyikastely.hu
URL-21	A szabadkígyósi kastély honlapja	https://szabadkigyosikastely.hu/
URL-22	A Wenckheim családdal foglalkozó honlap	https://www.wenckheim.hu/
URL-23	A gyulai kastély honlapja	https://gyulaikastely.hu
URL-24	A hatvani kastély honlapja	http://vadaszatimuzeum.hu/
URL-25	A füzerradványi kastély honlapja	https://fuzerradvanyikastely.hu
URL-26	A szenttamáspusztai kastély honlapja	http://liveenergypark.hu/
URL-27	Az Alcsúti Arborétum honlapja	https://alcsuti-arboretum.hu
URL-28	Szentes hivatalos honlapja	https://www.szentesinfo.hu/liget/
URL-29	A Nemzeti Botanikus Kert honlapja	https://botanikuskert.hu/kerttortenet/
URL-30	A Magyar Pólóklub honlapja	https://www.magyarpoloclub.hu/
URL-31	Kastély információs portál	https://www.kastelyok.com
URL-32	Az Olimpia hivatalos honlapja	https://olympics.com/en

URL-33	MLSZ lovastusa szakág honlapja	https://military.lovasszovetseg.hu/
URL-34	Vaucluse Bowling Club honlapja	https://vauclusebowlingclub.com
URL-35	Nemzetközi Tenisz Szövetség honlapja	https://itftennis.com
URL-36	Guinness Rekordok hivatalos oldala	https://guinnessworldrecords.com
URL-37	Nemzetközi lóversenymagazin	https://racingportal.blog.hu
URL-38	British Broadcasting Corporation honlapja	https://www.bbc.com
URL-39	The Guardian hivatalos honlapja	https://www.theguardian.com
URL-40	A Duna-IPoly Nemzeti Park honlapja	https://www.dunaiopoly.hu
URL-41	A svéd királyi kastélyok honlapja	https://www.kungligaslotten.se
URL-42	A turai kastély honlapja	https://www.botanikakastely.hu
URL-43	A dán királyi kastélyok honlapja	https://www.kongeligeslotte.dk
URL-44	A Berstejn-kastély honlapja	https://www.berstejn.com
URL-45	A Széchenyi István Lovasképzési központ honlapja	https://www.uf.nyme.hu

Rövidítések

MNV	Magyarország és a Nagyvilág
NLM	Nemzetközi Lovas Magazin
NÖF	Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság
VVL	Vadász- és Versenylap

Mellékletek

1. melléklet

Fertőd Esterházy-kastélypark kataszteri térképe 1856
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

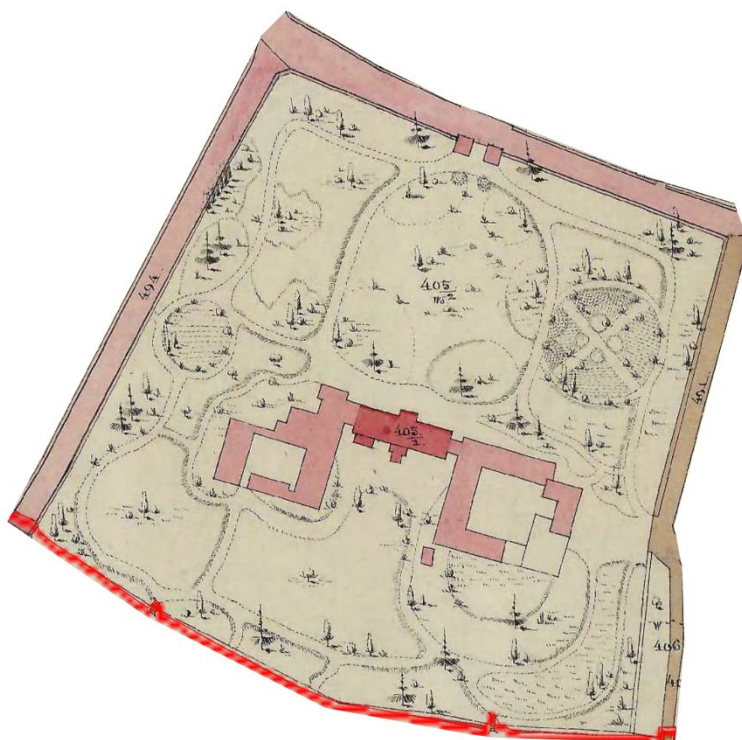
2. melléklet

*Eszterháza, falkavadászat. 1932
(Fortepan #160591/ Boda Balázs)*

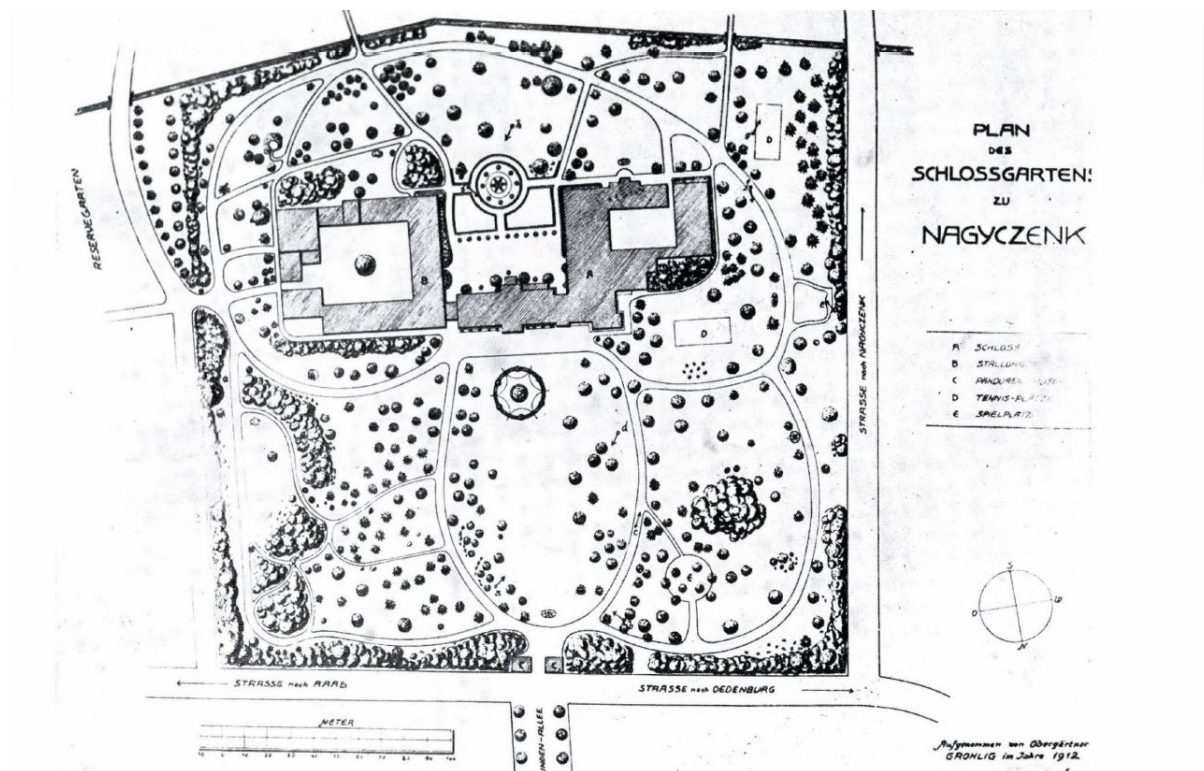
3. melléklet

*Vadásztársaság a kastélyudvarban
a két világháború között (URL-14)*

4. melléklet

*Nagycenk Széchenyi-kastélypark kataszteri térképe XIX.sz.
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))*

5. melléklet
A nagycenki kastélykert
(Grohlig főkertész, 1912.)

6. melléklet
Nagycenk Széchenyi-kastélykert 1932
(Fortepan #160589 / Boda Balázs)

7. melléklet

Fehérvárcsurgó Károlyi-kastélypark kataszteri térképe, 1883
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

8. melléklet

Lovaskocsi a fehérvárcsurgói kastély előtt.
A hintóban gróf Károlyi József, 1930-as évek
(A Károlyi család gyűjteménye)

9. melléklet

A „Geri” fürdő Fehérvárcsurgón
1930-as évek
(A Károlyi család gyűjteménye)

10. melléklet

Gróf Károlyi István lovon, 1932 július
(A Károlyi család gyűjteménye)

11. melléklet

Gróf Károlyi István teniszezés közben,
Fehérvárcsurgón, 1930-as évek
(A Károlyi család gyűjteménye)

12. melléklet

Korcsolyázás a fehérvárcsurgói tavon 1930-31-i tél
(A Károlyi család gyűjteménye)

13. melléklet

Dég Festetics-kastélypark kataszteri térképe, 1858
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

14. melléklet

Kőkert és tenispálya Dégen 1944.07.
(Képeslap, Zempléni Múzeum, Szerencs. Leltári szám: 0118639)

15. melléklet

Kőkert és tenispálya, Dég 1940

(Ormos Imre / Fortepan #173265)

16. melléklet

A dégi focipálya 1900 körül. Középen gróf

Festetics Sándor várja a labdát

(BORS 2007)

17. melléklet

A grófi csapat az ellenféllel együtt.

Festetics Sándor a világos csapatban térdel,
a jobb oldalon ülő gyerek Festetics Miklós

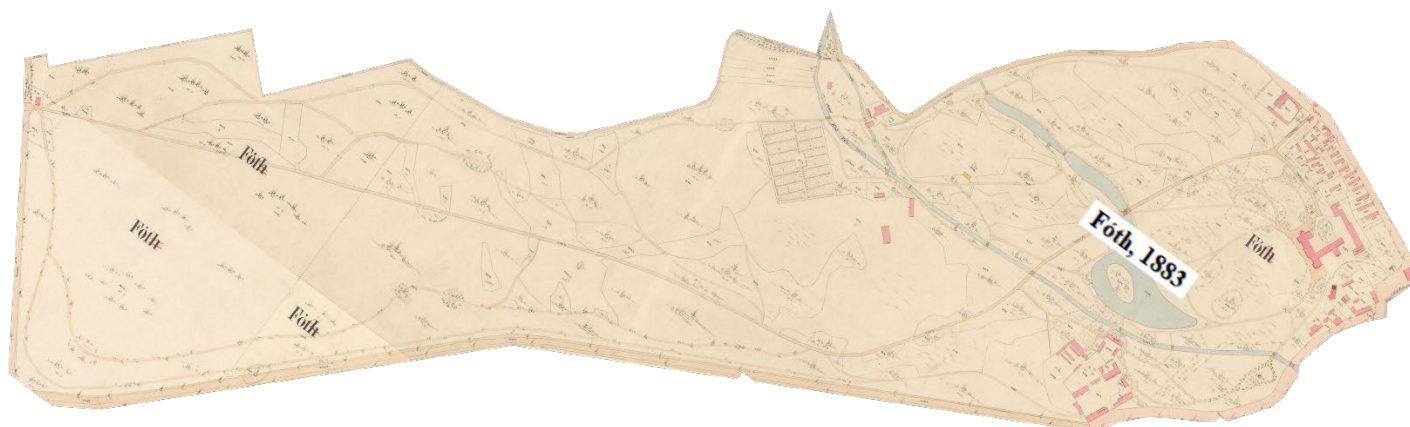
18. melléklet

Noszvaj De la Motte-kastélypark kataszteri térképe 1887
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

19. melléklet

Noszvaj, De la Motte-kastély 1900
(Nagy Károly /Fortepan #130119)

20. melléklet

Fót Károlyi kastélypark kataszteri térképe 1883.

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

21. melléklet

A keszthelyi Festetics kastélypark kataszteri térképe, 1858

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

22. melléklet

Gróf Festetics II. Tasziló és Patience, a Király-díj győztese, 1905
(festmény, ismeretlen festő)

23. melléklet

II. Festetics Tasziló vezeti
a befutó után a lovat a mérlegeléshez 1919
(Ismeretlen, a keszthelyi kastély gyűjteménye)

24. melléklet

Herceg Festetics György és Issekutz Gyula
tréner, Káposztásmegyer 1937
(Kölcsey Ferenc Dunakeszi Városi Könyvtár/
Fortepan 29535)

25. melléklet

Előkelőségek egy Keszthely környéki apróvadászaton, 1910-es évek
(a keszthelyi kastély gyűjteménye)

26. melléklet

Lovasok a keszthelyi kastély előtt
1910 körül

27. melléklet

Női lovas a keszthelyi kastélynál
1910 körül

(Ismeretlen, a keszthelyi kastély gyűjteménye) (Ismeretlen, a keszthelyi kastély gyűjteménye)

28. melléklet

Keszthely, úri kocsi, 1910-es évek
(Ismeretlen, a keszthelyi kastély gyűjteménye)

29. melléklet

Keszthely, vadászatra készülő vendégek
az istálló és kocsiház előtt, 1910-es évek
(Ismeretlen, a keszthelyi kastély gyűjteménye)

30. melléklet

Keszthely, Festetics IV. György lovon 1942
(A keszthelyi kastély gyűjteménye)

31. melléklet

Lovas a kastély előtt, 1910-es évek
(A keszthelyi kastély gyűjteménye)

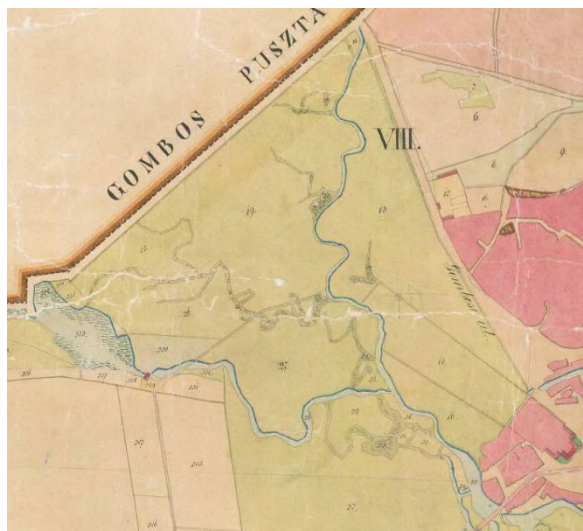
32. melléklet

Keszthely környéki falkavadászat
(a keszthelyi kastély gyűjteménye)

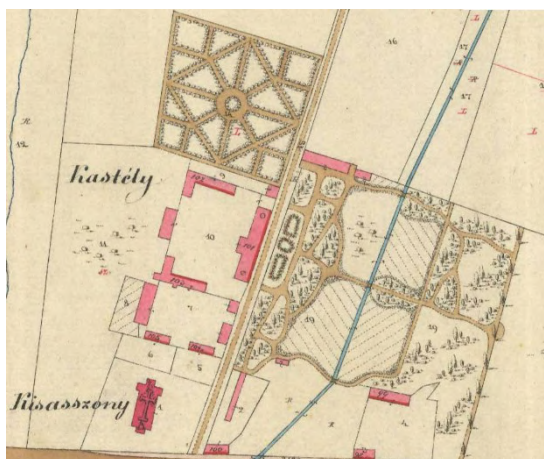
33. melléklet

Hatvan Grassalkovich kastélypark 1884
(Arcanum: Habsburg Birodalom
- Kataszteri térképek (XIX. század))

34. melléklet

Hatvan Város urbéri rendezését ábrázoló
Térkép (részlet) 1863
(Szabó Imre urad. mérnök,
Heves Megyei Levéltár, Heves U 145)

35. melléklet

Görcsöny Benyovszky kastélypark 1865
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri
térképek (XIX. század))

36. melléklet

Somogyzsitfa Véssey kastélypark 1859
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri
térképek (XIX. század))

37. melléklet

Martonvásár Brunszwick kastélypark kataszteri térképe 1883.

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

38. melléklet

Gödöllő belső telkeinek térképe

(Somody Károly 1843, Pest Megyei Levéltár PML IV. 165. d. (PMU) 43,

vászonra húzott térkép, kéziratos, színezett, 63,5 x 67 cm)

39. melléklet

A gödöllői felső- és az alsókert helyszínrajza 1870 körül
(RADNÓCZI 1980)

40. melléklet

Teniszpálya a felső kertben

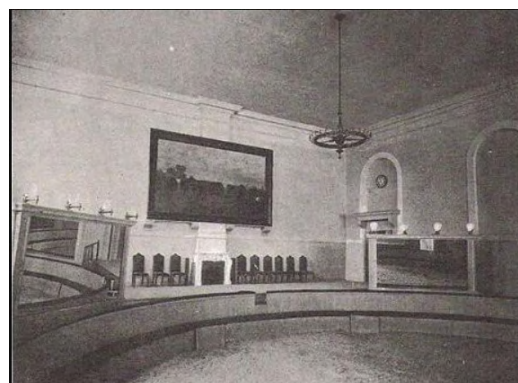
(Erdélyi 1895)

41. melléklet

A király és vadásztársasága

(Erdélyi 1895. okt. 19.)

42. melléklet

A gödöllői kastély lovardája, 1898

(Vasárnapi Ujság 1898.11.03. ILV.

45.szám 783.o, DKA-039453)

43. melléklet

A gödöllői kastély istállója, 19.sz

(Gödöllői Királyi Kastély Múzeum gyűjteménye)

44. melléklet

Erzsébet királyné a lovardában 1876

(Wilhelm Richter, MNM)

45. melléklet

Falkavadászat a királyi párral

W. Richter 1872.

46. melléklet

Úszómedence a kastélyparkban

1942 körül

(Gödöllői Királyi Kastély gyűjteménye)

47. melléklet

Lövőház a felsőkertben

képeslap, 1908

(A Gödöllői Királyi Kastély gyűjteménye)

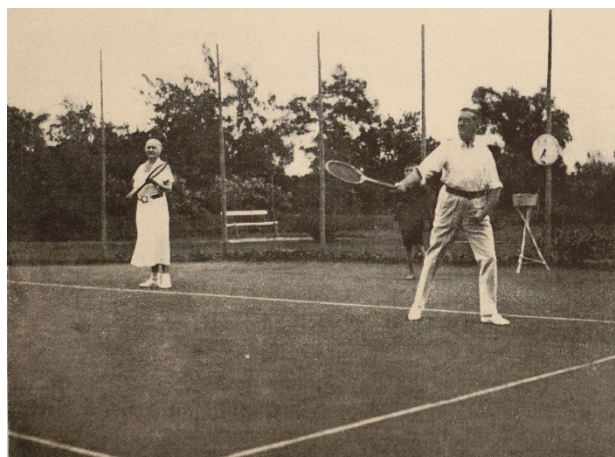

48. melléklet

Díjugratás a gödöllői kastélyparkban

1930-as évek

(amatőr felvétel, magántulajdonban)

49. melléklet

Horthy teniszezik a kenderesi kastélyparkban

(Forrás: vitéz Temesy Győző: Országgyarapító Horthy Miklós

Mefhosz Könyvkiadó 1941 Budapest)

50. melléklet

Az Öreg istálló napjainkban

(Bölkei Blanka 2024)

51. melléklet

Pomáz Teleki-Wattay kastély és parkja 1885

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

52. melléklet

Törökbálint Majláth kastély és kertje 1884

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

53. melléklet

A szabadkígyósi Wenckheim kastélypark 1883

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

54. melléklet

Méltóságos gróf Wenckheim József úr kigyósi hitbizományi uradalmának térképe (részlet)

XIX. sz. második fele

Békés Megyei Levéltár

55. melléklet

A tóalmási Andrassy kastélypark 1882

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

56. melléklet

Gyula Harruckem-Almássy-Wenckheim-Óvári kastélypark 1884
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

57. melléklet

Gyula város térképe (részlet) 1913
(Békés Megyei Levéltár, BéML XV 1 a 298, nyomtatott, színezett)

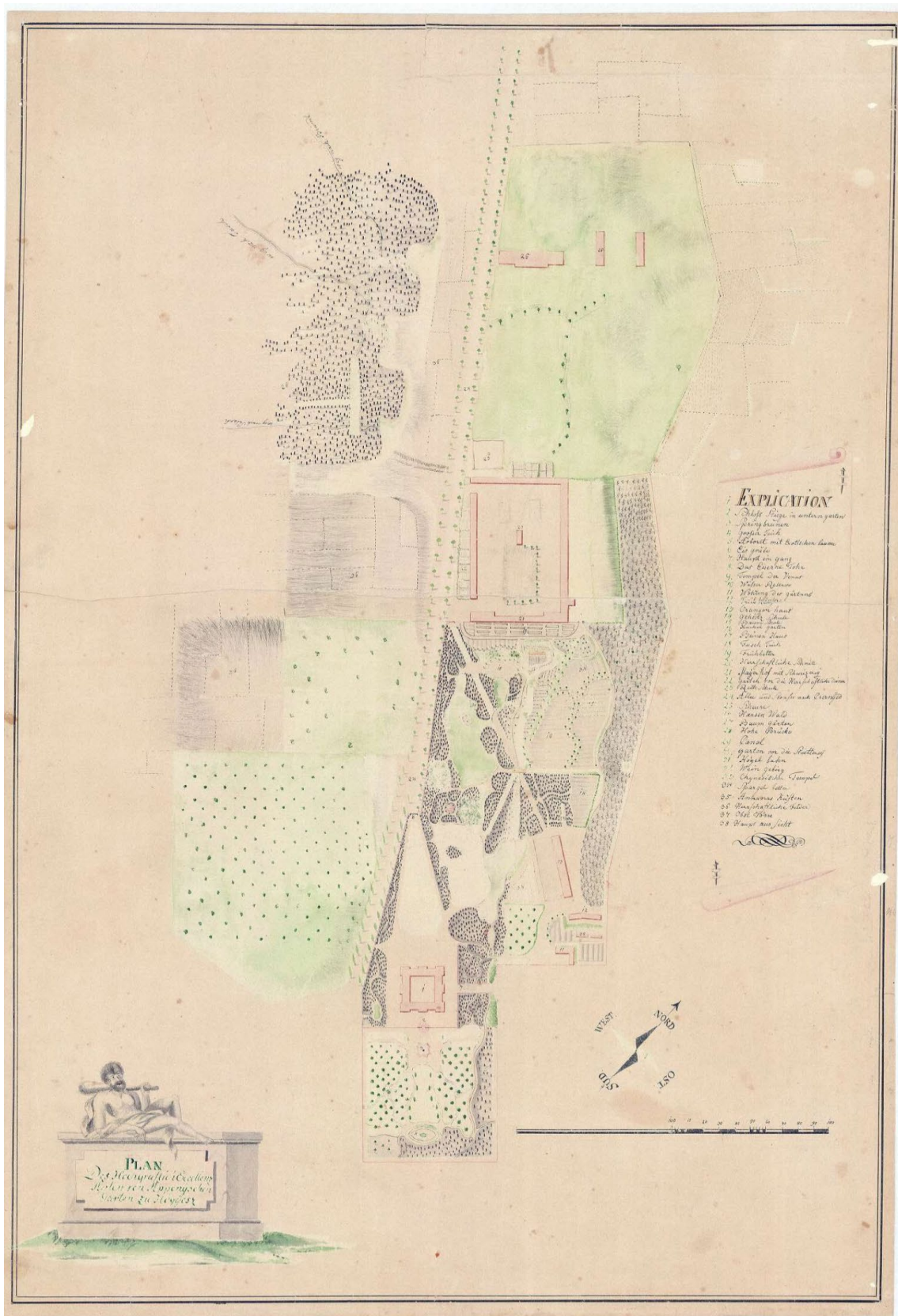
58. melléklet

Iszkaszentgyörgy Amadé-Bajzáth-Pappenheim-Károlyi kastélypark 1882
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

59. melléklet

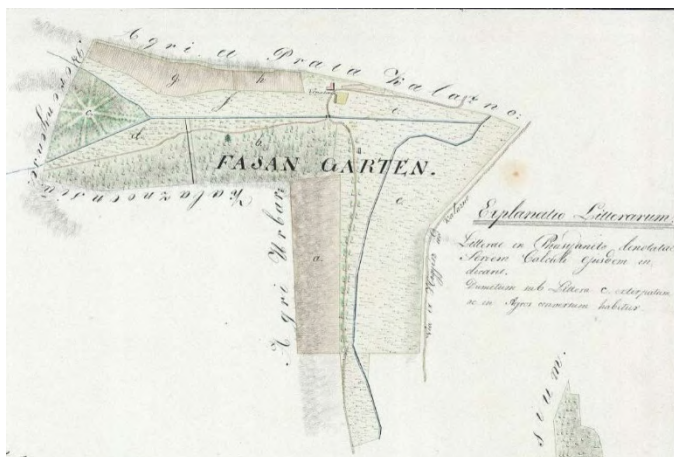
Soponya Zichy kastélypark 1881 és a lovarda kinagyítva
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

60. melléklet

Hőgyész Apponyi kastélypark 1800 körül

(Szerző nélkül, Év nélkül, Tolna Megyei Levéltár TMOL XV 3 T. 64)

61. melléklet

A högyésvézi fűcánoskert, 1821

(Joannis Nep Molnár de Farkashida,
Tolna Megyei Levéltár, TMOL XV 3 T. 63)

62. melléklet

A högyésvézi Apponyi kastélypark 1840

(Szigethy Lajos ménök,
Vas Megyei Levéltár, U304)

63. melléklet

Högyész Apponyi kastélypark a 19.századi kataszteri térképen
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

64. melléklet

Doba Erdődy kastélypark 1857

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

65. melléklet

Az Erdődy család csónakázik a dobai Nagy-halastavon 1900 körül

(ALFÖLDY 2015 29.o)

66. melléklet

Alcsútdoboz József n kastélypark 1884

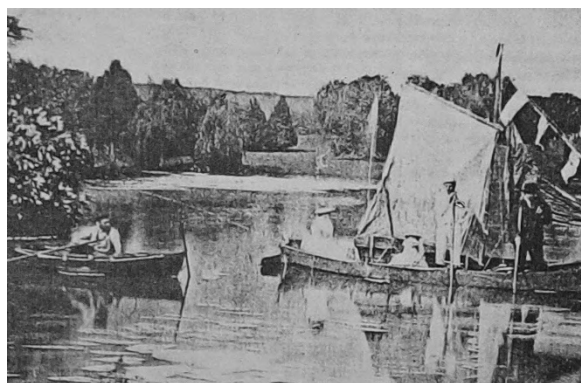
(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

67. melléklet

Kikötő a tó partján, Alcsút, 1910 körül.

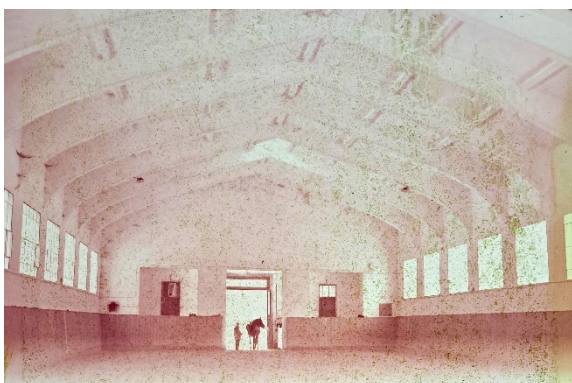
(forrás: dunaipoly.hu)

68. melléklet

A „Flottilla” néven emlegetett csónakállomány az alcsúti kastélykert taván 1910 körül

(forrás: dunaipoly.hu)

69. melléklet

Az alcsúti birtok fedeles lovardája, az ország első vasbeton épülete

(forrás: dunaipoly.hu)

70. melléklet

Az alcsúti birtokon található lovarda napjainkban

(forrás: Alekszij Lovasudvar)

71. melléklet

Szentes Széchenyi liget 1882

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

72. melléklet

Solt-Kalimajor Teleki kastély 1880

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

73. melléklet

Vigyázó Sándor gróf vácrátóti birtokának
terve, 1872

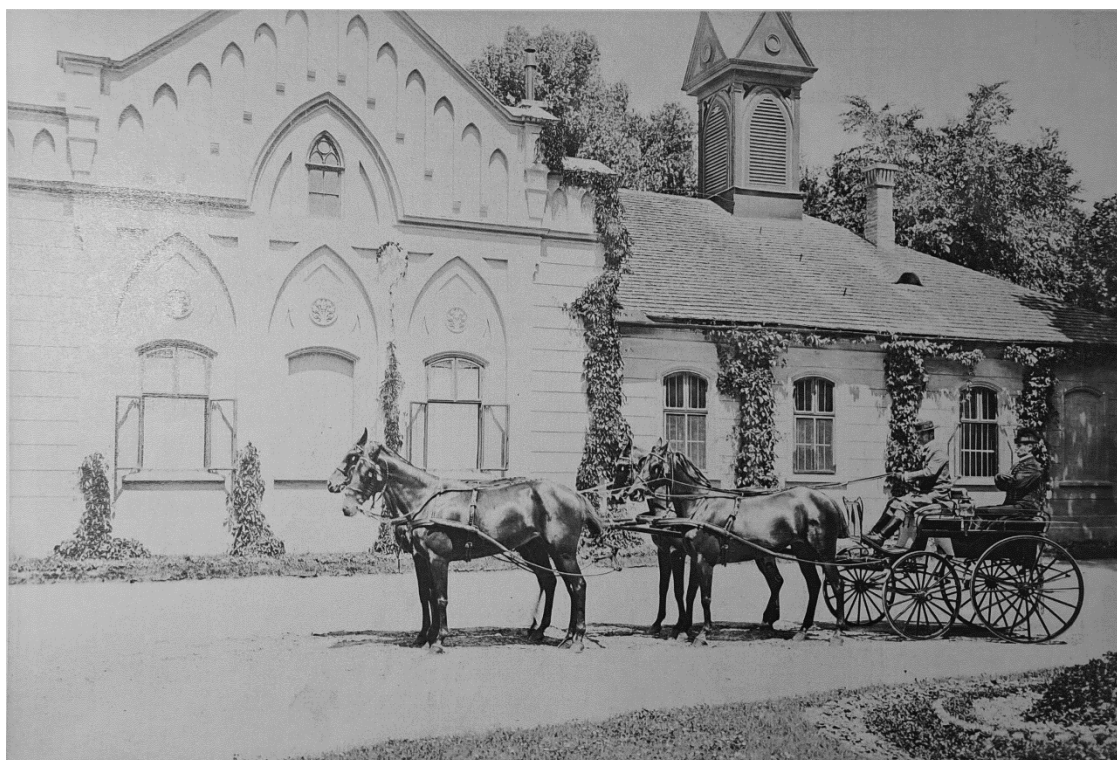
(A Vácrátóti Botanikus Kert gyűjteménye)

74. melléklet

Vigyázó Sándor gróf kastélyának parkja
(Klősz György 1895-1899 között

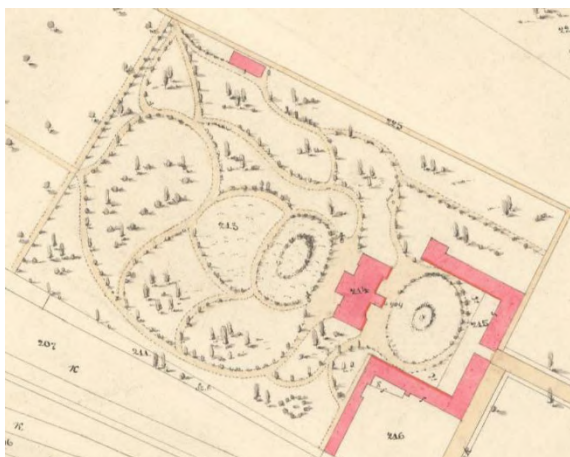
Fortepan #83197/ HU.BFL.XV.19.d.1.11.105)

75. melléklet

A Vigyázó család négyesfogata

(A Vácrátóti Botanikus Kert gyűjteménye)

76. melléklet

Gyömrő Teleki kastély 1882

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

77. melléklet

Szombathely Kámoni Arborétum 1857

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

78. melléklet

Alsóbogát Festetics-Inkey kastélypark 1859

(Arcanum: Habsburg Birodalom - Kataszteri térképek (XIX. század))

79. melléklet

Lovasok a füzérradványi tó partján

(Forrás: nőf.hu)

80. melléklet

Strandház és medence a füzérradványi kastélykertben

(Forrás: nőf.hu)

1928. AZ ELSŐ NEMZETKÖZI MÉRKŐZÉS. BUDAPEST—WIEN

Mecklenburg hercege; ifj. Bethlen István gr.; Nethersol őrnagy; Aich Hubert;
középen Trake olasz bíró; Károlyi Lajos gr.; Watson kapitány; Jarmay kapitány;
Wenckheim József gr.

81. melléklet

Az első nemzetközi lovaspóló mérkőzés 1928

(IVANICS 2017)

82. melléklet

Andrassy Géza a margitszigeti póló pályán, 1901

(IVANICS 2017)

83. melléklet

Vadászat Alsózsukon, 1900-as évek
(SIEMERS 2001)

84. melléklet

Sibrik László tanítja az ifjú gróf Károlyi
Lászlót vívni a lászlótanyai birtokon 1940 körül
(A Károlyi család gyűjteménye)

85. melléklet

Gróf Károlyi István a feleségével és
annak két nővérével a bodóréti golfpályán
1931-32
(A Károlyi család gyűjteménye)

86. melléklet

Gróf Károlyi István lóraszálláskor a
fóti kastély előtt, a „Grófi úton” 1915 körül
(A Károlyi család gyűjteménye)

87. melléklet

Gróf Károlyi László és húga, Boriska
a tenispálya öntözésére használt hordós
szekérrel, 1935 körül
(A Károlyi család gyűjteménye)

88. melléklet

Gróf Károlyi László a díjugratást gyakorolja
a fóti kastély lovardájában, 1940
(A Károlyi család gyűjteménye)

89. melléklet

Gróf Károlyi László a díjugratást gyakorolja
a fóti kastély lovardájában, 1940
(A Károlyi család gyűjteménye)

90. melléklet

Gróf Károlyi László lovasszánon
a fóti birtok környékén, 1940
(A Károlyi család gyűjteménye)

91. melléklet

Gróf Károlyi László és Ede szánkózik
Kőkapun 1939
(A Károlyi család gyűjteménye)

Sportág	Előfordulás													
Vadászat	Gödöllő	Keszthely	Eszterháza	Fót	Nagycenk	Fehérvárcsurgó	Dég	Tóalmás	Doba	Szenttamáspuszta	Solt-Kalimajor	Füzérradvány		
Egyéb lovas és lósportok	Soponya	Keszthely	Gödöllő	Nagycenk	Doba	Alcsút	Högyész	Martonvásár	Gyula	Hatvan	Alsóbogát	Görcsöny	Fót	Tóalmás
Lovaspóló	Szabadkígyós	Keszthely												
Fogathajtás	Vácrátót	Keszthely	Fehérvárcsurgó											
Tenisz	Gödöllő	Dég	Szentes	Füzérradvány	Szabadkígyós	Fehérvárcsurgó	Vácrátót	Alsóbogát	Hatvan	Nagycenk	Fót			
Futball	Gödöllő	Dég												
Teke	Gödöllő	Doba	Fót											
Golf	Füzérradvány													
Úszás	Szentes	Szabadkígyós	Fehérvárcsurgó	Gödöllő	Füzérradvány	Alcsút	Fót							
Evezés	Vácrátót	Doba	Fehérvárcsurgó	Dég	Füzérradvány									
Korcsolyázás	Fehérvárcsurgó													
Torna	Alcsút	Szabadkígyós												
Céllövészet	Gödöllő													
Biciklizés	Gödöllő													

92. melléklet

A különböző sportágak előfordulásának áttekintő táblázata a vizsgált kastélykertekben (saját táblázat)

Kastély neve	Beltéri sportpályák	Kültéri sportpályák
Tura Schossberger-kastély	fitness terem	tenisz-, pétanque- és tollaslabdapálya, pingpong- és teqball asztal
Lillafüred	Beltéri medence	
Parádsasvár Károlyi-kastély	Beltéri medence, squash, fitness terem, billiárd, snooker	tenisz-, strandröplabda- és kosárlabdapálya, medence
Bikal Puchner-kastély	squash, bowling, darts, fitness terem	
Nagyhuta Károlyi-kastély	bowling	sífutás, korcsolya
Simontornya Fried-kastély	beltéri medence, fitness terem	medence, strandröplabda pálya
Szirák Teleki-Degenfeld-kastély	billiárd	tenispálya, pingpongasztal, lengőteke
Szilvásvárad Pallavicini-kastély	squash, bowling, billiárd	medence
Tarcal Degenfeld-kastély		medence, tenispálya
Szeleste Festetics-kastély	beltéri medence	
Fehérvárcsurgó	billiárd	
Nógrádgárdony Zichy-Majláth		medence

93. melléklet

Hazai kastélyszállók sportszolgáltatásai (saját táblázat, forrás: botanik kastely.hu, hotelpalota.hu, khs.hu, puchner.hu, szallas.hu, friedhotel.hu, kastelyszirak.hu, lacontessa.hu, grofdegenfeld.hu, karolyikastely.accenthotels.com, fonixresort.hu)

	Kastélykert neve	Funkciók												
		Térkompozíció	Esztétikai	Bemutató	Kulturális	Botanikai	Sport	Rekreáció	Mulató/vigadó	Játszó	Gazdasági	Vendéglátói/lakó	Megemlékező	Egyéb
1	Fehérvárcsurgó Károlyi kastélypark	nyiladékok	szerpentin tó			alpinétum	fácánoskert		mulatókert		magtár	cselédházak		
		clump	díszudvar			kertészeti épületek	szerpentin tó				konyhakert	vadászlak		
		browsing line	díszmedence				fürdő				gyümölcsös			
		ívelt utak	gloriett				tenispálya				istállók			
		tisztások	oroszlános kút								jégverem			
			csipke terasz								kapusház			
			híd								mosóház			
2	Dég Festetics kastélypark	nyiladékok	rózsalugas			narancsház	tenispálya	ladikok			dézsmapincék	kiskastély		hollandi ház
		clump	malom			szegfűház	futballpálya				szivattyúház	cselédházak		sírdomb
		beltwalk	hidak			krizantémház	vadászház				pajta	iparosházak		
		ívelt utak	virágcsónak			pálmaház	parádés istálló				jégverem	kertészlak		
		tisztások	fa pavilon				kocsiszínek				magtár	portásház		
			hattyúház				vadaskert				konyhakert			
			kö kert				fácánoskert							
			szerpentin tavak				dámvad kifutó							
			tó				tó							
3	Soponya Zichy kastélypark	nyiladékok	tavak			8 üvegház	lovas pályák				gazdasági épületek			
		clumpok	díszkút											
		ívelt utak	hidak								istálló			
4	Keszthely Festetics kastélypark	nyiladékok	tó	svájci tehénistálló	sövényszínház	pálmaház	lovarda		mulatóház					
		clump	díszter				agáristálló				kútház			
		ívelt utak	híd	madárpark			vadaskert				fejőház			
		hullámozó terep	szökőkút	akvárium			fácános				tó			
		átlátások	gloriett								tűztorony			
		tisztások	napóra								présház			
		fasor	oroszlános kút											
			kamarakert											

94. melléklet A vizsgált kastélykertekben megtalálható elemek funkcióként csoportosítva I. (saját táblázat, forrásjegyzék megegyezik az irodalomjegyzékkel)

5	Gödöllő Grassalkovich kastélypark	gesztenyefasor	díszudvar			narancsház	lövölde				konyhakert	erdőórlak	emlékkövek	sörház
		ívelt utak	labirintus			pálmaház	nyári lovarda				kazánház	erdéslak		méhészet
		tisztások	díszmedence			üvegház	tekepálya				mosóház	őrház		
		Király-domb	két tó			faiskola	úszómedence				kertéslak	"Zöldház" (vadász vendégház)		
		Király-pavilon	sziget pavilonnal				tenispálya				főudvarmesteri épület			
		hullámzó terep	műromok				fácános				kasznárlak			
		clumpok	hidak				vadaskert							
		nyiladékok	filagória											
		kiültetések	szobrok											
6	Nagycenk Széchenyi kastélypark	tisztások	dísztér	állatkert		pálmaház	tenispálya	fürdőház			gyümölcsös	pandúzházak	mauzóleum	remetekápolna
		clumpok	vízimalom			üvegház	ménistálló				veteményeskert		emlékművek	
		ívelt utak	szobrok			gyűjteményes kert	hársfasor							
		átlátások	labirintus											
7	Fertőd Esterházy kastélypark	allék	angolkert		operaház	narancsház	fácánoskert		Bagatelle	Pál-major	szivattyúház	muzsika ház	sírdomb	remeteség
		ívelt utak	rózsakert		marionettszínház	üvegház	vadaspark				istálló	erdésház		
		clumpok	szökőkutak			pálmaház	Lés- erdő				disznóól	cselédházak		
		tisztások	templomok			rózsakert					víztorony	gránátos- házak		
		átlátások	kapubálványok								tőzeggyár			
			boszkék								vajgyár			
8	Fót Károlyi kastélypark	tisztások	tórendszer	svájci tehénistálló		üvegház	lovarda			játszóház	istálló	kiskastély		
		clumpok	hidak			gyűjteményes kert	vadászati terület				magtár	reggeliző		
		ívelt utak	vízimalom								kocsiszin			
		átlátások	sziget				lovarda				présház			
		nyiladékok	híd				tenispályák				gyümölcsös			
			napóra				tekepálya				konyhakert			
			római kori romok				úszómedencék				jégverem			
			pavilon											
9	Doba Erdődy kastélypark	tisztások	tórendszer			narancsház	dámvadkert	fürdőház		játóház	konyhakert	Kiskastély		Pinkóc-major
		clumpok	hidak			ananásház	fácánoskert	csónakok		Comtesse	gyümölcsös	vadászház		pálinkafőző
		ívelt utak	sziget				agáristálló				kocsiszin	számtartó lak		almáspince
		nyiladékok	Práter				lovaskola				csikókert	kertéslak		
			Lucház				tekepálya				portásház	lováslak		
			pavilon								birkásház	intézőház		
			pleasure-ground								malom			

95. táblázat A vizsgált kastélykertekben megtalálható elemek funkcióként csoportosítva II. (saját táblázat, forrásjegyzék megegyezik az irodalomjegyzékkel)

10	Szabadkígyós Wenckheim kastélypark	tisztások	pleasure ground	állatkert		pálmaház	úszómedence			babaház	kapusházak			repülőgép leszálló pálya hangárral
		clumpok	tó			gyűjteményes kert	póló pálya				jégverem			
		ívelt utak	Zsigmond- forrás				teniszpálya				kocsiszín			
		átlátások	sziget			kertészet	tornapálya				istálló			lóúsztató
		nyírt sövények	szökőkút			sziklakert	fácánoskert				cselédházak			
			díszmedence				lovak pályák							
			hidak											
			szaletli											
11	Alcsútdoboz József n kastélypark	ívelt utak	vízmedence	állatkert		pálmaház	lovarda	fürdőház		babaház	istálló	kertészházak		kápolna
		clumpok	szerpentin-tó	medveház		alpinétum	tornaiskola				faraktár	portásház		könyvtár
		tisztások	sziget			narancsház	szerpentin tó				vízház			
		hullámozó terep	gloriett			üvegházak								
		szerpentin tó	napóra			sziklakert								
			grotta											
			műrom											
			hidak											
			csörgedező											
12	Hőgyész Apponyi kastélypark	tisztások	tó	vadaspark	szabadtéri színpad	pálmaház	tekepálya		mulatóház		jégverem	kertészház		Apolló-templom
		ívelt utak	labirintus			kertészet	lovakiskola				porta épület	örház		mauzóleum
		clumpok	grotta			narancsház					magtár			a-ha árok
		átlátások	hidak								gazdasági épületek			
		nyírt sövény	kínai ház											
		fasor	pleasure ground								víztározó			
			filagória								hűtőház			
			szökőkutak											
			tóvá duzzasztott patak vízeséssel											
			fűgőkert											
			Rousseau-sziget											
13	Martonvásár Brunswick kastélypark	tisztások	díszter		szabadtéri színpad		lovarda				istálló	vadászak		"Birkahodály tükörteremmel"
		clumpok	tó				tó				kocsiszín			
		ívelt utak	szigetek											
		átlátások	hidak											
			patak											
			vízimalom											

96. melléklet A vizsgált kastélykertekben megtalálható elemek funkcióként csoportosítva III. (saját táblázat, forrásjegyzék megegyezik az irodalomjegyzékkel)

14	Füzéradvány Károlyi kastélypark	tisztások	díszudvar			üvegházak	teniszpálya	strandház	mulatóház		jégverem	vendéglátó pavilonok		pálinkafőzőház
		clumpok	halastó			faiskola	golfpálya				gazdasági udvar	kertészlak		
		átlátások	franciakert			gyűjteményes kert	sípálya				gyümölcsös			
		íves utak	patakok				vadaskert				szivattyúház			
		hullámzó terep	források			alpinétum	úszómedence							
		fasorok	híd				lovaglót							
		nyiladékok	pavilonok											
			vízmosás											
			tavak											
15	Iszkaszentgyörgy Amadé-Bajzáth- Pappenheim- Károlyi kastélypark	íves utak	szökőkút			pálmaház	kiránduló utak	fürdő			konyhakert	vadászház		Piramita,
		változatos domborzat	pavilon			narancsház	vadaskert				mosóház			kőasztal
		átlátások	szobrok								jégverem			
			patak											
			hidak											
16	Hatvan Grassalkovich kastélypark	íves utak	rózsakert				lovarda				méhészet	kertészház		
		tisztások	pavilonok				lovaglót				gyümölcsös			
		clumpok	labdagyep				teniszpálya							
							fácánoskert							
17	Alsóbogát Festetics-Inkey kastélypark	tisztások	pavilon			üvegház	lovaglótak				magtár	cselédházak		kápolna
		íves utak	halastó				teniszpálya				intézőlak			
		clumpok	szökőkút								konyha			
		átlátások									kertészlak			
19	Vácrátót Vigyázó kastélypark	nyiladékok	tórendszer			üvegházak	teniszpálya				gyümölcsöskert	tiszti lakás		
		tisztások	vízimalom			gyűjtemények					istálló	vendégház		
		clump	hidak			egzóták					mosóház			
		hullámzó terep	mesterséges vizesés											
			műrom											
			grotta											
			szigetek											
			filagória											

97. melléklet: A vizsgált kastélykertekben megtalálható elemek funkcióként csoportosítva IV. (saját táblázat, forrásjegyzék megegyezik az irodalomjegyzékkel)

20	Szenttamáspuszta Almásy kastélypark		tó				lovarda				istállók			kápolna
							vadászterület				tenyésztelepek			
							vadaskert				kocsiszín			
21	Tóalmás Andrássy kastélypark	tisztások	tó			üvegház	vadászterep	fürdőház		deszkaház				
		íves utak												
		átlátások												
		erdős területek												
22	Görcsöny Benyovszky kastélypark	tisztások	tó			gyűjteményes kert	vadaskert							
		ívelt utak	pleasure ground								istálló			
		clumpok	barokk kert											
23	Gyula Harruckem- Almásy- Wenckheim-Óvári kastélypark	hársfasor					lovarda							pálinkafőző
		tisztások												sörfőző
		clumpok												
		íves utak												
24	Gyömrő Teleki kastély	hullámzó terep	mesterséges vízesés			gyűjteményes kert					gazdasági épületek	cselédlakások		kiskastély
		íves utak	díszudvar											
		clumpok												
		tisztások												
25	Noszvaj De La Motte kastélypark	íves utak	malom			téli kert					mészárszék			kápolna
		tisztások									szőlő			
		clumpok									gyümölcsös			
26	Tura Schossberger kastélypark	nyiladékok	tó			pálmaház	teniszpálya				intézői lak			
		ívelt utak	parter								cselédépületek			
		clumpok									istálló			
		tisztások												
27	Szentés Széchenyi liget	ívelt utak	díszes fakapu				tánc terem	fürdő				vendégfogadó		
		clump					ártézi uszoda							
		tisztások					teniszpálya							

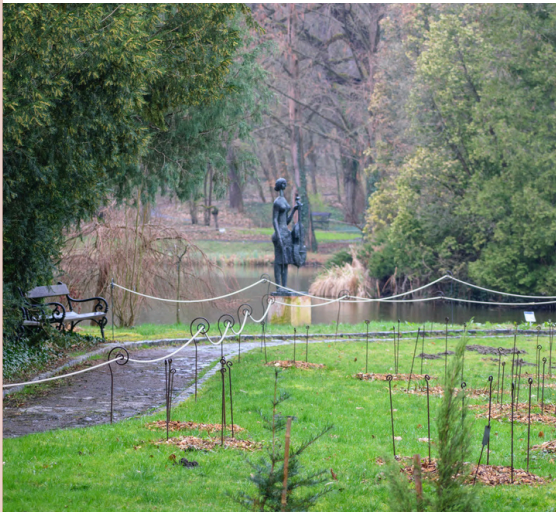
98. melléklet: A vizsgált kastélykertekben megtalálható elemek funkcióként csoportosítva V. (saját táblázat, forrásjegyzék megegyezik az irodalomjegyzékkel)

SZEMÉLYES BEJÁRÁSOK

99-109. melléklet

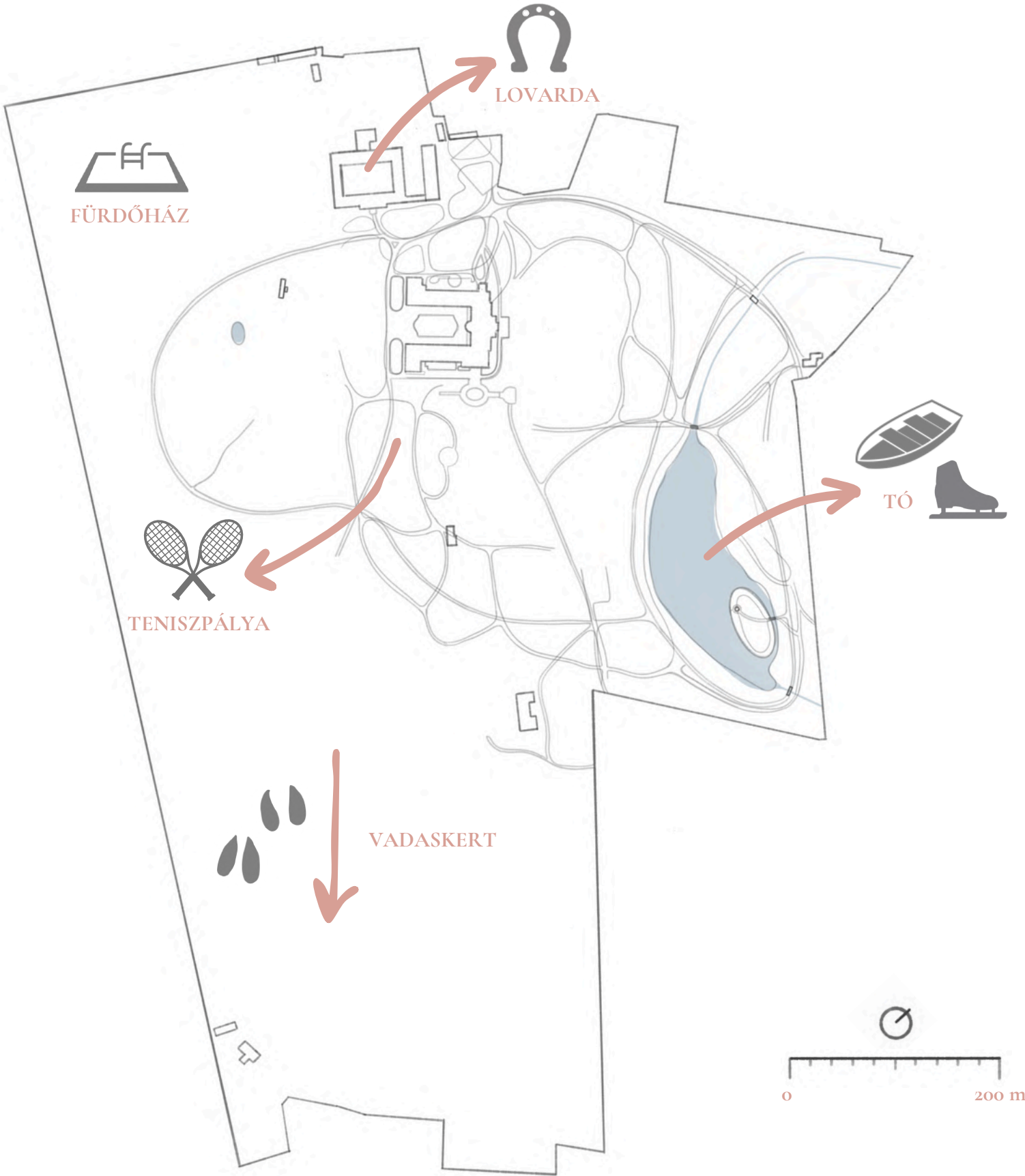
VÁCRÁTÓT VIGYÁZÓ-KASTÉLY

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.03.01.

FEHÉRVÁRCSURGÓ KÁROLYI-KASTÉLY

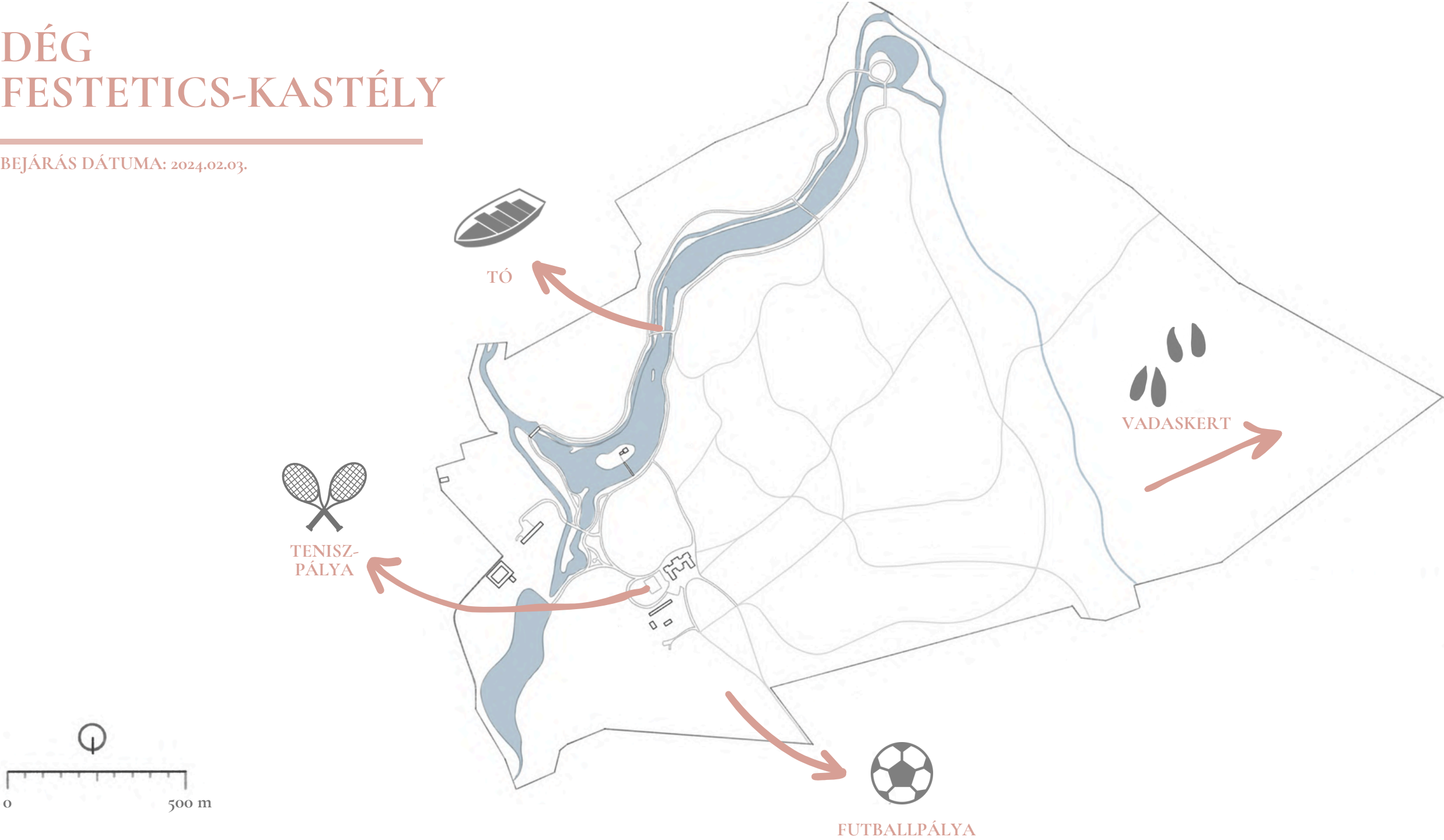
BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.02.18.

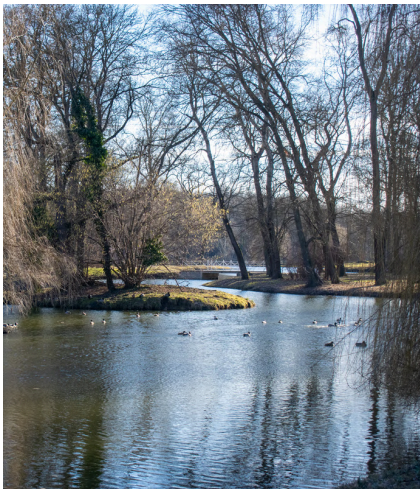
DÉG FESTETICS-KASTÉLY

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.02.03.

101. melléklet

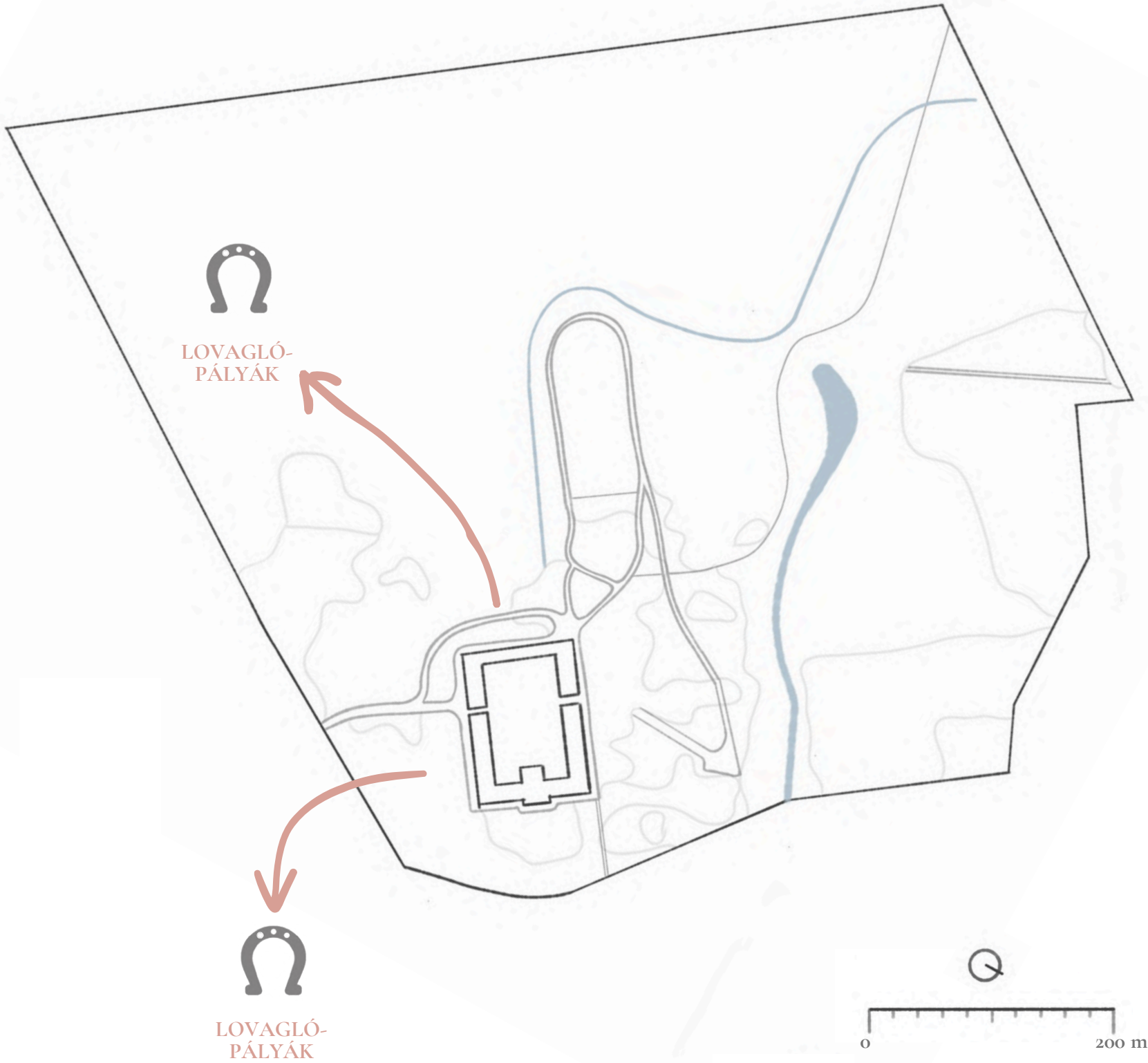

Térkép és képek: Bölkei Blanka
(mai állapot, alaptérkép: Google Earth)

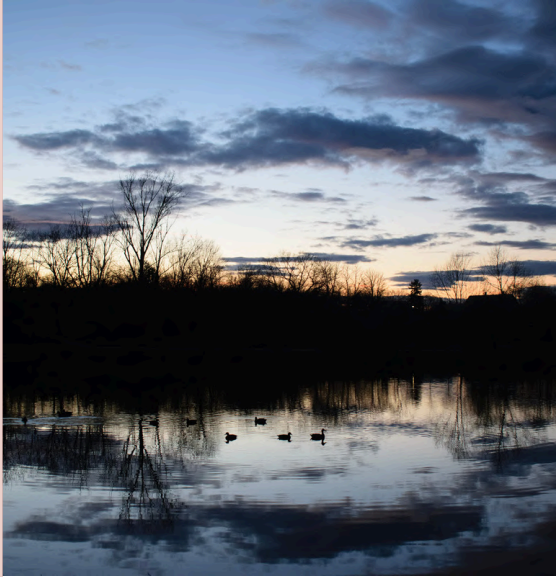

SOPONYA ZICHY-KASTÉLY

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.02.03.

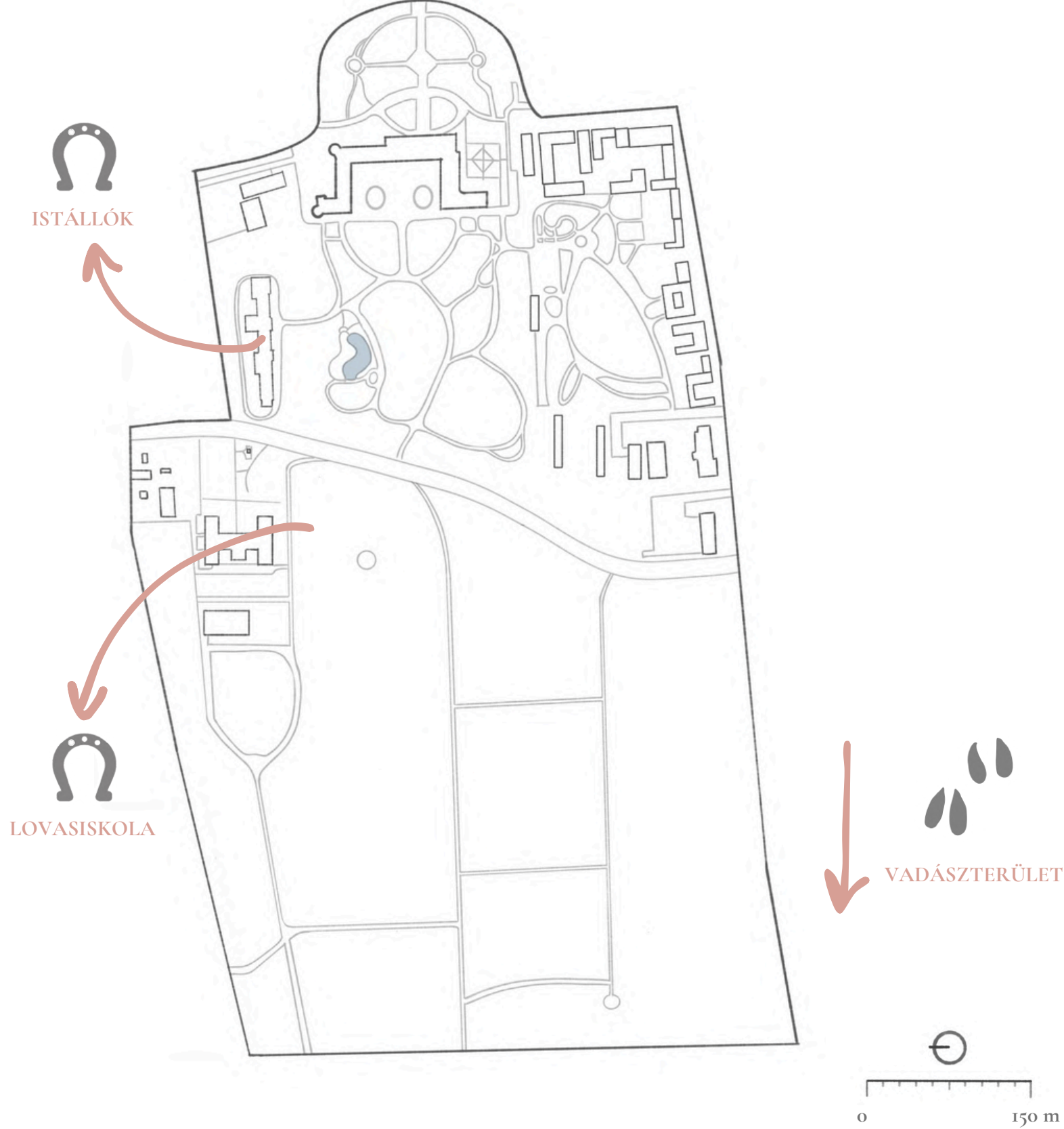

Térkép és képek: Bölkei Blanka
(mai állapot, alaptérkép: Google Earth)

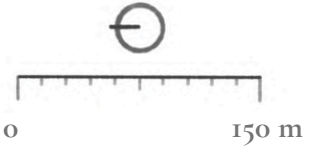

KESZTHELY FESTETICS-KASTÉLY

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.02.24.

VADÁSZTERÜLET

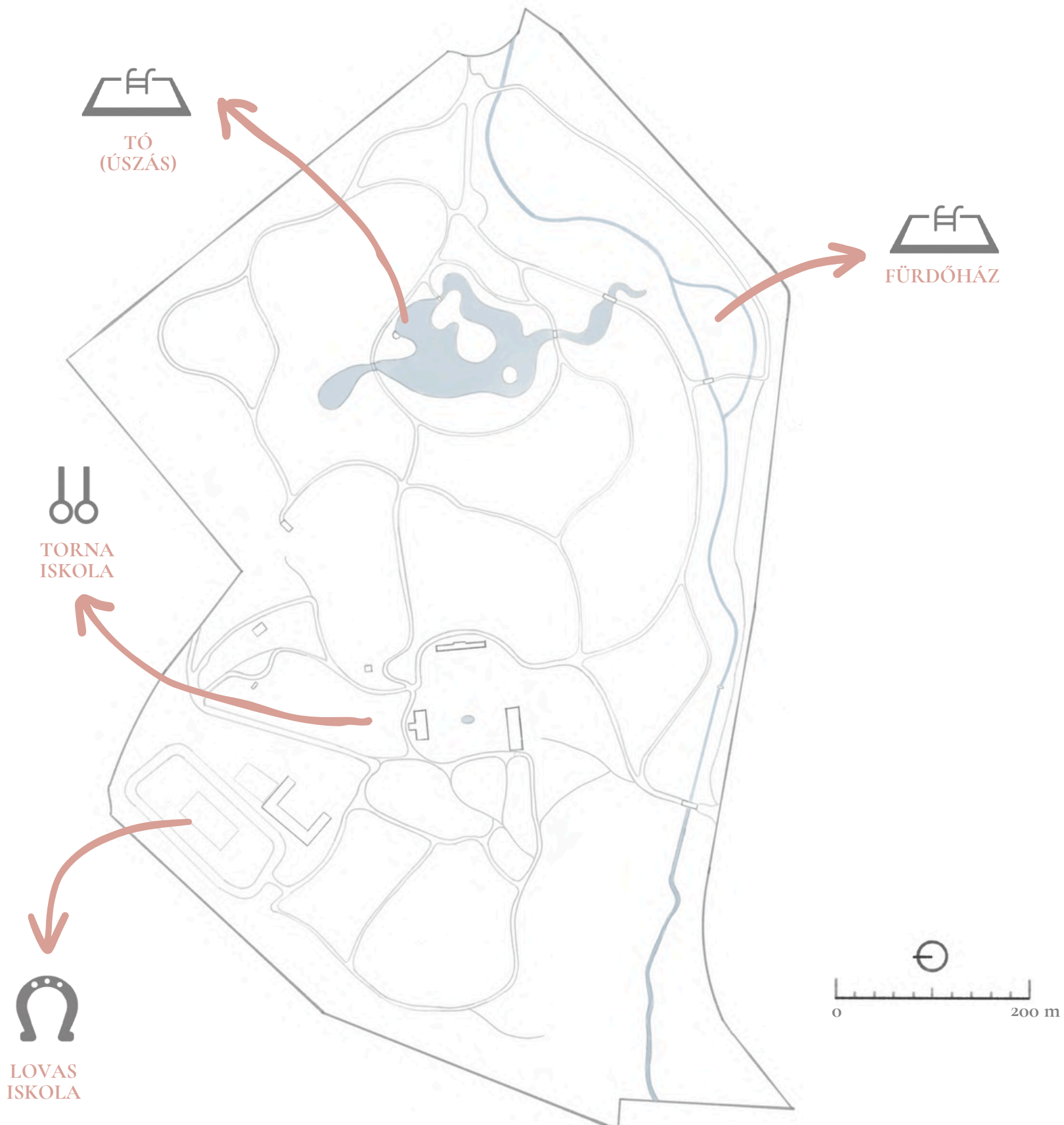

Térkép és képek: Bölkei Blanka
(mai állapot, alaptérkép: Google Earth)

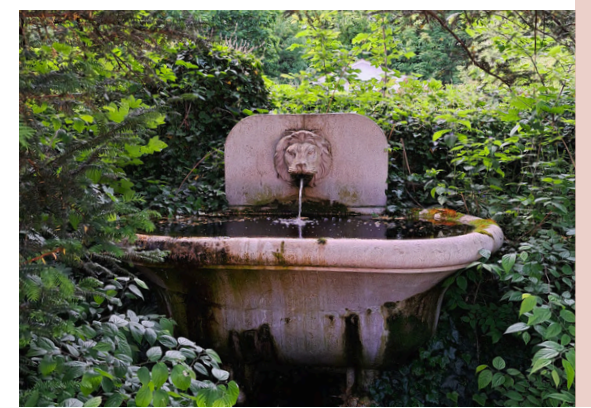
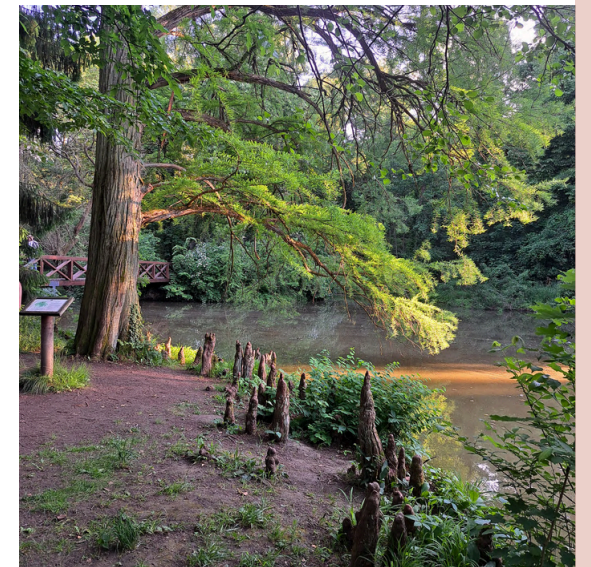
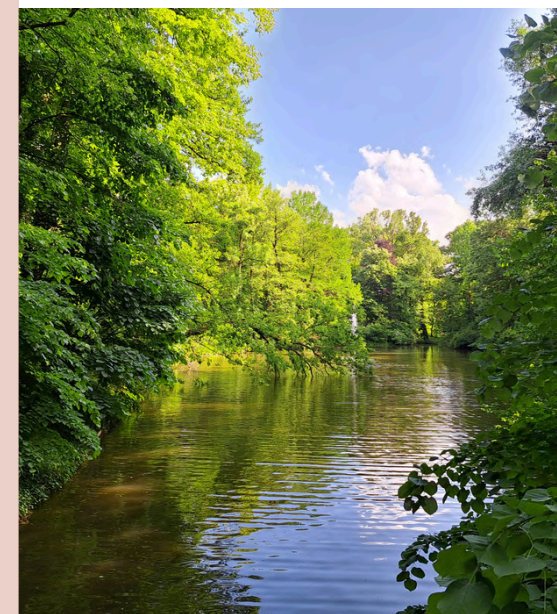

ALCSÚT JÓZSEF NÁDOR KASTÉLYPARKJA

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.04.18.

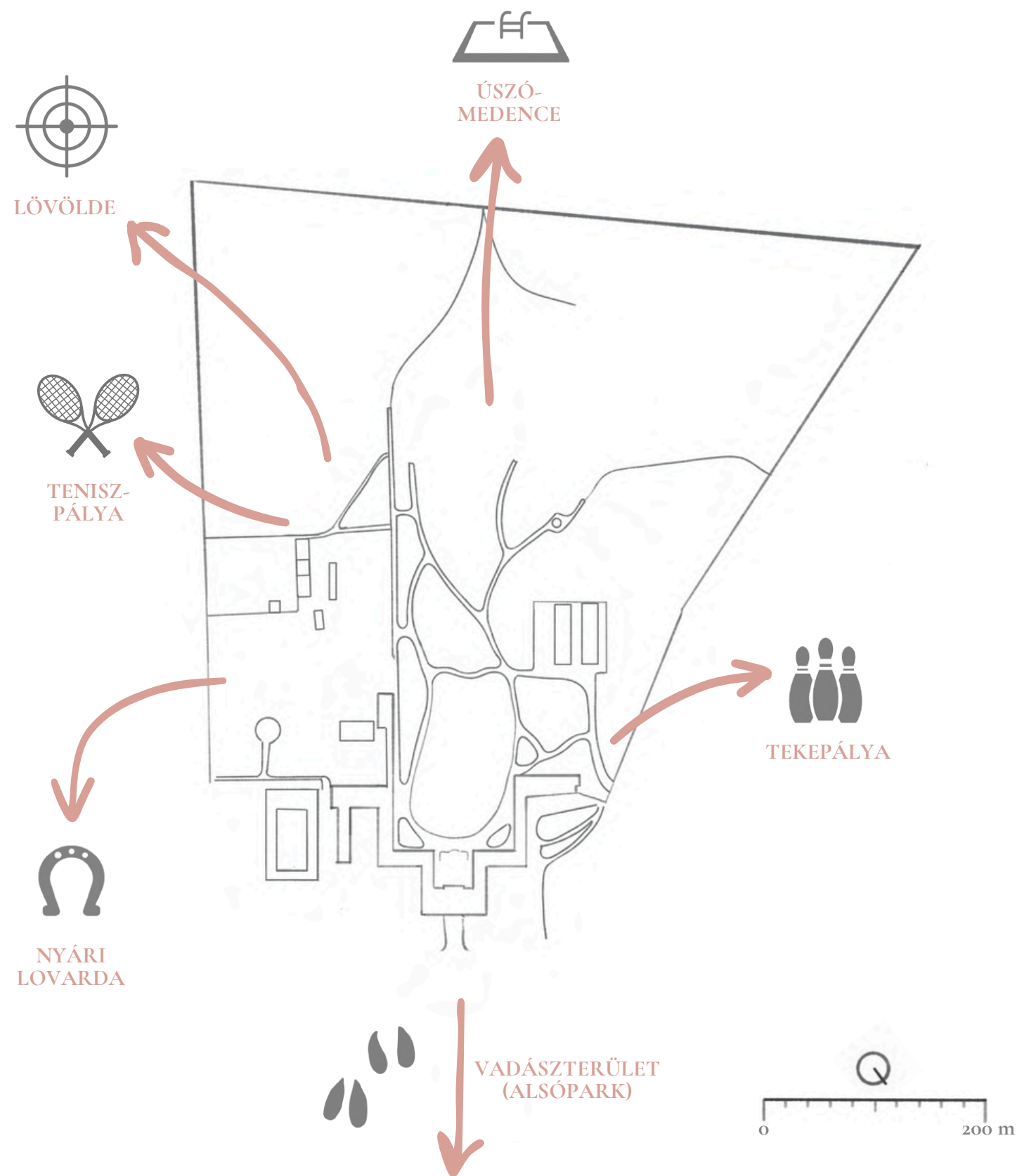

Térkép és képek: Bölkei Blanka
(mai állapot, alaptérkép: Google Earth)

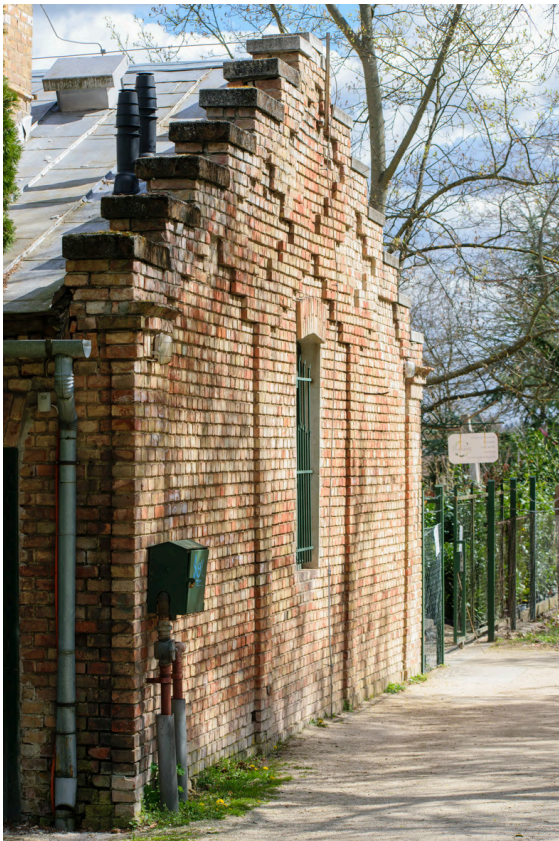

GÖDÖLLŐ GRASSALKOVICH-KASTÉLY

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.03.28.

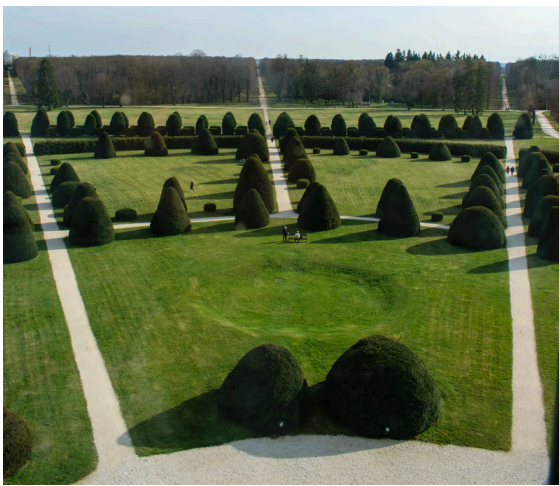
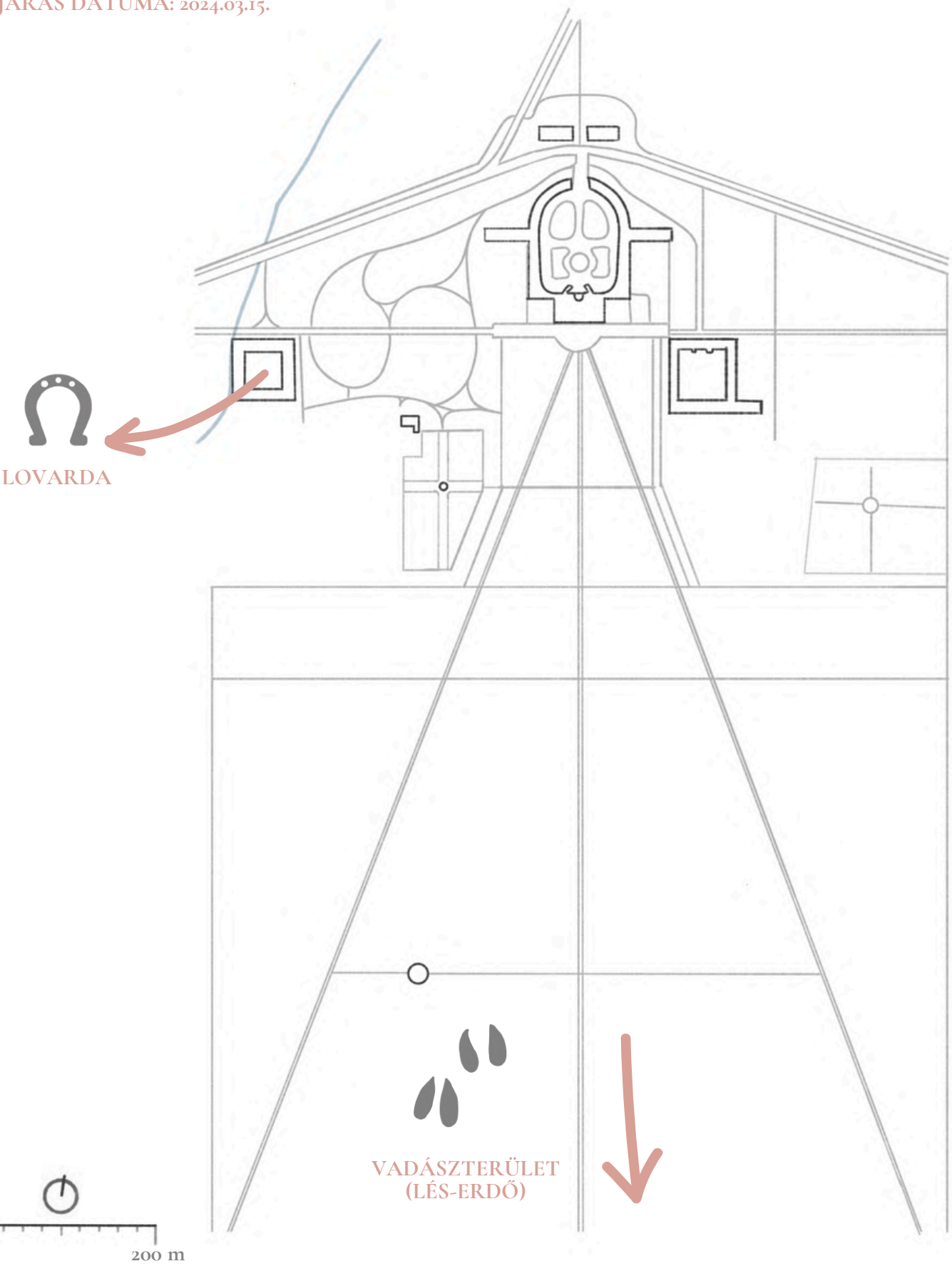

Térkép és képek: Bölkei Blanka
(mai állapot, alaptérkép: Google Earth)

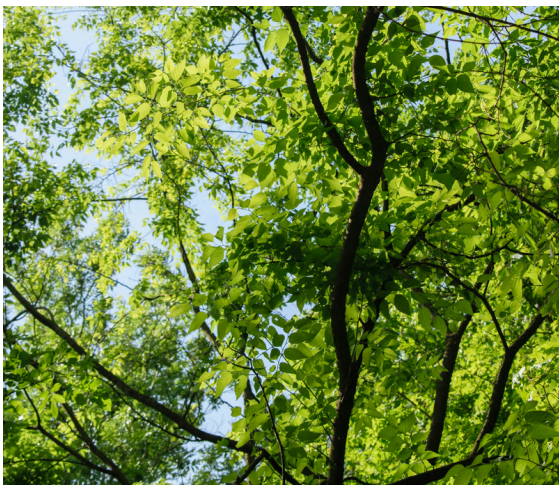
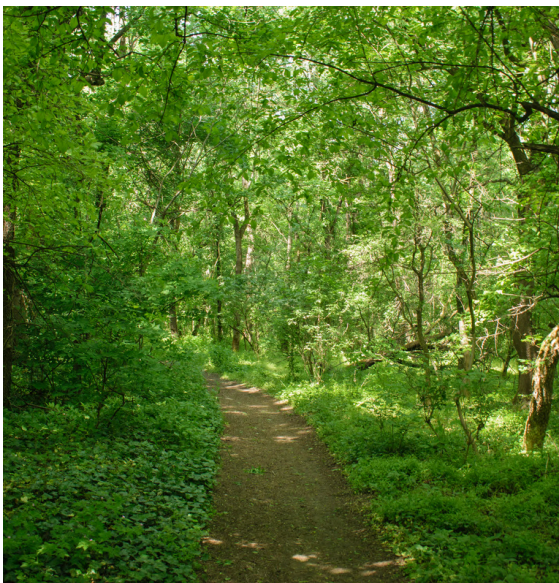
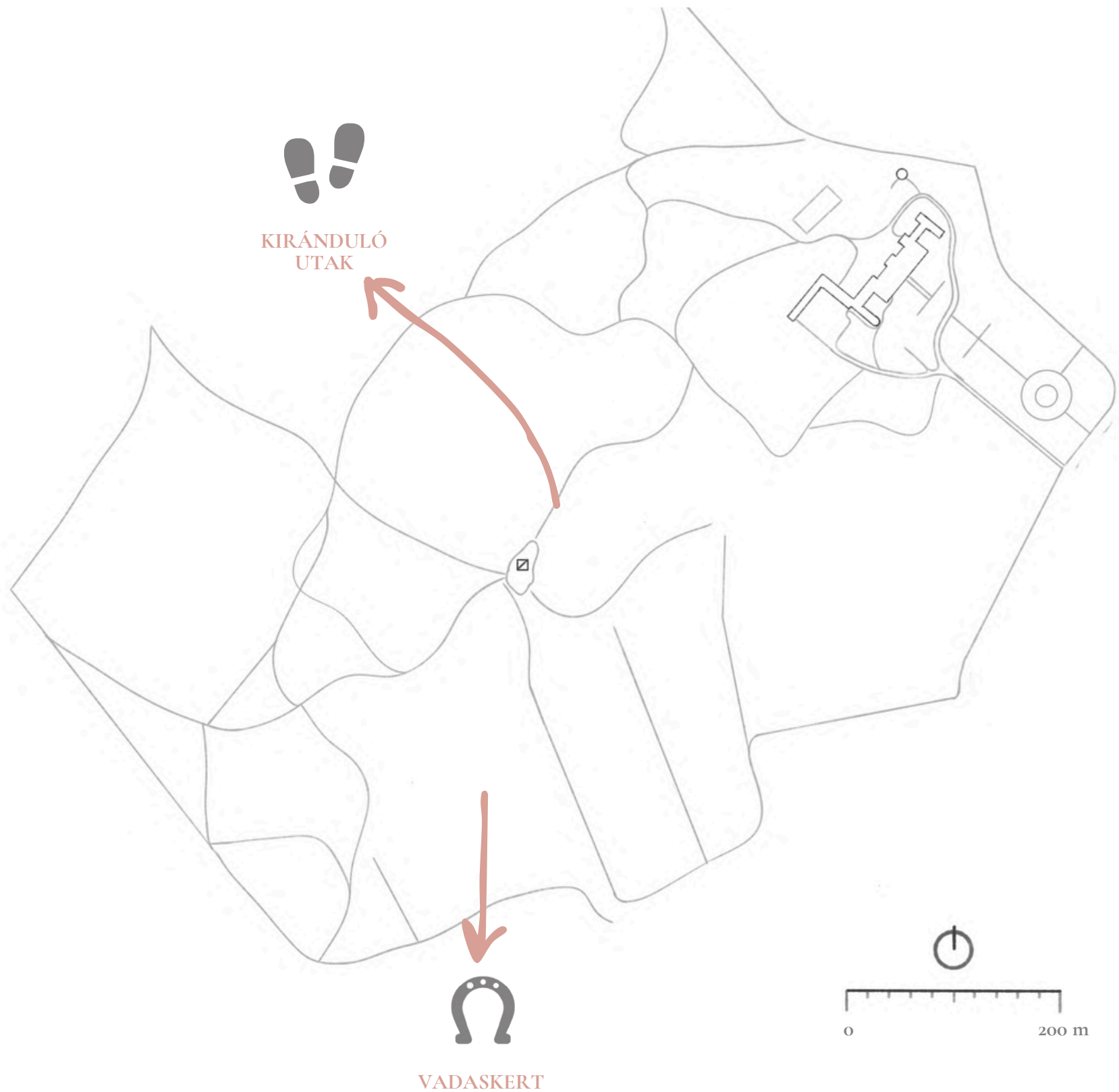
FERTŐD ESTERHÁZY-KASTÉLY

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.03.15.

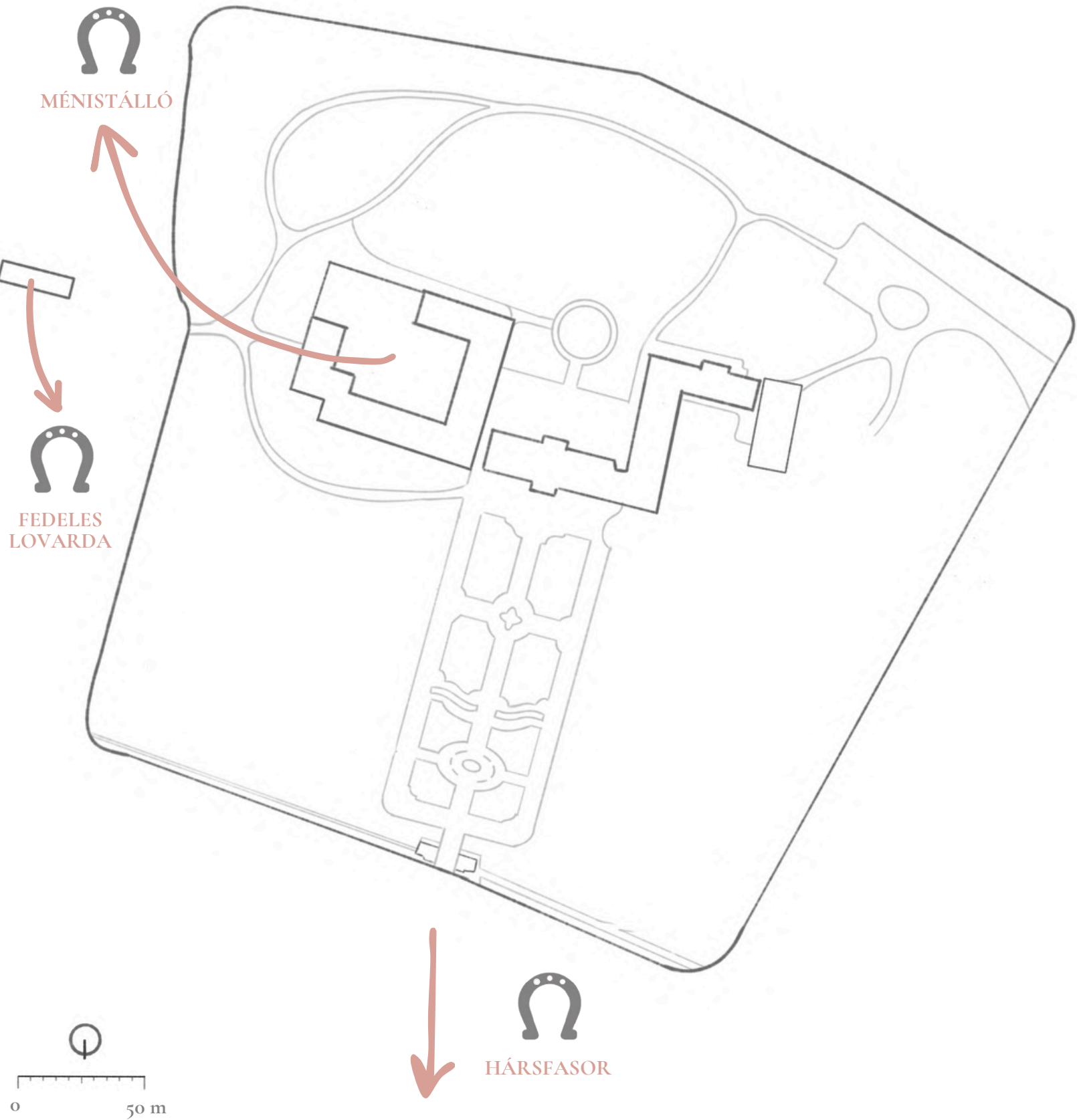
ISZKASZENTGYÖRGY AMADÉ-BAJZÁTH-PAPPENHEIM-KASTÉLY

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.05.04.

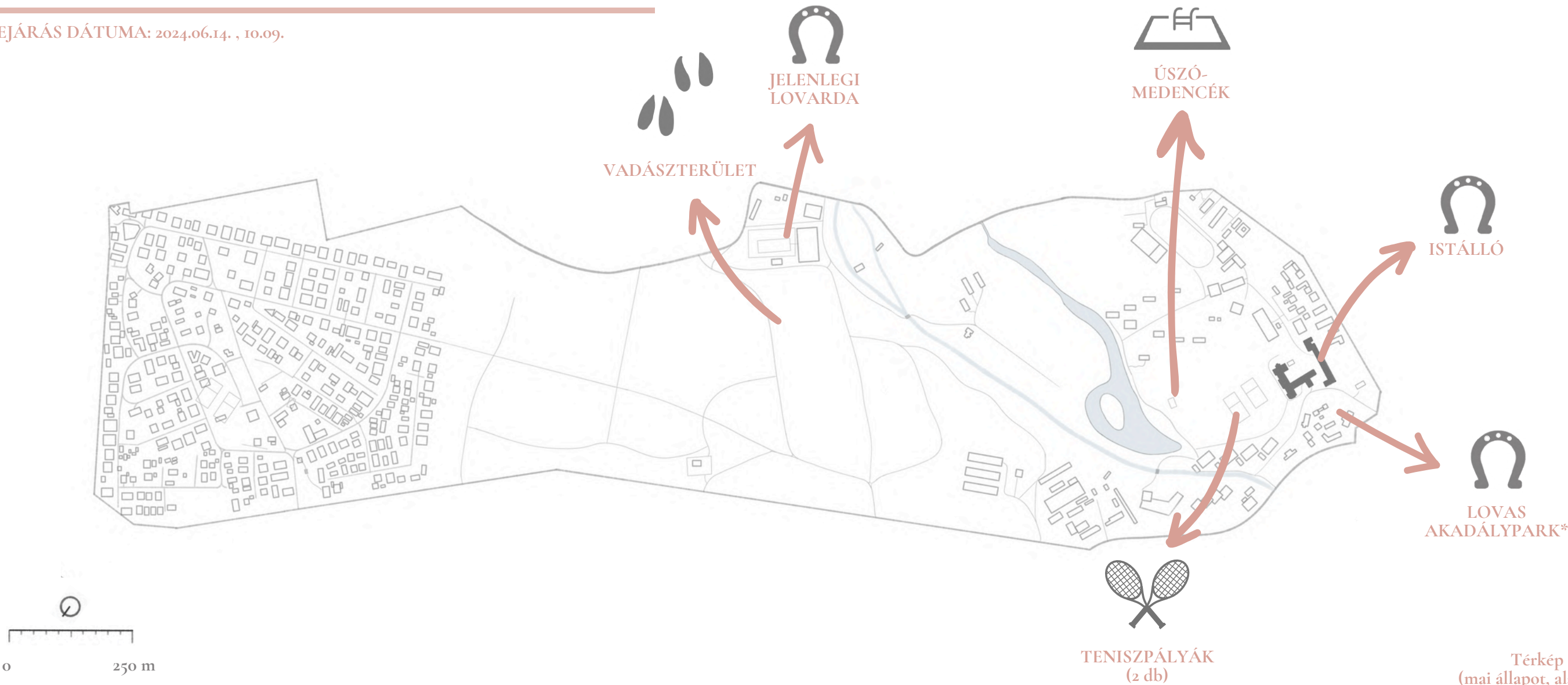
NAGYCENK SZÉCHENYI-KASTÉLY

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.03.15.

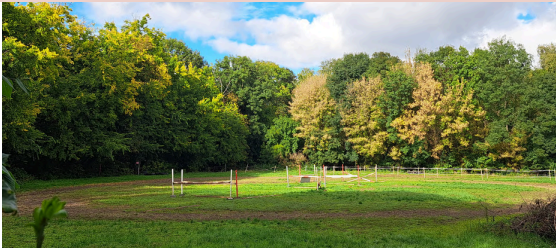
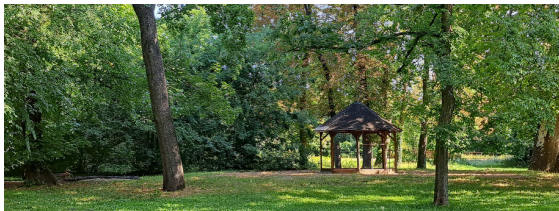

FÓT KÁROLYI-KASTÉLY

BEJÁRÁS DÁTUMA: 2024.06.14. , 10.09.

Térkép és képek: Bölkei Blanka
(mai állapot, alaptérkép: Google Earth)
*gróf Károlyi László elbeszélése alapján feltételezett hely

NYILATKOZAT

a szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: BÖLKEI BLANKA
A Hallgató Neptun kódja: E5LSG7
A dolgozat címe: SPORTÉLET A 19-20. SZÁZADI MAGYAR KASTÉLYKERTEKBE
A megjelenés éve: 2024
A konzulens intézetének neve: TÁJÉPÍTÉSZETI, TELEPÜLÉSTERVEZÉSI ÉS DISZKERTÉSZETI INTÉZET
A konzulens tanszékének a neve: KERTMŰVÉSZETI ÉS KERTÉPÍTÉSZETI TANSZÉK

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemitulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumba. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után

nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumban.

Kelt: 2024 év 10 hó 31 nap

Bölkei Blanka
Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Bölkei Blanka (hallgató Neptun azonosítója: E5LSGJ) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom¹.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*2}

Kelt: Budapest, 2000 év október hó 31. nap

belső konzulens

¹ A megfelelő aláhúzendő.

² A megfelelő aláhúzendő.